

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI

ROMA HUKUKUNDA KÖLELİK KAVRAMIYLA GÜNÜMÜZDEKİ YAPAY
ZEKÂ KAVRAMININ HAKSIZ FİİL HUKUKU BAKIMINDAN
KARŞILAŞTIRILMASI

Doktora Tezi
Ceren SOYDAN KATRUFF

Ankara, 2023

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI

ROMA HUKUKUNDA KÖLELİK KAVRAMIYLA GÜNÜMÜZDEKİ YAPAY
ZEKÂ KAVRAMININ HAKSIZ FİİL HUKUKU BAKIMINDAN
KARŞILAŞTIRILMASI

Doktora Tezi

Ceren SOYDAN KATRUFF

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Nadi GÜNAL

Ankara, 2023

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI

ROMA HUKUKUNDA KÖLELİK KAVRAMIYLA GÜNÜMÜZDEKİ YAPAY
ZEKÂ KAVRAMININ HAKSIZ FİİL HUKUKU BAKIMINDAN
KARŞILAŞTIRILMASI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Nadi GÜNAL

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. Ahmet Nadi GÜNAL
- 2- Doç. Dr. Yıldız ABİK
- 3- Doç. Dr. Eşref KÜÇÜK
- 4- Dr. Öğr. Üyesi Selin ÖZDEN MERHACI
- 5- Dr. Öğr.Üyesi Ümit Vefa ÖZBAY

İmzası

Tez Savunması Tarihi: 11.07.2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Prof. Dr. Ahmet Nadi Günel danışmanlığında hazırladığım “Roma Hukukunda Kölelik Kavramıyla Günümüzdeki Yapay Zekâ Kavramının Haksız Fiil Hukuku Bakımından Karşılaştırılması” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 31.08.2023

Ceren SOYDAN KATRUFF

İçindekiler

İçindekiler	i
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: ROMA HUKUKUNDA KÖLELİK VE KÖLELERİN HAKSIZ FİİLLERİNDEN DOĞAN SORUMLULUK	4
I. Roma’da Kölelik Kavramı	4
A. <i>Servus</i> Terimi	6
B. Roma’nın Kölelik Algısı	8
C. Roma Hukukuna Göre Köle Olma Sebepleri	10
D. Roma Toplumunda Kölenin Yeri	16
E. <i>Familia Rustica</i> – <i>Familia Urbana</i> Ayrımı	23
F. Roma Toplumunda Kölenin Yeri ve Korunması	24
II. Kişilik Bakımından Kölenin Durumunun Değerlendirilmesi	34
A. Genel Bir Bakış	34
B. Roma Hukukunda Kölelerin Muameleleri ve Kölelere Verilen Zararlar	44
C. <i>Peculium</i>	55
III. Roma Hukukunda Haksız Fiilden Doğan Sorumluluk	63
A. Roma Hukukunda Haksız Fiil Kavramı	63
1. Genel Olarak	63
2. <i>Delictum-Crimen</i> Ayrımı	65
B. Roma Hukukunda Sorumluluk	73

1. Genel Olarak	73
2. Roma Hukukundaki Sorumluluk Ölçütleri	76
a. <i>Dolus</i> (Kasıt)	76
b. <i>Culpa</i> (İhmal)	78
c. <i>Diligentia</i> (Özen Yükümü)	80
d. <i>Negligentia</i>	82
3. Noxal Sorumluluk	82
4. Lex Aquilia	102

İKİNCİ BÖLÜM: GÜNÜMÜZDE YAPAY ZEKÂLI ROBOTLAR VE YAPAY ZEKÂLI ROBOTLARIN HAKSIZ FİİLLERİNDEN DOĞAN SORUMLULUK _ 111

I. Yapay Zekâlı Robot Tanımı ve Yapay Zekâlı Robotların Genel Özellikleri	111
II. Kişilik Bakımından Yapay Zekâlı Robotların Durumunun Değerlendirilmesi	117
III. Yapay Zekâlı Robotların Haksız Fiillerinden Doğan Sorumluluk	136
A. Günümüzde Hukukunda Haksız Fiil Kavramı	137
B. Günümüz Hukukunda Sorumluluk	144
1. Kusur Sorumluluğu	157
a. Genel Olarak	157
b. Yapay Zekâ Bakımından	160
2. Kusursuz Sorumluluk	163
a. Hayvan Bulundurmanın Sorumluluğu	168
aa. Genel Olarak	168
bb. Yapay Zekâ Bakımından	171
b. Ev Başkanının Sorumluluğu	174

aa. Genel Olarak	174
bb. Yapay Zekâ Bakımından	176
c. Adam Çalıştırmanın Sorumluluğu	177
aa. Genel Olarak	177
bb. Yapay Zekâ Bakımından	179
d. Tehlike Sorumluluğu	180
aa. Genel Olarak	180
bb. Yapay Zekâ Bakımından	181
e. Motorlu Araç İşletenin Sorumluluğu	183
aa. Genel Olarak	183
bb. Yapay Zekâ Bakımından	188
f. Ürün Sorumluluğu	190
aa. Genel Olarak	190
bb. Yapay Zekâ Bakımından	193
SONUÇ	198
KAYNAKÇA	214
ÖZET	230
ABSTRACT	231

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Ach. Tat.	: Achilles Tatiüs
AI	: Artificial Intelligence (yapay zekâ)
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Bas.	: Basilica
BGB	: Bürgerliches Gesetzbuch
C.	: Cilt
Cod.	: <i>Codex</i>
Cod. Th.	: <i>Codex Theodosianus</i>
Cic.	: Cicero
Coll.	: <i>Collatio</i>
Çev.	: Çeviren
D.	: <i>Digesta</i>
E.	: Esas
Ed.	: Editör
eBK.	: 818 sayılı Borçlar Kanunu
Imp.	: İmparator anlamında
Impp.	: İmparatorlar anlamında

Inst.	: Iustinianus <i>Institutiones</i>
Int.	: <i>Interpretatio</i>
İHA	: İnsansız hava aracı
Gai.	: Gaius <i>Institutiones</i>
HD	: Hukuk Dairesi
HGK	: Hukuk Genel Kurulu
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HSK	: Hakim ve Savcılar Kanunu
K.	: Karar
Leg.	: <i>Cicero de legibus</i>
lib.	: <i>Libro</i>
m.	: madde
Nov.	: <i>Novella</i>
Paul. Sent.	: Paulus <i>Sententiae</i>
PLD.	: Product Liability Directive (Ürün Sorumluluğu Direktifi)
Pomp.	: Pomponius
pr.	: <i>Principium</i>
S.	: sayı
s.	: sayfa
S.C.	: <i>Senatus consultum</i>

ss.	: sayfadan sayfaya
SÜHFD.	: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Tac. Ann.	: Tacitus Annales
TBK.	: Türk Borçlar Kanunu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
Ulp.	: Ulpianus
Varr. de Ling. Lat.	: Marcus Terentius Varro de Lingua Latina
vd.	: ve devamı
YKD	: Yargıtay Kararları Dergisi
yy.	: Yüzyıl
YZ	: Yapay zekâ

GİRİŞ

Roma hukuku günümüzde kullanılan pek çok hukuk kurumunun temellerini oluşturmuştur. Bilhassa özel hukuk alanında Kıta Avrupası Hukuk Sistemi'nin temellerini yaratmıştır. Mülkiyet, sözleşmeler sistemi, hukuki işlemler, hak ve fiil ehliyeti, kişilik kavramı, kusur sorumluluğu, kusursuz sorumluluk, aynı haklar gibi pek çok hukuki kavram kaynağını Roma hukukundan alır . Gaius'a atfedilen meşhur metne göre borçlar ya sözleşmeden veya haksız fiilden doğarlar.¹ Roma hukukundan gelen gelenekle günümüzde de borç ilişkisini doğuran en önemli kaynaklardan biri haksız fiillerdir. Hukuk düzeninin onaylamadığı bu fiiller neticesinde bir kimsenin uğradığı zararı zarar verenin karşılaması, haksız fiillere ilişkin kuralları ve sorumluluk hukukunu oluşturmaktadır. Haksız fiil öğretide geniş anlamıyla hem kusur hem de kusursuz sorumluluğu ifade ederken dar anlamıyla yalnız kusur sorumluluğunu ifade etmektedir. Sorumluluk hukuku açısından temel olarak sözleşmeden doğan sorumluluk ve sözleşme dışı sorumluluk olarak ikili bir ekseninde incelenmektedir.

Çoğu diğer antik toplumlar gibi Roma toplumunda da kölelik yaygın bir kurumdu. Köle kavramı, kölelerin hukuki kişiliği ve hukuki durumu, *peculium* müessesesi Roma hukukunda önem taşıyan hususlardı.

Roma hukukunda günümüzdeki anlamıyla haksız fiil kavramı mevcut değildi. Haksız fiiller suç ile iç içe geçmiş bir şekilde düzenlenmişlerdi. Roma hukukunda, iki tip haksız fiil öngörülmüştü. Özel hukukla ilgili olan *delictum*'lar (haksız fiiller) ile devletin

---

¹ Gai. 3. 88.

sağladığı güvenliği veya bütünlüğünü ihlal eden *crimen*'ler (kamu suçları). Ancak bu ikisi arasındaki ayırım günümüzdeki kadar net değildi.

Roma hukuku katı ve şekilci bir yapıya sahip olması nedeniyle sadece *ius civile*'de öngörülmüş olan konular hukuken takip edilebiliyordu. Bu itibarla, sadece *ius civile*'de sayılan hâller haksız fiil olarak kabul ediliyordu. Bu hâller, *furtum* (hırsızlık), *rapina* (gasp), *damnum iniuria datum* (mala verilen zarar) ve *iniuria* (kişiliğe tecavüz) şeklinde, *numerus clausus* ilkesine göre sıralanmıştı.

Hukuk sistemleri, bir kimsenin diğerine zarar vermesi hâlinde vermiş olduğu zararın tazmini açısından sorumluluk kavramını öngörmüştür. Sorumluluk kavramı hukuksal çerçevede irdelendiğinde bir kimsenin ortaya çıkan zararı tazmin etmekle yükümlü kılınabilmesini ifade eder. Sorumluluk hukukunun amacı da böylesi bir durumda kimin, hangi hukuki gerekçelerde ve ne ölçüde sorumlu tutulabileceğini belirlemektir. Roma hukukunda farklı dönemlerde farklı durumlar için farklı sorumluluk tipleri benimsenmiştir. Roma sorumluluk hukuku açısından *custodia*, kusur sorumluluğu ve bu kapsamda *dolus*, *culpa*, *diligentia*, *negligentia*, *noxal* sorumluluk ve *lex Aquilia* kavramları önem taşır. Kölelerin haksız fiillerinden efendisinin *noxal* sorumluluğu mevcuttu.

Günümüzdeki teknolojik gelişmeler neticesinde makinelerin, yapay zekâlı robotların önemi gittikçe artmakta ve robotların kullanımı yaygınlaşmaktadır. Robotların kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber robotları hukuken konumlandırılması önem kazanmaktadır. Zira robotlar bir yandan sözleşmeler hukukunda süje olarak karşımıza çıkabileceği gibi bir yandan da haksız fiil olarak da karşımıza çıkabilir. Yapay zekâlı robotların verdikleri zararlardan sorumluluğun hem sözleşmeden doğan sorumluluk açısından hem de haksız fiil sorumluluğu ve cezai sorumluluk açısından irdelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla günümüzde kabul gören kusur sorumluluğu ve kusursuz

sorumluluk ayrımları ile bu sorumluluk türlerinin alt başlıklarından hayvan tutucusunun sorumluluğu, ev başkanının sorumluluğu, adam çalıştırmanın sorumluluğu, tehlike sorumluluğu, motorlu araç işletenin sorumluluğu, ürün sorumluluğu başlıkları ele alınmıştır.

Çalışmam ile Roma hukukunda kölelerin durumu, statüsü ve günümüzde yapay zekâlı robotlar arasında bir benzerlik kurulup kurulamayacağı ve Roma hukukunun bize ne ölçüde yardımcı olabileceği araştırılmıştır. Birinci ve ikinci bölüm arasındaki bağlantının kurulması amacıyla bölümler içerisinde dipnotlarla her iki bölüme atıfta bulunulmak suretiyle bir inceleme yapılmıştır. Sonuç bölümünde yapılan incelemeler neticesinde elde edilen çıktıların genel değerlendirmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: ROMA HUKUKUNDA KÖLELİK VE KÖLELERİN HAKSIZ FİİLLERİNDEN DOĞAN SORUMLULUK

I. Roma'da Kölelik Kavramı

Günümüzde kölelik kavramı bir kimsenin bir başkası tarafından sömürsünü ifade eden insanlık dışı bir kavram olarak algılansa da Antik Roma ve Antik Yunan'da kölelik evrenseldi². Köleler, adeta toplumun devamı için olmazsa olmaz unsurlardı. Köleliğin, sorgulanması düşünülemeyeceği gibi, köleliğin alternatifi ne teoride ne de pratikte mümkündü.³ Köleler günlük hayat için gereken faydalı hatta zorunlu bir araç olarak nitelendiriliyordu.⁴ Azra Erhat da “*Zincire Vurulmuş Prometheus*” trajedisinin önsözünde Prometheus'un, MÖ. 5. yüzyılın Atina'sında herhangi bir köle gibi zincire vurulduğunu ve uğradığı zulmün zincire bağlanmaktan değil de bir Titan Tanrı iken köle durumuna düşüp köleliğinin ağır koşullarda geçmesinden kaynaklandığını belirtir.⁵

---

² Wiedemann, T., Greek and Roman Slavery, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1981, s.6; Vernant, J.-P., Eski Yunan'da Mit ve Toplum, Çev.: Özcan, M. E., Alfa Yayınları, 2017, s. 14 vd.

³ Schiavone, A., Law, Slaves, and Markets in the Roman Imperial System, Roman Law and Economics, C. II, s. 11- 33, s. 18.

⁴ Rodgers, N., Antik Yunan (Çev.: Uysal, Ü. E.), Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020, s. 486.

⁵ Aiskhylos, Zincire Vurulmuş Prometheus (Çev.: Erhat, A.), Önsöz, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020, s. xiii.

Diğer toplumlarda olduğu gibi Roma toplumunda da köleliğin ekonomik ve sosyal hayatta yeri vardı. Hatta köleliğin, hane içindeki temel bileşenlerden biri olduğu dahi söylenebilir. Roma’da kölelerin mutlak hâkimiyete tâbi olduğu pek çok hukuk metninde belirtilmiştir. Kölenin kişiliği yoktu, evlenemezdi, adı dahi efendisi tarafından verilirirdi.⁶ Kölelerin çoğu vasıf gerektirmeyen işlerde ve “aşağı” olarak nitelendirilen işlerde çalışmış olsa da özellikle şehirde olan bir kölenin (*familia urbana*)⁷ yeteneklerine göre üstlendiği iş önemli de olabilirdi. Köleler birçok yerde bir ticari işletmeyi yöneten, girişimci, muhasebeci, fizyoterapist, doktor, öğretmen, oyuncu olarak karşımıza

---

⁶ Wiedemann, T., Greek and Roman Slavery, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1981, s. 1; Umur, Z., Roma Hukuku: Tarihi Giriş, Kaynaklar, Umumi Mefhumlar, Hakların Himayesi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984, s.352-355; Di Marzo, S., Roma Hukuku (Çev.: Umur, Z.), Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1959, s. 39-40; Schwarz, A. B., Roma Hukuku Dersleri (I. Cilt) (Çev.: Rado, T.), Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul, 1963, s. 239.

⁷ *Familia urbana*: Zengin Romalıların yanlarında bulunan kölelerdir. Berger, kentteki efendilere bağlı olan köleler olduklarından bahseder. Bkz. Berger, A., Encyclopedic Dictionary of Roman Law, American Philosophical Society, 1991, s. 468. *Familia urbana*’nın yanında bir de *familia rustica* olarak adlandırılan tarım köleleri mevcuttu. Bkz. Berger, s. 468. *Familia rustica* benzeri olarak Roma toplumunda *plebs urbana* (kent plebi, şehirde yaşayan halk) bir kesim ortaya çıkmıştı. Bu kimseler köle sayısının fazlalığı nedeniyle iş bulamıyorlardı. Marx da Louis Bonaparte’ın 18. Brumaire’i eserinin önsözünde bu türden *pleblere* ilişkin olarak günümüzdekinin aksine Roma’daki bu “proletarya” sınıfının toplum sayesinde yaşadığını belirtmiştir. Marx, K., Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte, Hamburg, Otto Weissner, 1869, s. iv-v.

çıkabilirlerdi⁸. Esasen günümüzde daha çok işçiler tarafından üstlenilen her iş o zamanlar köleler tarafından görülürdü.⁹ Bu ve benzeri işlerde çalıştırılmak üzere satın alınan köleler de özel bir eğitimin geçirebilir ve kendilerine bu şekilde katma değer eklenmiş olurdu.¹⁰ Yetenekli köleler de, her ne kadar hukuken hak sahibi olamıyor olsalar da efendileri tarafından para ve hediyelerle ödüllendirilirlerdi. Üstelik kimi zamanlar hür ama fakir olan vatandaşların bu türden kölelere imrendikleri de bilinmektedir.¹¹

A. *Servus* Terimi

Kölelik Roma’da farklı terimlerle nitelendirilmişti. Bu terimlerden ilki ve en genel olarak kullanılanı *servus*¹² kelimesi idi. *Servus* kelimesinin “korumak, muhafaza etmek”

---

⁸ Buckland, W. W, *The Roman Law of Slavery: The Condition of the Slave in Private Law from Augustus to Justinian (Roman Law of Slavery)*, Cambridge, 2010, s. 7. Nitelikli kölelerin kullanımı özellikle MÖ. 2. yüzyılın başlarından itibaren karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemden itibaren Yunan öğretmen kölelerin zengin Romalıların evlerinin demirbaşlarından olduğu anlaşılmaktadır. Diakov, V./ Kovalev, S., *İlkçağ Tarihi-2: Roma*, Yordam Kitap, 2019, s.109.

⁹ Buckland, *Roman Law of Slavery*, s. 7.

¹⁰ Buckland, *Roman Law of Slavery*, s. 7. Kölelerin fiyatları da farklılık gösterebilirdi.

¹¹ Du Plessis, P. J./ Borkowski, J. A., *Borkowski’s Textbook on Roman Law*, Oxford University Press, 2015, s. 90.

¹² *Servus* kelimesinin eş anlamlıları olarak *homo*, *mancipium*, *ancilla* (köle kadın), *puer* isimleri de kullanılırdı. Berger, s. 704. *Servus* kelimesi ayrıca farklı nitelikteki köleler için

anlamındaki *servare* kelimesinden geldiğini savunanlar mevcuttur.¹³ Bu görüşe karşı çıkıp *servus* kelimesinin kökeninin *servare* değil de hizmet etmek anlamındaki *servire*'den geldiği kimi yazarlarca savunulmaktadır.¹⁴ Kanımca korumak, muhafaza etmek anlamına gelen *servare* kelimesinden geldiği yönündeki görüş daha isabetlidir. Zira Florentinus'un bir metninde kölelerin komutanlar tarafından muhafaza edilmesi (*servare*) nedeniyle kendilerine *servi* adı verildiği ifade edilir.¹⁵

çeşitli şekillerde kullanılırdı: *serva* (kadın köle), *servolus* (genç köle), *servola* (köle kız), *servitium* (kölelik, köle sınıfı), bkz. Vaan, M. de, Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages, Vol. 7, Brill, 2008, s. 559.

¹³ Vaan, s. 559; Lewis, C. T./ Short, C., A Latin Dictionary, <https://www.perseus.tufts.edu>, Erişim Tarihi: 20.03.2018.

¹⁴ Umur, Z., Iustinianus Institutiones, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1968, s. 23.

¹⁵ **D. 1.5.4:** “*Libertas est naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur. 1. Servitus est constitutio iuris gentium, qua quid domino alieno contra naturam subicitur. 2. Servi ex eo appellati sunt, quod imperatores captivos vendere ac per hoc servare nec occidere solent. Mancipia vero dicta, quod ab hostibus manu capiantur*”.

Özgürlük, aksi cebir veya hukukça kararlaştırılmadıkça bir kimsenin dilediğini yapabilme tabii kudretidir. Kölelik, bir kimsenin doğaya aykırı olarak bir başkasının hâkimiyetine tabi olduğu, *ius gentium*'un bir kurumudur. Kölelere *servi* denilir, zira komutanlar, bu esirleri öldürmek yerine satmak yani muhafaza etmektedirler (*servare*). Onlara *mancipio* denilir, zira el konularak (*manus*) yakalanmış düşman esirleridirler.

Köleler için *servus* kelimesi dışında çocuk kölelere dair oğlanlar için *puer*, kız köleler için *puella*, kadın kölelere *ancilla* isimleri de kullanılırdı. Erkek kölelerin büyüdükten sonra da *puer* olarak isimlendirilmeye devam edildikleri görülür. Bunun muhtemelen erkek kölelerin “erkekliklerine” köle oluşlarının menfi etkisinden kaynaklandığı düşünülür. Bu terimler yanında *mancipium* da köleliği ifade eden bir terimdi. *Mancipium* kelimesinin anlamı tartışmalı olmakla beraber el koymaya, bir kimse üzerindeki hakimiyete atıfta bulunur.¹⁶

Köle hukukunun amacı düzeni ve muhtemel gerilimlerin kontrolünü sağlamaktı.¹⁷ Öngörülen kurallar, her şeyden önce, kölelerin efendisine hem en faydalı olabileceği şekilde düzenlenir hem de efendinin maddi veya manevi açıdan riskini azaltmaya yönelik olurdu.¹⁸

B. Roma'nın Kölelik Algısı

Esasen Antik Yunan ve Romalılar için kölelerle hürler arasındaki kutuplaşma,

---

¹⁶ Berger, s. 574; Lewis/ Short. *Mancipium* kelimesinin “el koymak” anlamındaki *manu* ve *capere* kelimelerinden gelmiş olduğu Varro tarafından ileri sürülür. Bkz. Varr. De Ling. Lat. 6.85.

¹⁷ Watson, A.; Roman Slave Law (Slave Law), The Johns Hopkins University Press, USA, 1987, s.1.

¹⁸ Watson, Slave Law, s. 1.

insan ırkını kadın-erkek, yaşlı-geç olarak ayırmakta olduğu kadar doğal bir ayırmadır.¹⁹ Aristoteles de *Politica* eserine bir siyasi ilişkiyi, benzerleri olan karı-koca, efendi-köle ve Yunan-Barbarlar arasındakinden nasıl ayrılacağını açıklarak başlar ve nihayet, kölelerin birer araç olduğu sonucuna varır²⁰. Aristoteles'e göre eşyalar, evin bir parçasıdır. Eşyaya malik olma da ev yönetiminin bir parçasıdır. Tıpkı bir işin görülmesi için bazı ilgili araçların kullanılması gibi, bir hanenin yönetimi için de bazı araçlara ihtiyaç duyulur. Aristoteles, bu eşyaları da canlı veya cansız eşyalar olarak ikiye ayırır.²¹ Aristoteles'in bu ayırımına göre köleler de ev yönetiminde kullanılan "canlı eşyalar" kategorisinde yer almaktadır. Aristoteles'in köleleri eşya olarak nitelendiren görüşüne

---

¹⁹ Wiedemann, s. 15. Antik Yunan ve Antik Roma toplumlarında görülen köle-hür arasındaki kutuplaşma Germanialılar'da bu şekilde değildir. Tacitus'un aktardığına göre köle ve hürlerin yetiştirme tarzları aynıdır, her köle kendi evinde ikamet eder ve kendi evini yönetebilir, efendileri sadece kendilerinden kira ücreti benzeri bir talepte bulunur, köle-efendi arasındaki bağlılık bu bağ ile sınırlıdır (Bkz. Tacitus, C., *Germania* (Çev.: Sarucan, M.) Alfa Yayınları, 2016, s. 47, s. 51).

²⁰ Aristoteles, *Politics*, (Çev.: Rackham, H.), Loeb Classical Library, 1959, 1253b- 1255a. Ayrıca bkz. Cic., *de re publica*, 3.25.37. Aristoteles, kölenin "doğal olarak" var olduğunu ifade eder. Ona göre bazı insanlar tabiatları gereği köleliğe uygundurlar. Arist. Pol. 1253b, 1254b 16-26. Aristoteles'in bu görüşü sonradan sömürgeci toplumlar tarafından da benimsenmiş ve savunulmuştur.

²¹ Wiedemann, s. 17.

benzer olarak Varro'nun da köleleri "konuşan araç" olarak nitelendirdiği ifade edilir.²² Roma hukukunda ve toplumunda köleler her ne kadar farklı bir statüde değerlendiriliyorsa da, tabii hukuka göre tüm insanların eşit olduğu Ulpianus tarafından da vurgulanır.²³ Bu itibarla bir yanda Aristoteles ve Varro'nunki gibi köleleri metalaştıran görüş kölelerin efendisinin menfaati için sınırsızca sömürülmesine zemin hazırlarken diğer yandan Ulpianus'ununki gibi son derece insancıl bir görüş de dile getirilerek kabul edilmiş; ancak pozitif hukukta kölenin yeri tabii hukuktakine kıyasla çok daha farklı olmuştur.

Roma'da kölelik farklı bir ırk veya dil farklılığını da gerektirmezdi. Zira her vatandaşın köle olma ihtimali mevcut olduğu her köle de vatandaş olabilirdi.²⁴

C. Roma Hukukuna Göre Köle Olma Sebepleri

Köleliğin sebepleri *Institutiones*'te belirtilmişti.²⁵ Buna göre köleliğin ilk ve "doğal" kaynağı, köle bir anneden doğma şeklinde olabilirdi. Bu duruma ek olarak köle bir anneden doğup evde köle olarak yetişen köleler doğrudan köleliğe alışıp itaat

---

²² Diakov/ Kovalev, s. 99. Varro'nun bu ayrımı yaparken köleleri "böğüren" ve "dilsiz" araçlardan ayırma amacıyla olduğu anlatılır.

²³ D. 50.17.32: "Ius gentium'a göre köleler bir hiç mesabesinde oldukları hâlde yani şahsiyetleri bulunmadığı hâlde, tabii hukuk bakımından vaziyet öyle değildir: Tabii hukuka nazaran bütün insanlar eşittirler". Schwarz, Roma Hukuku Dersleri, s. 240.

²⁴ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 5.

²⁵ Inst. 1.3.4.

ettiklerinden daha değerlilerdi.²⁶ Köle anneden doğan yeni kölelerin sayıca ne kadar olduğu, evdeki köle nüfusunun bu şekilde doğumla mı yoksa yeni köleler alınmasıyla mı sürdürüldüğü hususu tartışmalı olmakla beraber kadın köleler salt potansiyel köle anneleri olarak görülüp satın alınmıyorlardı.²⁷ Kölelik, köle bir anneden doğmakla olabileceği gibi çoğunlukla savaş esiri olma şeklinde karşımıza çıkardı. Bunun yanında korsanlık faaliyetleri neticesinde de köle sayıları epeyce artmıştır. Özellikle MÖ. 2. yüzyılda Doğu Akdeniz'deki siyasi karışıklık ve güvensizlik ortamı neticesinde bu bölgede yerleşik pek çok insan Roma'ya zorunlu göç etmiş veya getirilmişlerdir. Roma tarafından ele geçirilen ülkelerin halkları köleleştiriliyor ve İtalya'da toplanıyordu.²⁸ Şüphesiz bu kişilerin zenginlik merkezi Roma'ya getirilip köleleştirilmesinin yarattığı travma Romalı yazarlarca fark edilmişti. Bu kadar yüksek sayıdaki kölenin topluma entegre olmasının imkânsızlığı MÖ. 134-70 yıllarındaki köle isyanlarında kendisini gösterir.²⁹ Dikkat etmek gerekir ki bu köle isyanları da köleliği sonlandırmaya yönelik bir girişim değildir. Sadece zalim efendilere ve insanlık dışı muamelelere yapılmış bir başkaldırı niteliğindedir.³⁰

---

²⁶ *Verna* olarak adlandırılan bu kölelere genellikle daha iyi muamele edilirdi. Bkz. Berger, s. 761.

²⁷ Kadın kölelerin satın alınmalarındaki ilk motivasyon hanede yeni köleler doğurması değildir. Wiedemann, s. 6-7.

²⁸ Diakov/ Kovalev, s. 97.

²⁹ Wiedemann, s. 6.

³⁰ Schiavone, s. 19.

Buraya kadar belirtilen köle olma sebepleri *ius gentium* uyarınca ifade edilen köle olma sebepleridir.

Ius gentium dışında bir de *ius civile*'ye göre kölelik sebepleri çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu hâllerden ilki anne ve babasının istemeyerek ölüme terk ettiği bebeklerin durumu idi. Bu şekilde terk edilen bebekleri yetiştirmek isteyen olursa, bebeğe köle gibi davranabilirdi.³¹ Esasen Roma hukukuna göre anne veya babasından özgürlük statüsüne sahip olan bir çocuk, hürdü; ancak böylesi bir durumda “yetiştirme bedeli” olarak kölelik hizmeti öngörülüyordu. Çocukların terkine benzer durum çocukların satışı hâlinde de karşımıza çıkmaktaydı. Ancak çocukların satışı Klasik Hukuk Dönemi'nin başlarından itibaren yasaklanmıştır.³² *Ius civile* tarafından öngörülen bir diğer kölelik sebebi *iudicatum*'tur. *Iudicatum*, en eski kölelik sebeplerinden birisidir. Esasen *iudicatum* bir yargılamayı ifade etmektedir. Acz hâlinde bir kimsenin köle hâline gelmesini ifade ederdi. Klasik hukuka göre davalı, hükmolunan bedeli davacıya otuz gün içerisinde ödeme yükümlülüğü altına girerdi. Otuz gün içinde borcunu ödememesi hâlinde alacaklı, *praetor*'un huzurunda borçlunun vücuduna el koyarak yanında götürebilirdi.³³ Bunun yanında hür bir Romalının köle olmasına yol açabilecek durumlardan bir diğeri de *furtum manifestum* adı verilen suçüstü hırsızlık hâlidir. Roma'nın Krallık Devri'nden itibaren *census*'dan (sayım) kaçınma hâli de ağır müeyyidelere bağlanarak sayımdan kaçan

---

³¹ *Alumnus* olarak adlandırılan bu bebekler veya çocuklar, kendisine kan bağıyla bağlı olmayan kimse tarafından büyütülen bebek veya çocuklardır. Bkz. Berger, s. 361.

³² Sayın, s. 195-196. Çocuklarının satımının Roma toplumunda hoş karşılanmadığı anlaşılır.

³³ Sayın, s. 166. Berger, s. 519.

kişinin (*incensus*) ya öldürülmesi veyahut köle olarak satılması öngörülmüştür.³⁴ *Incensus* hâlinin benzeri askerden kaçan bir kimsenin durumunda karşımıza çıkar. Askerden kaçan bir kimse de ya öldürülür veya köle hâline gelirdi.

Roma'nın sonraki dönemlerinde farklı kölelik nedenleri kendini gösterir. Özellikle imparatorluk devrinde, 4. yüzyıldan itibaren *colonis fugitivus* adı verilen kaçak *colonatus*'luk³⁵ hâli buna örnek olarak verilebilir. *Ius civile*'ye göre bir diğer kölelik sebebi *libertus ingratus*'ların durumu idi. Azad edilen kölelerin eski efendilerine saygı ve hürmetle davranmaları gerekirdi. Bir başka deyişle azatlıların özgürlük durumları koşula bağlanmıştı. Eski efendisine karşı bu davranış yükümlülüğünü yerine getirmeyen azatlı yeniden köle hâline gelirdi.³⁶ Son olarak, ceza köleliği denilen bir durumdan bahsetmek gerekecektir. Buna göre suç işleyen bir Romalı, mahkum olması hâlinde köle hâline gelebilirdi. Mahkumiyet kararı (*condemnatio*) ile köle hâline gelenler *servus poena*³⁷

---

³⁴ *Census*'dan kaçma, *capitis deminutio maxima* hâllerinden biri olarak nitelendirilirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sayın, s. 174 vd., s. 64 vd.

³⁵ *Colonatus*: İmparatorluk devrinde 4. yüzyıldan itibaren *coloni*'ler ekonomik, hukuki ve sosyal açıdan çalıştıkları toprağa bağlı hâle gelmişlerdir. Berger, s. 396.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sayın, s. 199 vd.; Di Marzo, s. 48-49.

³⁷ *Servus poenae*: Mahkumiyet kararıyla köle hâline gelen hür kimse. *Sine domino* (kimseye ait olmayan) köleler olarak nitelendirilirdi. Bir kölenin bu cezaya çarptırılması hâlinde efendisinin o köle üzerindeki hakimiyeti sona ererdi. *Servus poenae* azad edilemezdi. Hatta bazı durumlarda bu şekilde mahkum edilen kimselerin “*ne manumittatur*” cezasının da eklendiği, yani ömrü boyu köle olma cezasına çarptırıldığı durumlar da mevcuttur. Berger, s. 705-706.

olarak nitelendirilirlerdi ve efendileri olmaması itibarıyla *sine domino* idiler. Sayılan hâllere ilaveten ayrıca özgür bir kimsenin kendisini köle olarak sattırması ve *Senatus Consultum Claudianum*³⁸ icabı köle olma hâlleri ceza köleliğine neden olan diğer hâllerdendir.

Bu durumlara ek olarak, belirli durumlarda bazı kimseler özgürlüklerini tamamen kaybetmeden kölelik statüsüne düşebiliyordu ve bu durumlara da *quasi-servi* yani köle benzeri deniliyordu. Bu hâllere örnek olarak *liber bona fide serviens*, *addicti*, *iudicati*, *nexi*, *auctorati*, *redempti*, *clientes*, *colonatus*, *personae mancipi* hâlleri sayılabilir.³⁹ *Liber bona fide serviens*, veya *homo liber bona fide serviens* durumunda kişi aslında hür olduğu hâlde bunu bilmemektedir ve bir efendisi mevcuttur, kendisi de köle gibi davranmaktadır.⁴⁰ *Liber bona fide serviens*'e örnek olarak annesi ve babasının kim

---

³⁸ *Senatus Consultum Claudianum*, MS. 52'de bir köle ile ilişkisi olan (*conturbernium*) kadının köle hâline gelmesi durumudur. Bu durumda, kölenin efendisinin üç farklı uyarısına karşın köleyle ilişkisine devam eden hür kadın (ve çocukları) köle hâline gelirdi ve kölenin efendisine tabi olurdu. Berger, s. 697.

³⁹ Konunun ayrıntıları için bkz. Bernard, F., *The First Year of the Roman Law*, (Çev.: Sherman, C. P.), Oxford University Press, Londra, 1906, s. 43 vd. Sayın, s. 237 vd.

⁴⁰ Berger, s. 374. *Homo liber bona fide serviens*'lerin nasıl bu duruma düştükleri ve gönüllü olarak mı bilinçsizce mi durumda oldukları öğretilerde tartışılmıştır. Roggi, R., *Liber homo bona fide serviens*, (Çev.: Medicus, D.), *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romantische Abteilung*, S. 77, C.1, doi:10.7767/zrgra.1960.77.1.451, s. 451-452.

olduğunu bilmeyen bir çocuk gösterilebilir.⁴¹ *Addicti* veya tekil hâli olan *addictus*'ta borcunu ifa edemeyen ve kendisine karşı hukuki işlem başlatılan (*manus idiectio*) kimse söz konusudur. Bu durumdaki bir borçlu, altmış gün içerisinde borcunu ödemezse Roma sınırlarının ötesinde satılabilirdi. Bu durum borçlunun hem vatandaşlığının hem de özgürlüğünün kaybı anlamına gelirdi.⁴² *Iudicati* (tekili *iudicatum*) hâlinin neyi ifade ettiği yukarıda *ius civile*'ye göre olan kölelik hâllerinde açıklanmıştır. Bir diğer hâl *nexus*, XII Levha Kanunu'nda da yer alan eski bir işlem olan *nexum*'daki borçludur. İçeriği ve niteliği öğretide tartışmalı olmakla beraber *nexum*'un iki taraflı bir anlaşma olduğu hususunda mutabık kalınmıştır. Borçlu, mevcut borcunu ödeyene kadar kendisini alacaklının hizmetine sunardı. Bu itibarla borçlu, alacaklının bir nevi kölesi gibi hizmetinde bulunurdu.⁴³ *Auctorati* adı verilen grup kendisini gladyatör olarak dövüşmek için kiralayan kimselerdir. Bu kişilerin hukuki durumları da kölelerinkinden çok farklı değildi.⁴⁴ *Redempti* (tekili *redemptus*) bazen *redemptus ab hoste* olarak da adlandırılır. Bu durum düşmanın elinden kurtarılan Romalı köleleri ifade eder. Düşman elinden kurtarılan Romalılar, kendilerini kurtaran kişiye bir miktar kefalet ödemekle yükümlüydüler. Bu ödemeyi gerçekleştirinceye kadar köle benzeri bir duruma sahip

---

⁴¹ Sigismund-Nielsen, H., *Slave and Lower-Class Roman Children*, The Oxford Handbook of Childhood and Education in the Classical World (Ed.: Evans Grubbs, J./ Parkin, T.), Oxford University Press, 2013, s. 288.

⁴² Berger, s. 348.

⁴³ Berger, s. 595. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sayın, s. 238 vd.

⁴⁴ Berger, s. 368; Sayın, s. 259 vd.

olurlardı.⁴⁵ *Clientes*'ler başlarda Roma'ya göç eden ve kendilerini *patricii*'lere vakfeden yabancıları. Muhtaç oldukları korumayı sağlayan *patriciiler*, karşılığında *clientes*lere yarı köle benzeri muamelede bulunurlardı. *Patricii*'nin ne ihtiyacı olursa *clientes* bunu yerine getirirdi bu itibarla köleye benzeyen bir statüdeydi.⁴⁶ *Colonatus*'lar ise araziye bağlı, *ensors*lar tarafından kaydı yapılan çiftçi benzeri kayıtlı olduğu toprağa bağlı ama gerçekte hür vatandaşlar idi.⁴⁷ *Personae mancipi* hâli aile babasının hakimiyetinde bulunan aile evlatlarını ifade eder. *Pater familias*'ın, hakimiyeti altındaki kişiler üzerindeki “*vitae necisque potestas*” (ölüm-kalım) yetkisi *pater familias*'ın oldukça geniş yetkiye sahip olduğunu gösterir. Bu yetkilerden birisi de *pater familias*'ın aile evlatlarını *mancipatio* ile satma yetkisidir. *Mancipatio* işlemi ile *trans Tiber*'de (Tiber nehrinin karşı tarafında) bir yabancıya satılan aile evladı köle hâline gelirken, Romalı'ya satılması hâlinde *in mancipio* hâline gelirdi.

D. Roma Toplumunda Kölenin Yeri

Roma toplumunda kölelere nasıl davranıldığı dönemlere göre farklılık göstermiştir. Bilhassa Krallık ve Cumhuriyet devrinin başlarında kölelere iyi muamelede bulunulduğu veya en azından kötü muamele edilmediği genel kabul gören görüştür.⁴⁸

---

⁴⁵ Berger, s. 670.

⁴⁶ Berger, s. 391.

⁴⁷ Sayın, s. 244; Berger, s. 396.

⁴⁸ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 90; Karadeniz-Çelebican, Roma Hukuku, Tarihi Giriş- Kaynaklar: Umumi Mefhumlar- Hakların Himayesi (Roma Hukuku), İstanbul,

Zaten Roma'nın Krallık devri düşünöldüğünde, köleleştirilen kimseler hâlihazırda Roma'nın etrafındaki topluluklardan, kavimlerden olabilirlerdi. Bu kimselerin örf ve âdetleri, dilleri Roma toplumunun bildiği, tanıdığı unsurlardı. Bu dönemde köleler sayıca nispeten az ve önemsiz miktardaydı.⁴⁹ Köle, çoğu kez “oğlan” (*puer*) olarak çağırılır ve durumu aile evladıninkine benzerdi. Aile evladından farkı, aile babasının tamamen hâkimiyetinde oluşu ve onun mülkiyetinin bir parçası olmasında yatardı.⁵⁰ Hatta Cumhuriyet devrinde efendinin kölesi üzerindeki hâkimiyetine dair herhangi bir sınırlama getirilmemişti.⁵¹

2003, s. 130; Tahiroğlu, Borçlar Hukuku, s. 140; Umur, Ders Notları, s. 157; Kaser, M., Roman Private Law (Çev.: Dannenbring, R.), Durban: Butterworths, 1965, s. 69-70; Di Marzo, s. 39-40.

⁴⁹ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 7.

⁵⁰ Wiedemann, T., Greek and Roman Slavery, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1981, s.1.

⁵¹ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 36. Elbette burada hiçbir korumanın söz konusu olmadığı düşünölmessin. Bir yandan o dönemdeki kölelerin sayısı nispeten azdı, bir yandan da efendi-köle arasındaki ilişki dönemin sonlarına kıyasen çok daha yakındı. Ayrıca *censor*ların da bu konudaki kayıtları önemliydi. Bu itibarla Cumhuriyet devrinin genelinde köleleri iyi muamelede bulunulduğu genel kabul gören bir görüştür. Örneğin ilk zamanlar köleleştirilen kimseler Roma devletinin hemen civarındaki kavimlerden kişilerdi. Kendileriyle benzer bir inanışa sahiplerdi, kendilerine yabancı gelmeyen bir dili konuşuyorlardı. Bunun yanında kölelere *puer* (oğul) olarak seslenilmesi de kölelere ailenin bir bireyi gibi davranıldığına işaret eden bir olgudur. Karşıt görüş için bkz. Eren,

Toplum içerisinde kölelerle hürlerin kıyafetleri arasında bir farklılık yoktu. Bu nedenle örneğin bir anekdotta kaçak olan bir köle, köle olduğu bilinmeden *magistra* olarak seçilebilmişti.⁵² Bu durum elbette paradoksal olarak nitelendirilebilir ve bazı Romalılarca da sorgulanmıştır. Bu şekilde kaçak bir kölenin *magistra* olması uç bir örnek olmakla beraber siyasi belirsizlik zamanlarında ortaya çıkmış bir hâldir. Sonradan Augustus, sınıflar arası geçişler ve kölelerin azat edilmesi ile ilgili daha sıkı düzenlemeler getirmiştir.⁵³

Westermann'ın aktardığına göre bir kölelik sisteminin acımasızlığı ve katılığını anlamının en iyi yöntemlerinden birisi de azat etme usullerindeki kolaylıkta aranmalıdır.⁵⁴ Belirtmek gerekir ki, Antik Yunan'daki kölelik sistemi ile Roma'daki kölelik sistemi arasında önemli bir farklılık mevcuttu. Bu fark, kölelerin sonradan vatandaş olabilmesinde yatıyordu. Kimi toplumlarda kölelik, topluma entegre olmanın bir yöntemi ve basamağı gibi görülüyordu. Roma hukuku ve Romalıların köleler hakkındaki genel görüşleri ve uygulamaları incelendiğinde, Antik Yunanlardan oldukça farklı oldukları hemen göze çarpar. Romalılar, köleleri azat ederken sadece özgürlük

---

S., “Roma Hukukunda Köle Mülkiyetinin Sınırları”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 23, S. 3, ss. 283-322, 2017.

⁵² Wiedemann, s. 4.

⁵³ Wiedemann, s. 4-5. Bahsedilen örnekte olduğu gibi kaçak bir kölenin *magistra* olabilmesi kulağa her ne kadar inanılmaz gelse de Roma'daki sistemin boşluğundan doğmuş olmalıdır. Ancak bu hâllerin epey istisnai nicelikte olabileceği şüphesizdir.

⁵⁴ Westermann, W., L., *The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity*, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1953, s. 25.

değil, yurttaşlık da tanımışlardır ve yeni yurttaşların oluşması fikri onları korkutmamıştır. Cumhuriyetin son dönemlerinde kölelerin azat edilmesi o kadar yaygınlaşmıştı ki, sonradan Augustus bu konuda vasiyetnameyle yüzden fazla kölenin azat edilememesi gibi bir kısım kısıtlamalar getirmek zorunda kaldı. Aslında burada akıllara Romalıların neden azat etme yoluna bu kadar çok başvurdukları sorusu gelebilir. Zira köleler, efendilerin işlerini kolaylaştırdıkları gibi aynı zamanda maddi değerleri olan ve ikame edilmek istendiklerinde masraflı olacak varlığa sahiptiler. O hâlde neden bu kadar çok Romalı kölelerini azat ettiği merak konusu olmuştur. Bu sorunun net bir cevabı olmamakla beraber akıl yürütüldüğünde, öncelikle üstün hizmetlerinden ötürü köleyi ödüllendirme amacı düşünülebilir. Bunun ötesinde kız çocuğu kölelerin, evlenme amacıyla azat edildikleri anlaşılır. Ancak yine de bu açıklamalar, neredeyse kitlesel miktarda denilebilecek azat işlemlerinin çokluğunu açıklamaya yeterli değildir. Bu açıdan, Koops'un aktardığına göre bu kadar fazla miktarda kölenin azat edilmesinin en akla yatkın nedeni kölelerin özgürlükleri için yüksek miktarda ücretler ödemiş olmalarıdır.⁵⁵ Bu açıdan kimi kölelerin biriktirdikleri *peculium* ile özgürlüklerini satın alabildikleri anlaşılmaktadır. Nitekim İskenderiyeli Yunan yazar Achilles Tatius'un (Ἀχιλλεύς Τάτιος) aktardığına göre, köle kız Lakaina, zalim efendisinden kurtulmak için Melite'den 2,000 *drachma* (*drahmi*)⁵⁶ borç istemiştir.⁵⁷

---

⁵⁵ Koops, E., "The Practice of Manumission through Negotiated Conditions in Imperial Rome", **Roman Law and Economics** (Ed.: Dari-Mattiacci, G./ Kehoe, D. P.), C. II, Oxford University Press,2020, s. 35-77, s. 45-47.

⁵⁶ Antik Yunan para birimi, δραχμή.

⁵⁷ Ach. Tat. 5.17.

Romalıların kölelere vatandaşlık vermesinde sağladıkları kolaylık, Roma'nın kuruluşunda nüfusunu arttırabilmek için çevre kabilelerden ve kavimlerden insan toplamalarıyla ve Sabin kavimlerinin kadınlarını kaçırarak eşleri yapmalarıyla bağdaştırılarak düşünülebilir. Oysa Yunanlar bu konuda daha muhafazakârlardı. Örneğin Antik Yunan'da azat edilen köleler, *metoikos* (μέτοικος)⁵⁸ denen bir statü kazanıyordu. Bu statü, ikamet eden yabancı statüsüne benzerdi ve hukuki bağlamda pek çok işleme ehliyetleri yoktu, ehliyetlerinin sınırlanması söz konusuydu. Hatta kimi Yunanlara göre, azat edilen köleler, “doğal köle” olmaya devam ederlerdi⁵⁹. Bu açıklamalar ışığında, Aristoteles'in köleleri “araç” olarak nitelendirilmesine çok da şaşırılmamak gerekir. İmparator Claudius, Yunanların cimriliğine karşılık Roma'nın ne derece yüce gönüllü olduğunu ispat etmek istercesine Yunan şehirlerine yurttaşlık hakkı tanıdı.⁶⁰ Bunun yanında azad etme kimi zaman siyasi propaganda olarak da kullanılmıştır. Örneğin

---

⁵⁸ μέτοικος: “Atina’da sürekli oturma iznine sahip olan, yabancı ülkelerde doğmuş yerleşiklere, yurtlarını değiştirmiş kişiler anlamına gelen metoikos denirdi.”, Rodgers, N., Antik Yunan (Çev.: Uysal, Ü. E.), Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020, s. 69, 485. Aristoteles'in kendisi dahi bu statüye tabi idi. Bkz. Baracchi, C. (Ed.), “Toward the Sublime Calculus of Aristotle’s Poetics”, **The Bloomsbury Companion to Aristotle**, s. 279-294, Londra, Bloomsbury Academic, 2014, s. 289-292.

⁵⁹ Capogrossi C., L., “Roma Egemenliği: Yurttaşlık ve Kölelik” (Çev.: Çelebican, Ö.), **AÜHFD**, C. 43, S. 1-4, s. 299-311, 1993, s. 311; Wiedemann, s. 3.

⁶⁰ Rodgers, Antik Yunan, s. 485.

Marius⁶¹, Sulla⁶² ve Cinna⁶³ zamanındaki iç savaş döneminde MÖ. 87 yılında Cinna yönetiminde iken Roma halkı *optimates*'ler⁶⁴ tarafından öldürülmesi üzerine Cinna köleleri yardıma çağırılmış ve kendilerine özgürlük vaad etmişti. Benzer şekilde Sulla da katlettiği veya esir ettiği düşmanlarının on bin kölesini azad edip hepsine kendisine ait *gens* adı olan Cornelius adını vermiştir.⁶⁵

Augustus zamanında Roma'da on binlerce köle kökenli vatandaş mevcuttu. Üstelik Tacitus'a göre, sonraki yıllarda İmparator Nero mecliste bir konuşma yaptığı

---

⁶¹ MÖ. 157 yılında doğan Gaius Marius, Romalı general ve politikacıydı. Yedi kez consul olmasıyla tanınır. <https://www.britannica.com/biography/Gaius-Marius> .

⁶² Çoğunlukla Sulla olarak anılan Lucius Cornelius Sulla (MÖ. 138- 79), MÖ. 88 yılında consul seçilir. Bkz. <https://www.britannica.com/biography/Sulla>, Baker, S., Eski Roma: Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü (Çev.: Duru, E.), 2. Baskı, Say Yayınları, 2013, s. 105-106.

⁶³ Lucius Cornelius Cinna, MÖ. 87 yılında consul seçilir. <https://www.britannica.com/biography/Lucius-Cornelius-Cinna> .

⁶⁴ *Optimates*: “en iyiler” anlamındaki siyasi grup, aristokratlar. Roma'daki zengin ve etkin senatorlar ve senatör ailelerinden meydana gelirdi. Cumhuriyet Devrinin sonlarında kamu yönetimini, maliyeyi oligarşi gibi yönetirlerdi. Ayrıcalıklı, tekel konumlarını karşıtları olan *populares*'lere karşı korumayı amaçlardı. Bkz. Berger, s. 610.

⁶⁵ Diakov/ Kovalev, s. 143-150. Bu kölelerin çoğu sonradan Cinna tarafından verilen emirle öldürülmüştü.

sırada meclistekilerin yarısından çoğu azatlı kanı taşımaktaydı.⁶⁶

Roma'nın sınırlarını genişletmesiyle beraber köle sayısı da hızla artmış ve köleler gittikçe daha ucuz ve ulaşılır hâle gelmiştir. Hatta 2. yüzyılda Roma'daki köle sayısının hürlerden fazla olduğu düşünülmektedir.⁶⁷ Zira MÖ. 200 civarlarında, Roma ekonomisi temel olarak fetih ve köleliğe dayalıydı. MÖ. 167'de Romalılar, Rodos'un Perseus'a karşı kendilerini desteklemediklerini düşündüklerinden Delos adasını ele geçirerek burada büyük bir köle pazarı oluşturdular. Delos adasının limanında günde 10.000 kölenin satıldığı söylenir.⁶⁸ Aynı sene Epeiros'un nüfusunun tümü köleleştirilerek 150.000 Epeiroslu⁶⁹ köle pazara doldurulmuştu.⁷⁰ Durum öyle bir hâle geldi ki MÖ. 1. yüzyılın sonlarına doğru sadece İtalya'da iki hatta üç milyon kölenin mevcut olduğu belirtilir ki bu, o dönemki İtalya nüfusunun yüzde otuz beş- kırkına tekabül etmektedir.⁷¹ Ancak

---

⁶⁶ Schiavone, s. 21. Tac. Ann. 13.27.

⁶⁷ Diakov/ Kovalev, s. 98.

⁶⁸ Delos adası vergiden muaf tutularak Atina yönetimine bırakılmıştı ve kısa sürede Ege'nin ticaret merkezi hâline geldi. Bkz. Diakov/ Kovalev, s. 90.

⁶⁹ Ἡπειρος. Perseus'a karşı olan Üçüncü Makedonia Savaşı sonunda Makedonia tamamen ortadan kaldırılmıştı ve yerli halk köleleştirilmişti. (Üçüncü Makedonia Savaşı hakkında bkz. Diakov, V./ Kovalev, S., İlkçağ Tarihi-2: Roma (Çev.: İnce, Ö.), Yordam Kitap, 2019, s. 89 vd.).

⁷⁰ Rodgers, s. 241.

⁷¹ Watson, Slave Law, s. 2. Bu kadar fazlaca kölenin mevcudiyeti bir açıdan Roma kültürünün gelişimine katkı sağlamıştır. Özellikle eğitilmiş ve nitelikli bazı köleler- ki

kölelik nedeniyle fetih yapıldığı da düşünülmemelidir. Kölelik, savaşlarda elde edilen başarıların bir sonucuydu; savaşın nedeni değildi.⁷²

E. Familia Rustica – Familia Urbana Ayrımı

Roma toplumunda köleler arasındaki ayırım, çoğunlukla şehirdeki ve kırsal alandaki köleler arasında bir ayırım yapılarak gözetilir.⁷³ Roma toplumunda kölelere ilişkin temel olarak *familia rustica* (tarım köleleri) ile *familia urbana* (ev köleleri) olarak ikili bir ayırım mevcuttu.⁷⁴ *Familia rustica* (tarım köleleri) denilen sayfiye yerlerinde tarlalarda çalışan köleler Roma toplumunda en acımasızca sömürülen köle türlerindendi.⁷⁵ Cato'nun tatil günleri dahil kölelerinin çalışmasını emrettiği aktarılır.⁷⁶ Bu köleler hep aç gezerlerdi, hatta bir kısmı ancak hırsızlık yaparak karınlarını

---

bunların büyük kısmı Yunan idi- haiz oldukları meslek ve bilgilerle Romalı soyluların Yunan kültürüne büyük bir hayranlık beslemesini sağladılar. Bkz. Rodgers, s. 250. MÖ. 431 yılında Atina'da da yaklaşık 80.000-100.000 kölenin olduğu düşünülmektedir. Atina'daki köleler, şehrin nüfusunun %25'ini oluşturuyordu. (Rodgers, s. 486).

⁷² Wiedemann, s. 7.

⁷³ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 6; Wiedemann, s. 7. Şehirdeki ve kırsal alandaki köleler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Wiedemann, s. 122 vd.

⁷⁴ Diakov/ Kovalev, s. 99-100.

⁷⁵ Wiedemann, s. 3.

⁷⁶ Diakov/ Kovalev, s. 99.

doğurabiliyorlardı. Madenlerde, taş ocaklarında, değirmenlerde, seramik ve dokuma atölyelerinde ağır koşullarda ve en ağır işlerde çalışırlardı.⁷⁷ Tarım arazilerinde kullanılan bu ikinci türden köleler, özellikle MÖ. 2. yüzyıldaki köle akınından sonra geleneksel aile köleliği durumundan çıkıp ilişkinin daha çok günümüzde akla gelen anlamıyla köle-efendi ilişkisine evrilmesine yol açmıştır.⁷⁸ İlk devirlerde kölelere iyi davranıldığı görüşünü çeşitli nedenlerle temellendirmek mümkündür. Esasen kölelere nasıl davranıldığı, efendisinin ne kadar işine yaradığı ile bağlantılıydı. Elbette vasıflı köleler daha pahalıydı ve efendiler yatırımlarını korumak için bu türden kölelere zarar vermek istemezlerdi⁷⁹. Ayrıca toplumda saygın bir yeri olan hiçbir Romalı, kölelerine kötü davranmasıyla tanınmak istemezdi.⁸⁰

F. Roma Toplumunda Kölenin Yeri ve Korunması

Halikarnassoslu Dionysius, kölelerin koşullarına ilişkin olarak Roma ile Atina arasında bir kıyaslama yapar. Atina'da efendiler evlerinde kölelerine diledikleri gibi

---

⁷⁷ Diakov/ Kovalev, s. 99; Umur, Z., Roma Hukuku: Ders Notları, Beta Yayınları, 3. Tıpkı Basım, İstanbul, 2010, s. 157.

⁷⁸ Wiedemann, s. 8.

⁷⁹ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 94-95. Efendiler nitelikli köleleri adeta bir “yatırım” olarak gördüklerinden kölelerine zarar vermeleri ancak kendi aleyhlerine olurdu.

⁸⁰ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 90-91. Örneğin hiçbir efendi ziyafet verdiği sırada hizmet eden kölelerin yaralarla, morluklarla servis yapmasını istemezdi.

davranmakta serbestlerken; Roma'da her evin hatta evin yatak odasının *ensor*ların denetimine tabi olduğunu belirtir ve *ensor*ların, nüfus sayımı yanında hanelerde kölelere kötü muamele yapılıp yapılmadığının da denetlendiğinden bahseder⁸¹. *ensor*ların kınaması ise hukuken itibarın düşmesi anlamına gelirdi.⁸² *ensor*ların efendilerin köleleriyle ilgili bu şekilde bir denetim yaptığından çeşitli kaynaklarda bahsedilmekteyse de bunun bir örneği verilmemiştir. Bu itibarla *ensor*ların denetiminin etkinliği Watson tarafından şüpheyle karşılanmıştır.⁸³ Neticede, Dionysius'un belki de *ensor*ların görevlerinin kapsamını tam olarak idrak etmemiş olabileceği üzerinde durur. Zira Dionysius, örneğin aile evlatlarının ebeveynlerine itaat etmemeleri durumunun da *ensor*larca denetlendiğini anlatmıştır. Oysa böyle bir denetim söz konusuysa, *ensor*, aile evlatlarını azarlayamazdı, aile evlatlarını disipline etme görevi ve sorumluluğu *pater familias*'ta idi. Bunun yanında, Dionysius'un kölelere kötü muamele edilmesindeki *ensor*ların denetimi hakkında belirttiği durum için Romalı yazarların mutlak bir suskunluğu vardır. Kölelerine zalimce davranan bir efendiye, *ensor*larca müdahale

---

⁸¹ Dionysius of Halicarnassus, *The Roman Antiquities*, Vol. VII (Çev.: Cary, E., Spelman, E.), Loeb Classical Library, 1937, s. 423-425.

⁸² Plessis, *Textbook on Roman Law*, s. 95.

⁸³ Watson, A.; *Roman Slave Law and Romanist Ideology*, Phoenix, , C. 37, S. 1, Bahar, 1983, s. 53-65, s. 53 vd. Bkz. Greenidge, A. H. J., *Infamia: Its Place in Roman Public and Private Law*, Oxford, 1894, Buckland, W. W., *The Roman Law of Slavery*, Cambridge, 1908.

edilmesine değinen hiçbir kayıt olmamasının bir rastlantı olması oldukça düşük bir ihtimaldir.⁸⁴

Watson, *ensor*ların bu mahiyette bir denetim yetkisi olup olmadığını irdelemiştir. Ona göre *ensor*ların efendilerin kölelerine eziyet edip etmediğiyle ilgili denetim yapabileceği veya yapmış olduğu hususu uygulamada mümkün değildi. Zira öncelikle *ensor*lar dört veya beş yıllık dönemlerde atanırlardı. Bu atamaların genellikle beş yılda bir olduğu ancak zaman zaman bu süreyi çok daha aşan boşluklar olduğuna dikkati çekmiştir. Hatta MÖ. 434'te *lex Aemilia*'da bir *ensor*un en çok on sekiz ay görev başında kaldığı ifade edilmiştir.⁸⁵ Dolayısıyla, bir *ensor*, atandığı beş yılın fiilen sadece ilk bir buçuk yılında görevde kalıyordu. Bir başka deyişle, kalan üç buçuk yılda efendilerin zalimliklerini denetleyecek bir *ensor* ortada bulunamazdı. Watson, ikinci olarak ise kölelerin *ensor*lara veya diğer seçilmiş memurlara erişiminin olamayacağını vurgular. Köleler hem hukuken tanınmıyorlardı hem onların başvurularını alacak bir mekanizma yoktu hem de kölesinin kendisini şikâyet ettiğini duyan efendisi, ona daha çok eziyet edebilirdi. *ensor*lara başvurulabilecek tek ihtimal, bunun bir Romalı yurttaş tarafından yapılması yoluyla mümkün olabilirdi. Ancak bunun da pek mümkün gözükmediği ifade edilir. Zira köleye eziyet edilmesi muhtemelen kamusal alanda değil, efendinin özel alanında, evinde gerçekleşirdi ve bir başka yurttaşın bunu görmesi, tanık olması mümkün

---

⁸⁴ Watson, *Roman Slave Law and Romanist Ideology*, s. 54.

⁸⁵ Bkz. Mommsen, T., *Römisches Staatsrecht*, Leipzig, 1887, 2.349.

olmazdı.⁸⁶ Bu ihtimalin gerçekleşmiş olabileceği bir anekdot Seneca tarafından *De Ira* adlı eserinde belirtilir.⁸⁷

Anlaşılan o ki, Vedius Pollio, efendinin kölesine dilediği gibi davranabileceğini ve bufa balıklarını kölesiyle beslemesine müdahale edilmeyeceğini düşünüyordu. Augustus'un davranışı hukuk dışı olsa da gücünün sınırları içerisindeydi. Belki de Augustus'un bu davranışı sonradan *censor*lara atfedilecekti.⁸⁸ Kölelerin nahoş işlerde kullanılması ve kölelere kötü muamelede bulunulduğu kesin olmakla beraber, Vedius Pollio'nunki kadar canice bir uygulamanın ne kadar olağan veya yaygın olduğunu belirlemek zordur. Efendilerin kölelerine kötü davranması, antik dünyanın caniliği ve vahşiliği kapsamında değerlendirilmelidir. Örneğin Roma dünyasında, çocukların eğitim için dövülmesi de normal karşılanırdı ve hatta bunun için bir deyimleri dahi vardı⁸⁹.

Kölelerine acımasız cezalar vermek efendiyi daha çok tatmin etse de bu durum toplumun menfaatine uygun olmayabilir ve ayrıca toplumca ahlaken kınanan bir davranış da olabilir. Mesela kölelerini dövüştüren kimseler bir korsandan çok itibar görmezlerdi. Bu durum uzunca bir süre devam etmiştir. Kölelik çok yaygın olmasına ve dolayısıyla

---

⁸⁶ Watson, *Roman Slave Law and Romanist Ideology*, s. 53-55.

⁸⁷ Seneca, *De Ira*, 3.40.1-3. Bu tezde yararlanılan Antik kaynakların çevirisi, aksi belirtilmediği sürece metnin aslından yazar tarafından yapılmıştır.

⁸⁸ Watson, *Roman Slave Law and Roman Ideology*, s. 56.

⁸⁹ Wiedemann, s. 10-11, "*ferulae subducere manum*" bu deyim in motamot çevirisi "elini sopadan uzak tut" şeklindedir. Bu söz, "uslu dur ki sopa senden uzak olsun" şeklinde anlaşılabilir.

fazlaca sayıda köle taciri olmasına rağmen ne Roma ne de Yunan kaynaklarında köle tacirlerinden pek söz edilmemiştir. Sadece köle tacirlerinin pek hoş karşılanmadığı bilgisine sahibiz.⁹⁰ Özellikle köle sayısının artmasıyla beraber sayfiye yerlerinde kölelere fena muamelelerde bulunulduğu anlatılır.⁹¹ Bu türden davranışların köleler arasında tepkiye neden olması kaçınılmaz hâle gelecektir.⁹² Kölelere kötü davranılmasının salt ahlaki açıdan kınanmayacağı, durumun bir de ekonomik boyutu olacağı düşünülebilir. Nitekim MÖ. 2. yüzyıldan itibaren köle ayaklanmalarının ilk örnekleri karşımıza çıkmaya başlar. MÖ. 198'de Latium'da, MÖ. 196'da Etruria'da, MÖ. 185'de Apulia'da çeşitli ayaklanmalar çıktığı anlatılmaktadır. Sicilya'da MÖ. 138-132 yıllarını kapsayan yedi yıllık köle ayaklanması da büyük köle ayaklanmalarından biri olarak anılmaktadır. Bu ayaklanma Sicilya'daki ilk köle ayaklanması idi. Küçük Asia'da, Pergamon'da köle Aristonikos'un MÖ. 133 yılında başlattığı isyan da büyük bir başkaldırı idi. Bu tarihten yaklaşık otuz yıl sonra MÖ. 104-101 yılları arasında Sicilya'da ikinci büyük köle ayaklanması yaşanmıştır.⁹³ Üstelik MÖ. 73'te meşhur köle Spartacus'un önderliğindeki köle isyanı büyük bir ayaklanmaydı ve İlkçağ tarihçileri tarafından "*bellum servile*" (kölelerin savaşı) adıyla anılır. Bu isyanı bastırmak iki yıl sürmüş, sonrasında da köleleri

---

⁹⁰ Wiedemann, s. 4-6.

⁹¹ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 90.

⁹² Watson, Slave Law, s. 2; Plessis, Textbook on Roman Law, Oxford University Press, 2015, s. 90.

⁹³ Roma'daki köle isyanları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Diakov/ Kovalev, s. 114-121.

gaddar davranışlara karşı koruyan bir düzenleme yapılmıştır.⁹⁴

Kölelerin korunmasına ilişkin olarak farklı zamanlarda başkaca çeşitli düzenlemeler yapıldığı da görülür. Kölelerin korunmasına dair düzenlemeleri ilk olarak ateşleyen de Genç Seneca'nın⁹⁵ insanların eşitliği öğretisini içeren stoacı öğretisidir.⁹⁶ Nitekim MS. 61'de bir kimsenin, bir başkasının kölesini nedensiz yere öldürmesi suç kabul edilmiştir. 1. yüzyılda, Augustus veya Tiberus'a atfedilen *lex petronia* ile *magistranın* rızası olmaksızın kölesini arenada vahşi hayvanlarla dövüşmeye zorlayan

---

⁹⁴ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 90. Roma'daki köle ayaklanmaları için bkz. Tekin, O., Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş, İletişim Yayıncılık, 2008, s. 214. Spartacus ayaklanmasına ilişkin günümüzde ulaşan kaynaklar sınırlıdır. Titus Livius'un bu isyana ayırdığı 95, 96 ve 97. kitapları ne yazık ki kaybolmuştur. Ancak Titus Livius'un bu eserlerine atıfta bulunan Florius, Eutropius, Orosius gibi yazarların bazı eserlerindeki cümleler ile Plutharkos'un "Crassus'un Yaşamı" ve Appianus'un "İç Savaşlar" eserlerinde bu isyandan bahsedilmektedir. Bkz. Diakov/ Kovalev, s. 156-157. Bu eserler ve yazarlar dışında Spartacus'le aynı dönemde yaşayan Cicero, Varro, Caesar da Spartacus'ün büyük isyanından bahseder. Strauss, B., Spartaküs: Roma'yı Sarsan Köle Savaşı (Çev.: Özgüler, S.), Kronik Kitap, İstanbul, 2022, s. 21.

⁹⁵ Çoğunlukla Seneca olarak anılan Lucius Annaeus Seneca (MÖ.4- MS. 65), stoacı filozof, söylev ustası ve tragedya yazarı idi. <https://www.britannica.com/biography/Lucius-Annaeus-Seneca-Roman-philosopher-and-statesman>.

⁹⁶ Robleda, s. 83; Bernard, F., The First Year of Roman Law (Çev.: Sherman, C. P.), Oxford University Press, 1906, 2. Kitap, s. 38.

efendiler cezalandırılmıştır.⁹⁷ İmparator Claudius, bir emirnamesinde yaşlılığı veya hastalığı nedeniyle Aesculapius adasına⁹⁸ terk edilen kölenin özgürlüğünü kazanacağını ve Latin statüsünde olacağını hükme bağlar. İmparator Domitianus, erkek kölelerin ticari amaçlarla hadım edilmesini yasaklar. Hadrianus döneminden kalan bir metinde kölelerin hadım edilmesi sorunu tekrar karşımıza çıkar⁹⁹. D. 48.8.3.4'te geçen *lex Cornelia de sicariis*¹⁰⁰, hadımla ilgili olarak düzenleme yaparken insanları köle-hür olarak ayırım gözetmeden bir hüküm tesis eder ve kölelerin de buna dahil olduğu anlaşılır.¹⁰¹

---

⁹⁷ *Lex Petronia*: Köleler üzerinedir. Bahsedilen onay ancak kölenin bu cezayı hak etmesi hâlinde verilirdi. Bkz. Berger, s. 557. Buckland, Roman Law of Slavery, s. 36. 48.8.11.1, 2; 12.4.15; Robleda, s. 83-84.

⁹⁸ Aesculepius adası veya günümüzdeki adıyla Tiber adası (*Isola Tiberina*), Ayrıntılı bilgi için bkz. Graves, R., Yunan Mitleri, (Çev.: Akpur, U.), Say Yayınları, 2010, s. 221 vd.

⁹⁹ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 94, Buckland, Roman Law of Slavery, s. 36-37; Watson, Roman Slave Law and Romanist Ideology, s. 59; Robleda, s. 86. D. 48.8.3.4.

¹⁰⁰ *Lex Cornelia de Sicariis (et veneficiis)* (MÖ. 82): Adam öldürme, büyü yapma, yalancı şahitlik yapma, hâkimin önemli konularda haksız hüküm vermesi, insan kurban edilmesi, hadım etmek gibi suçlarının *quaestio* önünde yargılanacağını düzenleyen kanun. (Umur, Z., Roma Hukuku Lügatı, (Lügat), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1983, s. 117.).

¹⁰¹ Robleda, s. 86. Aynı yöndeki metinler için bkz. Paul. Sent. 5.23.13, D. 48.8.4.2, D. 48.8.6. Kölelerin korunmasına ilişkin uygulamaların yanı sıra oldukça katı uygulamalar olduğu da bilinmektedir. Nitekim MS. 1. yüzyıl senatörlerinden Lucius Pedanius Secundus'un kölesi tarafından öldürülmesi sonrasında sayıları dört yüzü bulan diğer köleleri, kadın, çocuk ayırımı yapılmaksızın öldürülmüştür. Bu yönde bir kararın

Hadrianus, köleleri korumaya yönelik başka düzenlemeler de getirmiştir. Kölesine ufak hataları yüzünden gaddarca davranan kadınlar beş yıllık bir *relegatio*¹⁰² ile cezalandırılırdı. Hadrianus'un getirdiği yeniliklerden en önemlilerinden birisi de *magistranın* rızası olmaksızın efendinin kölesini öldürmesinin yasaklanması olmuştur¹⁰³. Antoninus Pius da kölelerin haksız yere öldürülmesinin adam öldürme suçu teşkil edeceğini hükme bağlamıştır.¹⁰⁴

D.1.6.2: Eğer efendi kölesine hiddetlenir veya onu uçar ve utanç verici bir şey yapmaya zorlarsa, yüce Pius'un Baetica *proconsul*'u Aelius Marcianus'a

---

alınmasında dört yüz kölenin içerisinde sadece birisinin efendisini öldürmesine karşın kalan üç yüz doksan dokuz kölenin de efendilerini korumamış olmaları düşüncesi etkili olmuştur. Scheidel, W., The Slave Population of Roman Italy, ss. 129-144, doi: 10.3406/topoi.1999.1808, s. 131-132.

¹⁰² Roma hukukunda bir çeşit sürgün cezası. *Relegatio*: Bir vatandaşın, *magistranın* idari işlemi veya bir ceza yargılaması sonucunda sürgün edilmesi. İkinci durumda *relegatio* bazen mal varlığının tamamı veya bir kısmına el koyma, Roma vatandaşlığının kaybı, belirli bir yere sürgün gibi ek cezalarla birleştirilebilirdi. *Relegatio*'nun hafif hâli, ilgili kimsenin belirli bir bölgeden yasaklanması şeklinde karşımıza çıkabilirdi. Berger, A., Encyclopedic Dictionary of Roman Law, American Philosophical Society, 1991, s. 673.

¹⁰³ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 37; Bernard, s. 38.

¹⁰⁴ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 94; Buckland, Roman Law of Slavery, s. 37; Robleda, s. 87; Bernard, s. 38. Gai. 1.53, Inst. 1.8.2 Bkz. "Kölenin Kişiliği ve Eşya" başlığı.

gönderdiği emirnamede valinin görevleri açıklanmıştır. Buna göre emirnamenin bazı hükümleri şu şekildedir: <<Efendilerin köleleri üzerindeki hâkimiyeti elbette ihlal edilmemeli kimsenin hakkı elinden alınmamalıdır. Ancak, kölelere pek fena muamele, aç bırakılması veya tahammül edilemez kötülöklere karşı yapılan şikâyetlerin reddedilmemesi efendilerin menfaatinedir. Dolayısıyla, Iulius Sabinus'un evinden kaçan kölelerin durumunu incele ve olması gerekenden daha kötü davranıldığı kanaatine varırsan veya *iniuria*'ya konu olmuşsa bu durumda mevcut efendilerine geri dönmemeleri koşuluyla kaçakların satışı için emir düzenle.>>

Bu düzenlemeyle ilk kez bir köle, hukuki bir süreci başlatabilir ve kendi durumunu iyileştirebilir konuma gelmişti.¹⁰⁵ Bu aşamada hukuki kişiliği olmayan kölenin nasıl hukuki süreci başlatabileceği sorusu akıllara gelebilir. Ancak burada gözetilenin, kölenin şikâyette bulunması olarak değerlendirilmemesi gerekir. Daha çok hür kimseleri "bilgilendirme" amaçlı olduğu şeklinde anlaşılabilir.¹⁰⁶ Constantinus döneminde geçerli bir neden olsa dahi bir köleyi canice öldürmek suç hâlini almıştı.¹⁰⁷ Antoninus Pius ve Constantinus'a atfedilen bu iki metinle, artık hukukun köleler için daha insancıl hâle gelmeye başladığı görölmektedir. Antoninus Pius, kölesini sebepsiz yere öldürmenin suç olduğunu düzenlerken, Constantinus devrine gelindiğinde durum değişiyor ve artık

---

¹⁰⁵ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 95.

¹⁰⁶ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 85.

¹⁰⁷ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 38.

öldürme nedeni önem taşımaksızın salt efendinin bunu cani bir şekilde yapması, adam öldürmeden suçlanması için yeterli olacaktır.¹⁰⁸

Cod. Th. 9.12.2.: Efendilerin kölelerini terbiye etmek amacıyla döverken talihsizlik sonucu kölenin ölmesi hâlinde efendi suçlanamaz. Kölenin sağ olmasının efendinin yararına olduğu böylesi durumlarda, efendinin saikinin adam öldürme mi yoksa salt kölenin cezalandırılması mı olduğunun soruşturulmasına gerek görmeyiz. Efendinin kendi kölesini, üzerlerindeki hakimiyet yetkisine dayanarak cezalandırdığı sırada öldürmesi nedeniyle adam öldürme suçu ile suçlu bulunması tatmin edici değildir. Bu itibarla kölenin dövülerek terbiye edilmesinin gerektiği herhangi bir durumda bu eylem sonucunda köle ölse dahi efendisinin cezai soruşturmadan korkması gerekmez.¹⁰⁹

Hristiyanlığın Roma imparatorluğunun resmi dini hâline gelmesini takip eden süreçte de kölelerin durumunda herhangi bir değişiklik gözlemlenmemiştir; ancak MS. 428’de, efendisi tarafından fahişeliğe zorlanan kadın kölenin re’sen azat edilmiş olacağı hükme bağlandı. Sonunda Iustinianus’un düzenlemesiyle, efendinin kölesi üzerinde en

---

¹⁰⁸ Dupont, s. 33. Watson, A., “Review: Slave Law: History & Ideology”, Yale Law Journal, Nisan, 1982, C. 91, S. 5, s. 1034-1047, s. 1044.

¹⁰⁹ Benzer şekilde aile babasının, aile evlatlarını eğitirken dövülmesi ve bunun sonucunda aile evladının ölmesi hâlleri yasaklanmıştı. Bkz. Cod. Th. 9.13.1, Cod. Th. 9.13.1 ve Cod. Th. 9.14.1. Bu metinler ile imparatorlar Valentinianus ve Valens çocukların öldürülmesi durumu için ölüm cezası öngörmüşlerdir.

fazla makul kabul edilebilecek ölçüde disipline etme gücü olabileceği düzenlendi.¹¹⁰ Bunun yanında bir kimsenin kadın kölesi ayartılırsa bu efendisine karşı yapılmış *iniuria* olarak nitelendirilirdi; ancak zarar gören kadın dikkate alınmazdı¹¹¹.

II. Kişilik Bakımından Kölenin Durumunun Değerlendirilmesi

A. Genel Bir Bakış

Roma hukukuna göre insanlar hürler ve köleler olmak üzere ikiye ayrılır .Köle ve hür kavramlarının tanımı hukukçu Florentinus'un ifadeleriyle aktarılır:

Inst. 1. 3. pr.: “*Summa itaque divisio de iure personarum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut servi.*”

İnsanların hukuki durumuna dair temel ayırım, bütün şahısların ya hür ya da köle olduğudur.

D. 1. 5. 4: Özgürlük, aksi cebir veya hukukça kararlaştırılmadıkça bir kimsenin dilediğini yapabilme tabii kudretidir. Kölelik, bir kimsenin doğaya aykırı olarak bir başkasının hâkimiyetine tabi olduğu, *ius gentium*'un bir kurumudur. Kölelere *servi* denilir, zira komutanlar, bu esirleri öldürmek yerine satmak yani muhafaza etmektedirler (*servare*).

---

¹¹⁰ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 95; Buckland, Roman Law of Slavery, Cod. Th. 15.8.2. Ayrıca bkz. Cod. Th.11.41.6.

¹¹¹ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 76.

Onlara *mancipio* denilir, zira el konularak (*manus*) yakalanmış düşman esirleridirler.

Yukarıdaki metinlerde açıkça insanlar köle ve hür olarak iki temel sınıfa ayrılmakta idiler. Kölelikteki temel mantık basitti: köleler mal statüsündeydiler. Dolayısıyla ancak hukukun objesi olabilirdiler.¹¹² Tıpkı satış, kira sözleşmeleri, hırsızlık durumlarında olduğu gibi mülkiyete dair kurallara tabiydiler. Odysseus'un en sevdiği kölesi Eumaeus bir maldı, tıpkı İmparator Caligula'nın kölesi Helicon veya Nero'nun kölesi stoacı filozof Epictetus'un olduğu gibi.¹¹³ Her ne kadar bir hayvan gibi dövülebiliyor¹¹⁴ ve tıpkı hayvanlar gibi başka kimselere zarar verebiliyorlarsa da köleler farklı ırklara mensuplardı, farklı kültürel altyapıları vardı, farklı etnik kökenlere sahiplerdi ve kendi kültürleri, inançları vardı. Doğal hukuka göre aslında köle de tıpkı diğer herkes gibi tanrılar önünde insandı, üstelik bir insan dünyaya getirebiliyorlardı. İşte

---

¹¹² Robleda, O., *Il diritto degli schiavi nell'Antica Roma*, Roma, 1976, s. 68. Kölelerin bu şekilde menkulleştirilmelerinin özellikle Kartaca ve Fenikeliler'de yaygın olduğu, Antik Yunan'da ise başlarda bu türden köleliğin mevcut olmadığı belirtilir. Rodgers, s. 486.

¹¹³ Finley, M. I., *Ancient Economy*, University of California Press, 1999, s. 62.

¹¹⁴ Gaius, D. 7.1.3'te "köleler, hayvanlar ve öteki şeyler" derken, Ulpianus, D. 6.1.15'te "köle veya başka hayvan" diyerek kölelerin hayvanlardan farklı olmadığını vurgulamaktadırlar.

köleler, hem bir yönüyle hukuken mal olarak değerlendirilirken bir yönleriyle de insan olmaları bakımından ikircikli bir duruma yol açıyorlardı.¹¹⁵

---

¹¹⁵ Finley, s. 63. Ayrıca farklı topluluklarda farklı nitelikte köleler olduğunu da belirtmek gerekir. Sparta'daki *heliotlar* incelendiğinde bunların köle gibi oldukları, Spartalıların işlerini gördükleri anlatılır. Her ne kadar Yunanlarca “köle” olarak isimlendirilmişlerse de köleler gibi satımı söz konusu olmazdı; yani mal statüsünde değillerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Finley, s. 63-64. *Heliotlar*, Sparta'nın kendine has köleleriydi. Bu köleler, Sparta'nın fethinin ardından köleleştirilen Messenialı Yunanlardı. Toprağa bağlı hâle getirilmişlerdi, diğer bölgelerdeki kölelerin aksine alınıp satılamazlardı, serf benzeri nitelikleri mevcuttu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rodgers, s. 487.

Homeros da bize farklı nitelikteki statülerden bahseder. Örneğin Odysseia 11.484-91'de Achilleus'un düşünebileceği en düşük seviye “*thes*” idir: “*Ballandırma bana ölümü şanlı Odysseus, Bütün geçmiş göçmüş ölümlere kral olacağıma el kapısında kulluk edeydim keşke, varlıksız, yoksul bir çiftçinin yanında ırgat olaydım*”, Odysseia, Homeros, Türkiye İş Bankası Yayınları (Çev.: Azra Erhat), 2014. Azra Erhat'ın “ırgat” olarak çevirdiği “*thes*”, Roma'da *patricilere* bağlı olarak çeşitli hizmetler gören *clientes*'lere benzetilebilir. Ancak *clientes*lerden farklı olarak çiftçilere bağlı olabilmeleri itibarıyla daha aşağıda bir konumda oldukları izlenimini uyandırmaktadır. Benzer şekilde *İlyada*'da da Poseidon, Apollon'a her ikisinin de *thetes* olarak çalıştıklarını hatırlatır: “*İlyon'da çektiklerimizi bir getir aklına, tanrılardan ikimiz vardık, Zeus buyurmuştu ikimize, demişti soylu Laomedon'a yardımcı olun, belli bir karşılıkla kiralamıştı bizi bir yıllığına, iş buyuruyordu bize, efendimizdi*”. *İlyada*, Homeros, Türkiye İş Bankası Yayınları, (Çev.: Azra Erhat), 2014, (21.441-52).

Gaius, *Institutiones* adlı eserinde hukuku; kişilere (*ad personas*), mallara (*ad res*) ve davalara (*ad actiones*) olmak üzere üç ana başlık altında inceler¹¹⁶. Gaius'un bu meşhur metnindeki ifadesi ile ilk kısım için hukukun süjesini, ikincisinde objesini ve üçüncüsünde de bunun korunmasını düşündüğünü varsayan yazarlar vardır. Bir kısım başka yazarlar da tam tersine, Gaius'un hukukun süjesi ayrımını düşünmediğini kabul ederler.¹¹⁷ Bu itibarla, Gaius'un "insan" tanımından anladığının Roma'daki insan olduğu düşünülmüştür. Zira Roma'daki bir kimse ya yurttaş ya yabancı, *sui iuris* veya *alieni iuris* veya hür ya da köle olabilirdi. Dolayısıyla köleler de Gaius'a göre *persona*¹¹⁸ kapsamındaydılar. Zaten bu şekilde üçe ayırdığı hukukun ilk bölümü olan kişiler kısmında, köleleri incelemiştir. Bu şekilde köleler, ilkin *res* (şey, eşya) olarak değil de kişi (*persona*) olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁹ Cicero, *De Officiis* (Yükümlülükler Üzerine) adlı eserinde *persona* kavramından bahsederken dördü bir ayırım yapar. Cicero'ya göre, *persona*'nın ilk anlamı, insanı hayvandan ayıran akıl ile insanın sahip olduğu kişiliktir.

---

¹¹⁶ Gai. 1.8.

¹¹⁷ Robleda da bu konuda ikinci görüşü savunmaktadır. Bkz. Robleda, s. 71.

¹¹⁸ *Persona*: Kişi, birey, insan oğlu. (Berger, s. 628). Sahnede oyuncuların taktığı maske. (Lewis/ Short). Gaius, *persona*'nın tanımına değinmemektedir. Genellikle birey, köle ve hürlik statüsü kapsamında değerlendirilir. Cicero, *De Legibus* adlı eserinde "*persona*" kelimesini bir karakteri tanımlamak için kullanır. (Bkz. de Leg. 2.28-49). *Persona* kavramı yer yer hukuki kişi anlamına geldiği gibi kimi zaman salt insan, *homo* anlamında kullanılmıştır. Dolayısı ile kölelere *persona* denilmesi hukuken kişi sayıldıkları anlamına gelmemektedir.

¹¹⁹ Robleda, s. 72.

İkinci anlamı ise her bireye özgü karakter özelliklerini ifade etmektedir. Üçüncü olarak durumun veya dönemin gerektirdiği kişilik ve dördüncü durumda kendi kararımız ve çabalarımızla oluşturduğumuz kişiliğimiz söz konusudur.¹²⁰ Roma hukukunda “*ius personarum*” olarak geçen kavram da sadece hukuk kişileri ile ilgilenmez, köleleri de bu kapsam içerisine dahil ederdi.¹²¹

Esasında kölelerin kişiliği hakkında bize en önemli ipucunu veren, kölelerin verdikleri zararlara ilişkin olarak *actio de pauperie*¹²² (evcil hayvanların verdiği zararlardan doğan bir dava) ve *noxal* davanın açılabilmesinde yatar. *Actio de pauperie*, bir kimseye zarar veren hayvan sahibine karşı açılan bir dava idi.¹²³ *Noxal* dava ise, *pater*

---

¹²⁰ Cicero, *De Officiis*, 107, 115. Cicero, M. T., *Yükümlülükler Üzerine* (Çev.: Çevik, C.C.), İş Bankası Yayınları, 3. Baskı, 2016, s. 47-52.

¹²¹ Sayın, s. 114-115.

¹²² *Actio de pauperie*: Evcil dört ayaklı (*quodrupes*) hayvan tarafından verilen zarar. Sahibi ya zararı tazmin etmekle (*pauperies*) veyahut hayvanı teslim etmekle (*noxae dedere*) yükümlüydü. Bkz. Berger, s. 342. **D. 9.1.1 pr.-3**: Bir dört ayaklının (*quodrupes*) zarara neden olması hâlinde XII Levha Kanunu’ndan doğan dava söz konusu olur. Bu kanuna göre ya zarar veren karşı tarafa teslim edilir (örneğin zarara neden olan hayvan) veya zarar tazmin edilir. (1) Zararın kendisi haksız fiildir. (2) tüm dört ayaklılara uygulanır. (3) Praetor: ‘*pauperis*’e neden olunması’ demektedir. *Pauperie*, eylemi gerçekleştirenin kusuru olmaksızın verilen zarardır. Bir hayvan da idrakten yoksun olduğundan kusurlu olarak hareket edemez.

¹²³ Örneğin bir metinde öküzlerin verdiği zararların *actio de pauperie*’ye göre talep edilebileceği ifade edilir. **D. 9.1.1.9**: Dört ayaklı bir hayvan kendi vücuduyla veya onun

familias veya *dominus*'a karşı, aile evladı veya kölenin verdiği zarar nedeniyle başvuru bir davaydı.¹²⁴ İncelendiğinde, kölenin neden olduğu bir zarar neticesinde, Post Klasik devirde de sorumluluğun *actio de pauperie*'nin tersine, *actio noxalis*'e dayandığı anlaşılır. Zira her şeye rağmen köle, hukuk kapsamında bir süjedir, kişidir.¹²⁵

Ancak köle hukuk kapsamında süje olmasına karşın bunun tersi durumlar da mevcuttu. Örneğin köleler, kendilerini borç altına sokan sözleşmeler yapamıyorlardı. Beraber yaşayan kölelerin bir aile birliği içinde bulunduğu toplum tarafından kabul edilirdi; yine de hukuken durum böyle değildi. Köleler evlenmeye ehil değildiler. Bu nedenle de iki köle veya bir hür ve bir köle arasındaki beraberlik *contubernium*'dan¹²⁶

---

vücudunun dokunduğu bir şey bir zarara neden olursa, örneğin bir öküz bir kimseye yük arabasıyla veya başka bir şey ile çarparsa bu durumda *actio de pauperie* gündeme gelir).

¹²⁴ Robleda, s. 79. *Actio de pauperie* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yüce, T., Roma ve Türk Hukuklarında Hayvanın Yol Açtığı Zararlardan Dolayı Hayvan Tutucusunun Sorumluluğu, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.8, S. 2, 2017, s. 393-422, DOI: 10.21492/iuhfd.364594.

¹²⁵ Robleda, s. 79-81.

¹²⁶ Köleler arasında evlenme. *Contubernium*: Köleler arasındaki evlenme benzeri kalıcı beraberlik. Efendiler köle ailelerinin korunmasını desteklemişlerdir. Bu tür birliklerden doğan çocuklar *liberi naturales* olurlardı. *Contubernium* ayrıca efendi ile kadın kölesi arasındaki kalıcı birlikteliği de ifade ederdi. Bkz. Berger, s. 415. Robleda, s. 69. Ulpianus'a atfedilen hukuk kurallarında da bu hususa değinilir. **Ulp. 5.5.:** “*Cum servis nullum est conubium*” (Kölelerle *conubium* mümkün değildir). *Conubium*, kadın ile erkek arasındaki evlenme ehliyetini ifade ederdi. (Bkz. Berger, s. 415). Paul. Sent. 2.19.6: “*Inter*

öteye geçemezdi. Dolayısıyla eşlerden birinin köle olması da doğal olarak evliliği sona erdirmiş oluyordu.¹²⁷ Ancak evli bir kadınla beraber olan köle zina suçunu işlemiş olurdu.¹²⁸

Yukarıda açıklanan Inst. 3.1.pr., D. 1.5.4 metinlerinde hukuk metinlerinde kişiler hukukunun en temel ayrımı çizilmiş ve insanların ya hür veyahut da köle olacakları aktarılmıştır. Bu şekilde toplumda köleler, hukuken açık bir şekilde toplumun diğer üyeleri olan “hürler”den ayrılmıştır¹²⁹. O hâlde özgürlük nedir? En basit tanımına göre özgürlük (*libertas*), bir kimsenin, hukuk sınırlarında dilediğini yapmasını sağlayan doğal bir yetkidir. Bu tanıma göre herkes hürdür ve özgürlük hâli “doğal” bir durumdur. Kölelik, yani “*servitus*” ise bir kimseyi, başkasının himayesine sokar. “*Servi*” kelimesi de zaten yukarıda açıklandığı üzere, bir yeri fetheden kumandanın, o kimseyi öldürmeyip de kendisini kurtarması, saklaması (*servare*) nedeniyle bu ismi alırdı.¹³⁰ Ancak bilindiği üzere özgürlük gibi kavramlar tatmin edici bir biçimde tanımlanması oldukça zor

---

servos et liberos matrimonium contrahi non potest, contubernium potest” (köle ve hür arasındaki evlilik imkansızdır, ancak *contubernium* mümkün olabilir), (*liberi naturales*: Önceleri sadece evlilik birliği içinde doğan çocuklar için kullanılan bu terim sonradan *contubernium* sonucu doğan çocukları da kapsadı. Bkz. Berger, s. 472-473).

¹²⁷ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 77; D. 23.2.5.6; Cod. 5.16.27.

¹²⁸ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 77, D. 48.2.5; D. 48.5.34; Cod. 9.9.24.

¹²⁹ Wiedemann, s. 15.

¹³⁰ Wiedemann, s. 15.

kavramlardır. Bu açıdan köleliğin tanımı ilgili metinlerden¹³¹ de anlaşılacağı üzere daha ziyade pratik bir öneme sahipti. Bu metinler, özgürlüğün “tabii” bir hâl olduğunu tanıyıp, tüm insanların hür olduğu varsayımına dayanır. Her ne kadar insanların tabiatları gereği hür olduğu varsayımı iç rahatlatıcı olsa da esasen içi boştur, zira Roma toplumunun sosyal, ekonomik ve hukuk mecralarında kölenin ehemmiyeti gerçeğini göz ardı eder.¹³² Köle, bir başkası tarafından sahiplenilebilen bir kimseydi. Bir önceki başlıkta değinilen *nexus*¹³³, *auctoratus*¹³⁴, *addictus*¹³⁵ ve birçok başka alt derecedeki adamların durumu da kölelere benziyordu ancak hiçbiri köleler gibi *res* niteliğinde değildiler.¹³⁶

---

¹³¹ Inst. 1.3.1, D. 1.5.4.pr., D. 1.1.4, Inst. 1.3.2, D. 1.5.4.1.

¹³² Plessis, Textbook on Roman Law, s. 90.

¹³³ *Nexus*: Bir borçla bağlı olma hâli. Bkz. Berger, s. 596.

¹³⁴ *Auctorati*: Kendilerini gladyatör olarak kiraya veren kimseler. Bunların durumu kölelerinkinden çok da farklı değildi. Berger, s. 368.

¹³⁵ *Addictus*: Borcunu ifa edemeyen ve kendisine karşı hukuki işlem başlatılan (*manus idiectio*) kimse. Bu durumdaki bir borçlu, ilk zamanlarda alacaklıya teslim edilebilirken sonradan (XII Levha Kanunu’yla) tutuklanabilirdi. Özgür olmasına karşın altmış gün içerisinde borcunu ödemezse Roma sınırlarının ötesinde (ki bu Tiber nehrinin öte tarafı-*trans Tiberium*) satılabilirdi. Bu durum hem vatandaşlığının hem de özgürlüğünün kaybı anlamına gelirdi. Bkz. Berger, s. 348.

¹³⁶ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 10. D. 12.6.64.

İlgili metinlerdeki tanımlara göre köleliğin, *ius gentium* ile *ius naturale* arasındaki bir çatışma olarak göze çarptığı söylenebilir.¹³⁷ Elbette Roma, doğal hukuk (*ius naturale*) varsayımlarındaki insanların eşitliği ilkesiyle de bağdaşmaz bir vaziyettedir. Ancak unutmamak gerekir ki, Roma’da köle sorunu özellikle kölelerin sayısının gittikçe çoğaldığı zamanlarda karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımlarda kullanılan “*ius gentium*” tabirinin niteliği de açıklığa kavuşturulması gereken bir husustur. *Ius gentium* ile, tüm toplumlarda bulunan hukuklar ifade edilmek istenmiştir. Roma hukukunda zaman zaman *ius civile*’nin karşıtı olarak vatandaşlara ve yabancılara uygulanan hukuk ayrımı kaynaklı kullanımı da mevcuttur. Ancak kölelik eski toplumlarda yaygın bir kurum olduğundan, metinlerde geçtiği şeklinin ilk anlamıyla kullanıldığı açıktır.¹³⁸ Ayrıca savaş neticesinde doğmuş olduğu ve *ius gentium* kaynaklı olduğu da üzerine basılarak aktarılır.

Inst. 1. 5. pr.: “Azatlılar (*libertinus*’lar) hukuken köle iken azat edilenlerdir. Binaenaleyh azat etme (*manumissio*) hürriyetin verilmesidir. Çünkü bir kimse, kölelikte kaldığı müddetçe *manus* ve *potestas* (hâkimiyet) altında olduğu anlaşılır ve azat muamelesi ile hâkimiyetten kurtulur. Bu da menşeyini kavimler hukukundan alır; hakikaten tabii hukuk mucibince bütün insanlar hür doğdukları için, kölelik yokken, azat etme de yoktu. Fakat kavimler hukuku, köleliği kabul edince arkasından azat etme imtiyazı da geldi. Eskiden bütün insanlara aynı isim verdiğimiz hâlde (*homines*) kavimler hukukuna göre

---

¹³⁷ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 1.

¹³⁸ Plessis, Textbook on Roman Law, s.90.

üç nevi insan tipi doğdu: hürler (*liberi*), bunun mukabili olan köleler (*servi*)
ve bir de üçüncü olarak kölelikten kurtulmuş azatlılar (*libertini*)”¹³⁹ .

Tanımda göze çarpan ikinci husus ise, *dominus*'a, köleliğin olmazsa olmaz bir unsuru olarak değer biçilmesidir. Oysa Roma hukukunda çeşitli dönemlerde sahihsiz kölelerin de karşımıza çıktığı çok rahatlıkla söylenebilir. Nitekim sahibi tarafından terk edilen köle, *res nullius* hâline gelerek *usucapio* ile el konabilir, yeni sahibi tarafından azat edilebilirdi. Iustinianus'un değişikliğine kadar bazı mahkûmlar *servi* idi ve bunlar *sine domino* idiler. Bir başkasının üzerinde hakkı varken efendisi tarafından azat edilen köleler¹⁴⁰ ile kendisi üzerinde hileli satıcı (*fraudulent vendor*) tarafından iyi niyetli alıcıya karşı *ususfructus* (intifa hakkı) kurulmasına müsaade eden özgür kimse de *ususfructus* devam ettiği sürece *servus sine domino* idi.¹⁴¹ Her hâlükârda kölelerin bir nesne olması, mülkiyete konu olması çarpıcı bir husustur. Köleler, insan niteliği göz ardı edilip eşya olarak nitelendiriliyordu. Satın alınabiliyor, kullanılabiliyor, elden çıkarılabiliyordu. Eşya olarak nitelendirilmesi yetmezmiş gibi bir de kaynaklarda çoğu kez tipik bir menkul olarak söz edilirdi. *Digesta*'da muazzam sayıdaki metinlerde köleden tıpkı herhangi bir eşyaymış gibi bahseden metinler mevcuttur.¹⁴² Buna karşın Roma hukuku için önemli bir mal türü olan *res mancipi*ler arasında sayılırlardı. Kölelerin eşya niteliği için kullanılan

---

¹³⁹ Umur, Institutiones, s. 25. Ayrıca bkz. D.1.1.4, 1.5.4.pr.

¹⁴⁰ Cod.7.15.1.2.

¹⁴¹ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 2; Plessis, Textbook on Roman Law, s. 90; D. 40.12.23pr.

¹⁴² Buckland, Roman Law of Slavery, s. 10.

bu “*mancipia*”¹⁴³ terimi de kölenin, düşmanlardan silah zoruyla elde edilmesi (*manu capiantur*) kökeninden gelmektedir.¹⁴⁴

B. Roma Hukukunda Kölelerin Muameleleri ve Kölelere Verilen Zararlar

Kölenin efendileri adına hukuki işlem yapabilirlerdi, hatta bazı durumlarda kamuya ait köleler evlenebilir veya vasiyetname düzenleyebilirlerdi.¹⁴⁵ Kölelere karşı yapılan haksız fiiller de diğer mallara verilmiş zararlar kapsamında değerlendirilirdi.¹⁴⁶ Yine de kölenin insan niteliği ölüm gibi bazı durumlarda göz ardı edilmemiştir. Nitekim bir köleyi öldürme sadece haksız fiil değil, aynı zamanda bir suçtu da.¹⁴⁷ XII Levha Kanunu’na göre kölenin kemiğinin kırılması, hür bir kimsenin kemiğinin kırılmasının yarısı kadar cezayı gerektirirdi.¹⁴⁸ Yukarıdaki metinde (Inst. 1.5.pr.) dikkati çeken bir diğer husus da azat edilenlerin hürler sınıfına (*liberi*) değil de azatlılar (*libertini*) sınıfına dahil oluşlarıdır. Gerçekten de azat edilen bir köle, kölelikten kurtulmuş olmakla beraber

---

¹⁴³ *Mancipium*: İlk hukuk kaynaklarında geçer. Esas anlamı (öğretide tartışmalı olmakla beraber) epey muğlaktır. Bir kimse veya bir şey üzerindeki hâkimiyeti ifade eder. Ancak sonraki uygulamaları dikkate değer çeşitlilik arz etmektedir. Bkz. Berger, s. 574.

¹⁴⁴ Wiedemann, s. 15.

¹⁴⁵ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 90.

¹⁴⁶ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 29.

¹⁴⁷ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 31; Gai. 3.213; Inst. 4.3.11.

¹⁴⁸ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 31.

tam olarak “özgür” statüsüne olamıyordu. Hukuki açıdan pek çok kısıtlamaya tabi oluyorlardı. İmparatorluk döneminde, ancak imparatorun kölelerine ve azatlılarına vermiş olduğu özel bir ayrıcalıkla bu kimseler Romalı kadınlarla evlenebiliyordu.¹⁴⁹

Roma’da kölelikle ilgili ayırt edici işaret, hak sahibi olamama durumunda yatar. Köle, hak sahibi olamayan, kendini korumak için hukuk yollarını harekete geçiremeyen kimsedir ve kölenin haklara sahip olamaması Roma köle hukukunun temel esaslarındandı. Elbette bu aynı zamanda kölenin kendisini korumak için hukuki yollara başvuramamasını da ifade ederdi.¹⁵⁰ Ancak Florentinus’dan öğrendiğimize göre, sahibi tarafından kötü muameleye maruz bırakılan köleler şikâyette bulunabiliyordu ve iddianın doğru çıkması hâlinde *magistra* gereken koruma yollarını alabiliyordu.¹⁵¹

Kendisine kötü muamelede bulunulan köle, bununla başa çıkamıyorsa başvurabileceği tek yol kaçmaktı. Bu durumun aslında Antik Yunan toplumunda olduğu gibi Roma toplumunda da yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Kaçak kölelerle ilgili olarak Hristiyanlık dahi kaçak kölenin efendisine iadesini kabul etmiştir. Efendi, kölenin iadesi için bir ödül de öngörebilirdi. Kölesini geri aldıktan sonra, kölenin yüzünü damgalayarak onu cezalandırabilirdi. Sonraki dönemlerde bunun dini nedenlerle değiştirildiği ve kölenin kaçak olarak mimmendiğini ifade eden metal bir boyunluk takmaya zorlandığı anlaşılmaktadır.¹⁵²

---

¹⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Wiedemann, s. 9 vd.

¹⁵⁰ Buckland. Law of Slavery, s. 2; Plessis, Textbook on Roman Law, s. 90.

¹⁵¹ Gai. 1. 53, Inst. 1.8.2.

¹⁵² Wiedemann, s. 11-12.

Genel görüŖe göre Constantinus döneminde efendinin kölelerine kötü muamelede bulunması hoŖ görülmemeye başlanmıŖtır. Bu dönemden itibaren efendinin kölesi üzerindeki gücünün sınırlandırıldığı söylenir ve hatta kimi yazarlar bu durumu Hristiyanlığın etkisine bağlar.¹⁵³ Aslında bunun öncesinde, imparatorluk devrinin başlarında da buna iliŖkin düzenlemeler yapıldığı anlaŖılmaktadır. Tarihi tam belli olmamakla beraber, MS. 79'da Vesuvius yanardağı patlamadan önceki bir tarihte *lex Petronia* ile efendilerin, *magistranın* izni olmaksızın kölelerini vahŖi hayvanlara vermeleri yasaklanmıŖtı. Bu düzenleme yeterli gelmemiŖ olacak ki bir de *senatus consultum* ve bir emirname ile desteklenmiŖtir.¹⁵⁴ Yine aynı dönemlerde Suetonius, İmparator Claudius'a atfedilen bir emirnamede hasta veya yaŖlı kölelerin efendileri tarafından terk edilmesi durumunda özgür kalacakları, efendinin onları terk etmek yerine

---

¹⁵³ Hristiyanlık dini özellikle ezilen, yoksul halk ile köleler arasında yaygınlaŖmaya başlanmıŖtı. Toplumun bu kesimi kendilerini kurtaracak bir kurtarıcıya inanmak istiyordu. Constantinus'un Constantinopolis'i Roma'nın başkenti yapmasından sonra yetkilerini sađlamlaŖtırmak için efendilere kölelerini ölene kadar kırbaçlama hakkı verilmiŖti. Constantinus'dan sonra da kölelik sisteminin artarak devam ettiği, örneğin 4. ve 5. yüzyıllarda *familia rustica*'ların arttığı gözlemlenmektedir. Bkz. Diakov/ Kovalev, s. 264-265, 286-288.

¹⁵⁴ **D. 48.8.11.2:** *Lex Petronia* ve bununla alakalı *senatus consultum* sonrası efendiler, kölelerini keyfi olarak vahŖi hayvanlarla dövüŖtürme gücünü kaybetmiŖlerdir. Buna karŖın bir efendi, kölesi hakkında hakim karŖısında Ŗikayette bulunur ve Ŗikayeti haklı görülürse köle cezaya çarptırılabilir. Watson, Roman Slave Law and Romanist Ideology, s. 59.

öldürmeleri durumunda bunun adam öldürme suçu olacağı hükme bağlanmıştır.¹⁵⁵ Aslında bu düzenlemenin kölelere bu şekilde davranıldığı için getirilip getirilmediği konusu belirsiz olmakla beraber genel kabul gören görüşe göre Roma İmparatorları, stoacı düşüncenin etkisiyle kölelerin durumunu iyileştirme eğilimindeydiler.¹⁵⁶

Kölelerle hürler arasındaki ayrımı açıkladıktan sonra *status* kavramına değinmek gerekir. *Status*, Roma kişiler hukukunun adeta kalbinde yatmaktaydı. Roma’da, detaylı kuralları olan katmanlı sınıflardan oluşan bir toplum mevcuttu. Roma kişiler hukuku, çeşitli sınıfları ve dereceleri tanımlayarak söz konusu *status*lerin kazanımı veya kaybı için öngörölmüş koşulları düzenlerdi. Vatandaşlık ve kölelik gibi hususlar esas konulardandı ancak hukuk temel olarak aile ile ilgilenirdi¹⁵⁷.

Günümüzde hukuki kişinin tanımı yapılırken hak sahibi olabilen ve borç altına girebilen, hukuki ilişki kurabilme yeterliliğine sahip bir kimse ifade edilir. Gerçek kişiler denilen insanların hukuken kişi kapsamında olduğu tartışmasız olduğu gibi, ayrıca şirketler gibi insan dışı varlıklar da bu kapsam içerisindedir. Günümüz modern anlayışı kişilik kavramını insan unsurundan ayırma aşamasına kadar varır. Hatta yapay zekâlı robotlara

---

D. 40.8.2: Claudius’un emirnamesinde üzere, efendisi tarafından terk edilen ve hasta olan köle, özgürlüğüne kavuşmuş sayılacaktır.). Watson, Roman Slave Law and Romanist Ideology, s. 59.

¹⁵⁶ Wiedemann, s. 11.

¹⁵⁷ Plessis, P. J., du/ Borkowski, J. A., Borkowski’s Textbook on Roman Law, Oxford University Press, 2015, s. 87.

vatandaşlık tanınan durumlar dahi mevcuttur¹⁵⁸. Roma hukukunda “kişi” kavramının kapsamı özünde insanları ve *sodalitas*¹⁵⁹, *municipia*¹⁶⁰, *collegia*¹⁶¹ gibi insan dışı varlıkları da kapsayabiliyordu. Ancak Roma hukuku ile günümüz “kişi” kavramı açısından en büyük fark, şüphesiz her insanın hak ehliyetine sahip olmamasıdır¹⁶². Roma hukukundaki kölelerin durumuna baktığımızda bir üst başlıkta açıklandığı üzere pek çok

---

¹⁵⁸ Bu konuya tezin ikinci bölümünde “Yapay Zekâlı Robotların Kişiliği” başlığında değinilmektedir. Sophia adlı insansı robot Ekim 2017’de Suudi Arabistan’dan vatandaşlık hakkı kazanmıştır. Yapay zekâlı bir robota vatandaşlık hakkı tanınması ekstrem bir örnek teşkil etmekte olsa da günümüzde hukuki kişilik kavramının ne kadar akışkan olduğunu vurgulamaktadır. Yapılan düzenleme ve kararlar metodolojik bir bakış açısıyla incelenmelidir.

¹⁵⁹ *Sodalitas (sodalitates)*: Bir *magistran*ın başkanlığında belirli bir amaç için toplanmış insan topluluğu. *Sodalitas*, siyasi yaşamda seçim kampanyasında bir aday için yasadışı olarak çalışan kimselerdi. Berger, s. 709-710.

¹⁶⁰ *Municipia (municipium)*: İtalya’da, Roma dışındaki her şehir (*urbs*). Bu terim zamanla *oppidum*, *colonia*, *praefectura* gibi benzer terimlerin yerine geçmiş ve sonradan tüm eyaletlerdeki şehirler için kullanılmıştır. Berger, s. 590.

¹⁶¹ *Collegia*: Özel ve kamu nitelikli kurumlar; mesleki, kültürel, hayır, dini vb. amaçlarla bir araya gelmiş birlikler. Berger, s. 395.

¹⁶² Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Duff, P. W., *Personality in Roman Private Law*, Cambridge: Cambridge University Press, 1938.

metnin kölelerden kişiler olarak bahsettiği anlaşılır.¹⁶³ *Corpus Iuris Civilis, Codex Theodosianus* veya mevcut hukuk metinlerinde de kölelerin kişiliğini inkâr eden bir ifade geçmemektedir. Hâliyle Romalı hukukçuların kölelere “kişi” dediklerini varsaymak mümkündür.¹⁶⁴ Buna karşın *Novellae Theodosius*’da, kölenin kişiliği olmadığından hukuki süreçte taraf olamamasını açıklayan bir metin mevcuttur.¹⁶⁵ Aynı hususu kendisine kayyım atanmamış küçükler hakkında da belirttiği gözden kaçırılmamalıdır.¹⁶⁶ Theophilus’a ait iki metinde de kölelerin kişiliğe sahip olmadıkları açıkça vurgulanır.¹⁶⁷

Roma hukukuna göre kişiden bahsedebilmek için ilgili kimsenin *status libertatis* (özgürlük), *status familia* (aile) ve *status civitatis* (vatandaşlık) olmak üzere üç farklı *status*’u incelenirdi. Bir kimsenin kişi olabilmesi için her üç unsuru da barındırması, bu

---

¹⁶³ Gai. 1.120: Bu işlemle hem köleler hem de insanlar *mancipatio*’ya tabi olabilir. Belirtilen hayvanların da *mancipatio* ile devri mümkündür: öküzler, atlar, katırlar ve eşekler. Taşınmazlar da gerek şehirdekiler gerek sayfiye yerlerindeki, *mancipatio* işlemine tabi olabilirlerse, yani İtalya arazisindeki arazi ve evlerse aynı usulle devredilirler. **Gai. 1. 121:** Arazi ve binaların *mancipatio* ile diğer şeylerin *mancipatio* arasındaki fark, *mancipatio* ile devredilebilen kişiler, gerek köleler gerek hürler olsun veya *mancipatio* ile devredilebilen hayvanlar olsun. Ayrıca bkz. Gai. 3.189, Gai. 4.135; Inst. 1.8.pr, Inst. 3.17.2; D. 7.1.6.2, D. 7.2.1.1.

¹⁶⁴ Buckland, Roman Law of Slavery, s.4.

¹⁶⁵ Nov. Theod. 17.2.3.: Kölelerin kişiliği yoktur., Nov. Theod. 17.1.2.

¹⁶⁶ Cod. Th. 3.17.1; Cod. 5.34.11.

¹⁶⁷ Inst. 2.14.2; 3.17.11.

itibarla özgür, Romalı bir *sui iuris* olması, yani başında olduğu bir ailesi olması gerekirdi. Bu *status*lerden birinin kaybı, *capitis deminutio* denen ve hangi *status*'ün değiştiğine bağlı olarak derecelendirilen (*maxima, media, minima*) duruma yol açardı¹⁶⁸. Nitekim Paulus, kişiliğin üç tip değişimi olabileceğini ve bunların büyük (*maxima*), orta (*media*) ve küçük (*minima*) şekillerinde tezahür edebileceğini açıklar.¹⁶⁹ Her üç *status*'un da kaybedilmesi hâlinde, hak ehliyeti en büyük değişikliği yaşar. Ancak sadece vatandaşlığın kaybedilmesi ile özgürlüğün muhafazası hâlinde kişilik orta derecede değişmiş olur. Hem özgürlük hem de vatandaşlık durumu korunup da sadece aile durumunda değişiklik meydana gelirse, bu durumda hak ehliyeti durumundaki değişiklik önemsiz seviyede kalacaktır¹⁷⁰. “*Maxima*” adı verilen en büyük derecedeki kişilik durumundaki değişiklik ise bir kimsenin özgürlüğünü kaybetmesi hâlinde karşımıza çıkar. Zira bu durum, vatandaşlık ve aile durumunun da kaybedilmesini beraberinde

---

¹⁶⁸ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 89. *Capitis deminutio: Caput*'un (bir kimsenin hukuki işlem yapabilme ve hak sahibi olabilmesini sağlayan hukuki yetkinlik) üç unsurdan biri olan özgürlük, vatandaşlık veya aile babası olma durumunun değişmesiyle kaybedilmesi hâli. Berger, s. 380.

¹⁶⁹ **D. 4.5.11:** İki tür büyük şahsi durum değişikliği vardır: *maxima, media ve minima*. Bunlar da sahip olduğumuz üç duruma bağlıdır: özgürlük, vatandaşlık ve aile durumu. Bu sayılanların üçünü de kaybedersek şahsi durumdaki kayıp en büyük seviyede olur. Salt vatandaşlığı kaybedip de özgürlüğü muhafaza edersek, değişim orta seviyede olur. Hem özgürlük hem de vatandaşlık muhafaza edilir ancak aile durumunda değişiklik meydana gelirse, bu durumda şahsi durumdaki değişiklik en önemsiz seviyede olur.

¹⁷⁰ D. 4.5.11.

getirir. Bu açıklamaların ardından unutulmamalıdır ki, Roma hukuku gereğince kişilik, sadece kölelerin mahrum kaldığı bir hukuki durum değildi. Zaten Roma ailesi içerisinde sadece tek bir kimsenin, *pater familias*'ın, kişiliği söz konusuydu. Yukarıda sayılan *status civitatis*, *status familia* ve *status libertatis* durumlarının üç koşulunu da kümülatif olarak sağlayan sadece kendisiydi.¹⁷¹ Dolayısıyla Roma hukukuna göre kölenin kişi sayılmaması, günümüzdeki ile aynı seviyede bir durumu karşılayamaz; zira ailenin diğer fertleri *filius familia*, *mater familias* da aynı durumdan muzdariptiler. Kölelerin hukuken tanınan bir kişiliğinin olmamasına ilişkin Paulus'un meşhur metinler mevcuttur:

D. 4. 5. 3. 1: “...aliter atque cum servus manumittitur, quia servile caput nullum ius habet ideoque nec minui potest”.

Ancak durum kölenin azat edilmesinde tam tersine döner, zira kölenin kişiliği olmadığından hukuki durumunda bir değişiklik meydana gelemez.

Inst. 1.16.4: “*Servus autem manumissus capite non minuitur, quia nullum caput habuit*”.

Azat edilen köle *capitis deminutio*'ya uğramış olmaz, zira kölenin hukuki kişiliği yoktur.

Elbette kölenin hak sahibi olamaması hususu tek taraflı olarak değil de aynı zamanda kölenin yükümlülüğünün de olmaması şeklinde geniş yorumlanmalıdır. Zira:

D. 50.17.22pr: “*In personam serville nulla cadit obligatio*”.

---

¹⁷¹ Karadeniz-Çelebican, “Roma Hukuku’nda “peculium” Müessesesi (Peculium), AÜHFD, C 25, S. 3-4, 1968, s. 179-194, s. 180.

Kölenin başına borç düşmez. (Köle borçlu olamaz).

Kölenin aleyhine bir hükmün köleyi veya efendisini bağlaması söz konusu değildi¹⁷². Bunun yanında aynı şekilde köleliğin ölü olmaya yakın bir durum olduğu da belirtilir.¹⁷³ Anlaşıldığı üzere köleler haklardan mahrum olsalar da hukuki durumları karmaşıktı. Köleleri ilgilendiren hatırı sayılır sayıda hukuki düzenleme yapılmış olması da bu durumu desteklemektedir.¹⁷⁴ Borkowski'ye göre köleler, kişilikleri olmayan, efendileri tarafından *res mancipi* olarak tutulan insan “şeyler” (hakların konusu) idi.¹⁷⁵ *Res* kapsamında değerlendirilen tek insanlar köleler idi. Zaten *res* olduğu için kişiliği gündeme gelemiyordu.¹⁷⁶

Kölelerin çoğunun hukuki işlemlerden dışlanmalarının nedeni köle olmalarından ziyade vatandaşlık statüsüne sahip olamamalarında yatar.¹⁷⁷ Bunun yanında köleler ayrıca

---

¹⁷² **D.5.1.44.1:** Bir kimseye karşı hukuki işlemler başlatılmışken o kimsenin köle olduğunun tespit edilmesi hâlinde, borçlu borcundan kurtulur; ancak bu efendinin kendisinin dava açmasına engel olmaz.

¹⁷³ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 2; D. 50.17.209. Nov. 22.9; Gai. 3. 101.

¹⁷⁴ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 94.

¹⁷⁵ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 94.

¹⁷⁶ Buckland, Roman Law of Slavery, s.4.

¹⁷⁷ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 83.

medeni hukukta tanık veya *libripens*¹⁷⁸ olamazlardı; bu şahıslar ancak hukuki kişiliğe sahip kimseler arasından seçilebilirlerdi. Kendilerine vasi atanmaz ve kendileri de vasi olamazlardı. Vasiyetname düzenleyemez, azat edilip de özgürlüğüne kavuşsa dahi köle olduğunda yaptığı vasiyetnamesi geçersiz olurdu.¹⁷⁹ Buna karşın kimi metinlerde de kölelerin *testamenti factio*'ya¹⁸⁰ sahip olabilecekleri yani mirasçı olabilecekleri ve efendilerinin bizzat kendilerine hediye bırakabilecekleri veya özgürlüklerini verebilecekleri belirtilmiştir¹⁸¹. İşte bu şekilde kölelerin bir yandan mirasçı olmasına müsaade eden hukuk sistemi, kölelerin neden bir vasiyetnameye tanık olamayacaklarını açıklamada zorlanmıştır.¹⁸² Köle hukuku ve kölelerle ilgili düzenlemelerde bu ve benzeri mantık dışı tutarsızlıklar köleliğin mayasında vardır.

---

¹⁷⁸ *Libripens: Per aes et libram* (bronz ve terazi ile) şekli ile yapılan sözleşmelerde teraziye tutan kimselere verilen isim. Berger, s. 564.

¹⁷⁹ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 83.

¹⁸⁰ *Testamenti factio*: Bir kimsenin vasiyetname düzenlemeye hukuken ehil olması (*ius testamenti faciendi*). Bu terim, (Romalı olmayan kullanımıyla *testamenti factio activa*), bir vasiyetnamede mirasçı olarak yer alabilme veya mirasa hak kazanabilme durumundan (*testamenti factio passiva*) ayrı tutulmalıdır. Bkz. Berger, s. 732.

¹⁸¹ D. 28.1.16.19; Buckland, Roman Law of Slavery, s. 83; bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Günel, A. N., "Roma Miras Hukuku'na Genel Bir Bakış ve Vasiyet Yolu ile Miras", *AÜHFD*, 44(1), 1995, DOI: 10.1501/Hukfak_00000000723.

¹⁸² Buckland, Roman Law of Slavery, s. 83.

Bilhassa usul hukukunda kölelerin hukuki kişilikleri olmadığı altı çizilir.¹⁸³ Köleler hukuk yargılamasının hiçbir alanında müdahil olamazlardı. Davalarda taraf olamazlardı. Bu itibarla köleye yönelik karar batıldı ve hüküm ifade etmezdi. Kölenin yaptığı anlaşma da geçersiz olmasına karşın, kendisine karşı dava açılmış olması hâlinde efendisine bir *exceptio doli* ileri sürme imkânı tanırđı.¹⁸⁴

Kölelerin yaptığı hukuki işlemler neticesinde doğan hakların ve borçların niteliği de Roma toplumunda zaman zaman sorun yaratan hususlardan olmuştur. Köleler, yukarıda belirtildiği üzere hukuken kişi olarak nitelendirilmiyordu; ancak yine de insan oluşu tamamen göz ardı edilmiyordu. Bu nedenle, kölelerin yaptıkları hukuki işlemlerden doğan hakları efendilerinin kazanacağı, kölelerin borçlarından ise efendilerin sorumlu olmayacağı ilkesi benimsenmişti. Bu borçlardan kölenin kendisinin de sadece tabii borçla yükümlü olduğu kabul edilirdi. Aslında aile evlatlarının da borçları açısından benzer bir durumda olduğu anlaşılır. Aile evlatlarının borçlarından dolayı yine *pater familias*'ın sorumluluğu söz konusu olmazdı; ancak kölelerden farklı olarak aile evlatları borç altına girebilirlerdi ve bu borçlarından dolayı kendilerine karşı dava açılabilmesi mümkündü. Buna karşın aile evlatlarının mal varlıkları olmadığından, davacı olan kimsenin dava açmasının fiilen bir anlamı kalmıyordu.¹⁸⁵ Aslında başlarda Roma toplumu tarımcılıkla geçindiği ve *pater familias* da işinin başında olduğu için ailenin diğer üyelerinin hukuki işlem yapmasına gerek olmuyordu. Ancak genişleyen sınırlar ve artan ticaret ile beraber aile babası, kendisine yardımcı olmaları için aile evlatları ve kölelerden yararlanmaya

---

¹⁸³ D. 2.11.13, D. 4.5.7.2, D. 49.1.28.pr., Gai. 3.179.

¹⁸⁴ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 83-84; D.2.14.21.1.

¹⁸⁵ Karadeniz-Çelebican, Peculium, s. 180-181.

başladı. Bu şekilde hem kölelerin hem de aile evlatlarının hukuki işlemleri açısından aile babasının mal varlığından sınırlı yetki tanınmaya başlandı ve *praetor* vasıtasıyla aile babasının sorumluluğu gündeme geldi.¹⁸⁶

C. Peculium

Köleler, ticaret hayatında çok yaygın olarak kullanılıyor ve rahatça hukuki işlemler yapabiliyorlardı¹⁸⁷. Hatta klasik hukukçuların döneminde ticaret hayatının kölelerin elinde olduğunu söylemek hiç de abartılı olmayacaktır.¹⁸⁸ Roma hukukunda doğrudan doğruya temsilin bilinmiyor oluşu, aslında kölelerin ve aile evlatlarının bu kapsamda daha yaygın olarak kullanılmasına vesile olmuştu¹⁸⁹. Efendiler pek çok günlük işlerini yapmak için kölelerinden yararlanırlardı. *Peculium* kurumu, mülkiyet hakkından

---

¹⁸⁶ Karadeniz-Çelebican, *Peculium*, s. 181. Kölelerin bu durumu ile günümüzde yapay zekâlı robotların durumu birbirine benzemektedir. Tıpkı Roma'da günlük hayatta, ticaret hayatında kölelerden faydalanılması gibi günümüzde yapay zekâlı ajanların kullanımı artmaktadır.

¹⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Butti, I., *Studi sulla capacita patrimoniale dei servi*, Napoli: Jovene, 1976.

¹⁸⁸ Buckland, *Roman Law of Slavery*, s. 131.

¹⁸⁹ Watson, *Slave Law*, s. 90.

mahrum olan kimselere yani köle veya *patria potestas* altındaki kimselere tanınmış, bu kimselere kullanması amacıyla verilmiş bir miktar parayı ifade ederdi.¹⁹⁰

Peculium'un etimolojik anlamı incelendiğinde, Varro'ya göre *pecus* (büyükbaş hayvan, özellikle sığır) kökeninden, Ulpianus'a göre ise *parva pecunia* (küçük bir miktar para) kökeninden gelmektedir. Elbette *peculium*, zamanla hukuki açıdan yeni bir anlam kazanmıştır.¹⁹¹ Hukuken anlamı ise *pater familias*'ın veya *dominus*'un gerek aile evlatlarına gerekse kölelerine yönetilmek ve işletilmek üzere verdiği bir miktar para, mallar, ekonomik değeri olan haklar idi.¹⁹² *Peculium* kurumunun aslında Romalılara has olmadığı bilinmektedir. Hem Antik Yunan hukukunda hem de Yahudi hukukunun uygulanmasında karşımıza çıkmaktadır.¹⁹³ Ancak *peculium*'a Romalılık özelliğini veren, gerçekten de bu kuruma adanmış hukuki düzenlemelerdir. Hem aile evlatları hem de köleler için tesis edilen *peculium* kurumu, köleler açısından zaman içerisinde neredeyse hiç değişmeden kalmış olmakla beraber aile evlatları açısından kapsamı genişlemiş ve nihayet aile evlatlarının mal varlığı elde edebilmesine olanak sağlayabilecek şekilde değişmiştir.¹⁹⁴

---

¹⁹⁰ Finley, s. 64.

¹⁹¹ Varro, de re rustica, 1.2.17; **D. 15.1.5.3**: "*Peculium dictum est quasi pusilla pecunia sive patrimonium pusillum.*". Karadeniz-Çelebican, Peculium, s. 179.

¹⁹² Karadeniz-Çelebican, Peculium, s. 182.

¹⁹³ Koops, s. 57.

¹⁹⁴ Karadeniz-Çelebican, Peculium, s. 182; Kaser, M., Das Römische Privatrecht, C. II, München, 1959, s. 83 vd., 159 vd. *Peculium* konusu haksız fiiller açısından ehemmiyet

Dikkat edilmelidir ki köleye veya aile evladına *peculium* tahsis edilmiş olması, bu kimseleri ne mal varlığına sahip olabilir hâle getirir ne de ilgili *peculium pater familias*'ın mal varlığından ayrılmış olurdu. Malik yine *pater familias* idi; hatta köle veya aile evladı zilyed dahi olamaz ancak vazüyet sayılırlardı.¹⁹⁵ *Pater familias*, kölesine vermiş olduğu *peculium* miktarı ile sınırlı olarak sorumlu olurdu.¹⁹⁶

Peculium'un Roma'daki kölelik kavramı üzerindeki önemi azımsanamayacak kadar büyüktür. Roma hukuku ve yaşamı, köleleri ne kadar insan dışı olarak konumlandırmış olsa da *peculium* bir o kadar insanlaştırmıştır.¹⁹⁷ *Peculium*'un miktarı veya nasıl verileceği ile ilgili olarak bir sınırlama mevcut değildi.¹⁹⁸ Hatta köle veya aile evlatlarının *peculium*'u işletmesi sonrasında *peculium*'un miktarı artabilirdi. Bu artışlar da *peculium*'un kapsamında sayılır ve ayrıca efendinin rızası aranmazdı.¹⁹⁹ *Peculium*'un işletilmesinden doğan borçlardan efendinin sorumluluğu konusu ise *praetor* tarafından sınırlandırılmıştı. Bu sınırlandırmaya göre efendi veya aile babası, sadece vermiş olduğu

---

arz etmediğinden konunun ayrıntılarına girmeden bir inceleme yapılmıştır. İleriki bölümlerde günümüz yapay zekâ hukuku açısından nasıl ilham olabileceği açıklanacağından yine de değinilme ihtiyacı hasıl olmuştur. *Peculium* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Karadeniz-Çelebican, *Peculium*; Bernard, s. 70 vd.

¹⁹⁵ Karadeniz-Çelebican, *Peculium*, s. 183.

¹⁹⁶ Sayın, Y., Roma'da Köle ve Hukuku, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 456.

¹⁹⁷ Watson, *Slave Law*, s. 95.

¹⁹⁸ Watson, *Slave Law*, s. 95.

¹⁹⁹ Karadeniz-Çelebican, *Peculium*, s. 184.

peculium'un miktarı kadar sorumlu olurdu.²⁰⁰ Dolayısıyla burada efendilerin ve aile babalarının sınırlı sorumluluğunun söz konusu olduğu söylenebilir. Bu itibarla, *peculium* miktarını aşan borçlarda kölelerin *obligatio naturalis*'i (eksik borcu) devam ederdi.²⁰¹

Köleler yüksek gelir sahibi olabilirdi ve kölelere toplumda önemli bir yer bahşeden unsur *peculium* idi. *Peculium*, kölelerin öz saygılarının merkeziydi. Efendinin, kölelerine *peculium* vererek özgürlüklerini satın almalarını sağlaması efendinin itibarı için de ehemmiyet taşırdı²⁰². *Peculium*'un adeta “özgürlük fonu” gibi görüldüğü de bazı yazarlar tarafından belirtilmiştir.²⁰³ Köle, daha çok *peculium*'u olması için daha çok çalışacak, daha çok emek sarf edecekti ve bu da iyi çalışan kölenin bir nevi ödüllendirilmesi anlamına geliyordu.²⁰⁴ Elbette teknik olarak *peculium* efendiye aitti ve kölenin bunun üzerinde mülkiyet gibi bir hakkı söz konusu olamazdı.²⁰⁵

Kölelerin mal varlığı olamazdı. Bu itibarla, kölenin *peculium*'u işletmesi neticesinde edindiği her şey efendisine ait olurdu. Bir efendi, erkek veya kadın kölesi

---

²⁰⁰ Karadeniz-Çelebican, *Peculium*, s. 185.

²⁰¹ Emiroğlu, H., “Roma Hukukunda Eksik Borç (*Obligatio Naturalis*) Olarak Doğan Borçlar”, *AÜHFĐ*, C. 51, S. 4, 2002, s. 73-82, s. 76;; Rado, T., *Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku (Borçlar Hukuku)*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2006, s. 26.

²⁰² Watson, *Slave Law*, s. 95.

²⁰³ Koops, s. 59.

²⁰⁴ Kölelerin özgürlüklerini satın almaları sürecini ve koşullarını anlatan kapsamlı bir çalışma için bkz. Koops.

²⁰⁵ D. 41.2.49.1.

aracılığıyla hak sahibi olurdu. Buradaki maliklik durumu bilinç hâliyle ilişkilendirilmiştir. Zira bir kimse bilmeden, farkında olmadan hak sahibi olmaya başlayabilir ama mülkiyetini elde edemezdi. Dolayısıyla anlaşılıyor ki *peculium* haricinde ve bilgisi dışında bir kimse, kölesinin elde ettiğini kazanamıyordu. Ne zaman ki bunu öğrenir, o zaman mülkiyetini kazanırdı. Bu duruma da kendi *animus*'u ve kölenin *corpus*'u ile elde ettiği söylenirdi. Bu itibarla, aslında mülkiyet için kölenin maddi, efendinin ise manevi unsuru karşıladığı ifade edilebilir.²⁰⁶ Yani efendi aslında yapılan eylemin akıl gerektiren bilinç hâlini karşılıyordu. Ancak bir kimse, deli kölesi veya bir çocuktan (*infantes*) hak elde edemezdi.²⁰⁷ Aynı şekilde efendi veya kölenin ehliyetlerinde eksiklik olması durumunda da mülkiyetin elde edilmesi söz konusu olamayacaktır.²⁰⁸

Ulpianus, bir kimsenin kölesinin, bilgisi dahilinde veya dışında efendisine mal varlığı kazandırabilmesinin genel kural olduğunu belirtir.²⁰⁹ Ulpianus, bu görüşüne Celsus'un bir ifadesine dayandırır. Celsus'a göre kimsenin mülkiyetinde olmayan bir *servus alienus* bir şeyi benim adıma (*meo nomine*) alırsa, artık o malı bana kazandırmış olacaktır.²¹⁰

---

²⁰⁶ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 131. Gai. 2. 89; Inst. 2. 9. 8; D. 41. 1. 10. 2; D. 41. 2. 1.12, 48; D. 41. 3. 44. 7.

²⁰⁷ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 132. D. 41.2.1.9, 10.

²⁰⁸ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 132.

²⁰⁹ D. 41.2.34.2.

²¹⁰ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 132.

Bir kimsenin sahip olmadığı bir şey üzerinde malik olamaması klasik hukukta genel bir ilke olarak çeşitli amaçlarla Iustinianus devrine kadar var olmaya devam etmiştir. Efendinin kendisine ait olmayan bir köle vasıtasıyla bir mal elde edemiyor oluşu hâla varlığını sürdüren bir olguydu. Ancak unutulmamalıdır ki böylesi bir durum zaten normalde karşılaşılan bir hadise değildi.²¹¹ Bunun yanında köle de tamamen ikincil nitelikte olduğu için şahsı adına bir şey elde edemezdi ve bu ilkenin doğal sonucu olarak köle olduğu aşikar olan bir kimse kendisine hiçbir şey kazandıramazdı.²¹² Bir mal, örneğin henüz efendinin bilgisi olmadığı için henüz efendisi tarafından kazanılmamışsa da yine de efendi için önemli bir kazanım olabilir. Eğer bu malın alınması bir haksız fiilse, *noxal* dava ile sorumlu tutulabilecektir (başka bazı durumlarda da *actio de peculio* gereği sorumluluğu gündeme gelebilir). Efendi tarafından kazanıldığı andan itibaren de sanki kendisi elde etmiş gibi, mesela köle satın almışsa, efendi *pro empto* veya *pro suo* olarak mülkiyeti kazanacaktır.²¹³

Buna karşın efendiler, zaman zaman kölelerinin kullanımı için *peculium* verebilirlerdi. *Peculium*, sadece efendinin rızasıyla söz konusu olabilirdi ve küçük veya

---

²¹¹ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 133.

²¹² Buckland, Roman Law of Slavery, s. 133.

²¹³ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 134. D. 41.1.10.1., D. 41.10.5.

akıl sağlığı yerinde olmayan bir efendinin rızası geçerli sayılmazdı²¹⁴. Efendi buluğ çağına varmamış olsa dahi *peculium* bakımından sorumluluğu söz konusudur.²¹⁵

Kölelerin, *peculium* dışında herhangi bir şekilde hukuki ilişkiye girebileceklerini dşunmek yanılıcı olacaktır.²¹⁶ *Peculium* znde efendiye ait bir sermayeydi ama efendinin olağan servetinden de ayırıydı, hatta *de facto* olarak köleye ait olduğu söylenebilir.²¹⁷

Peculium'un muhakkak bir miktar para olması gerekmezdi, para dışındaki farklı şekillerde de karşımıza çıkabilirdi.²¹⁸ Ayrıca *peculium*, sabit bir birim değildi; kölenin ticari yeteneği ve zekâsı kapsamında miktarı artabilir veya yok olabilirdi. *Peculium*'un miktarı, ancak alacaklının kölenin kullandığı *peculium* neticesinde doğan borcu için efendiyi dava etmesi hâlinde belirlenirdi.²¹⁹

Sorumluluk, efendiden değil de *peculium*dan doğardı. Zaten anlaşılan *peculium* nceden de mevcut olan ve hukuken anlamı olan bir kurumdu.²²⁰ Efendinin sorumluluğu

---

²¹⁴ Watson, *Slave Law*, s. 97. D. 15.1.4.2. Efendinin ancak rızasıyla verdiği sermaye *peculium* kabul edilirdi.

²¹⁵ D. 15.1.3.3.

²¹⁶ Buckland, *Roman Law of Slavery*, s. 187.

²¹⁷ Buckland, *Roman Law of Slavery*, s. 187.

²¹⁸ Plessis, *Textbook on Roman Law*, s. 96.

²¹⁹ Plessis, *Textbook on Roman Law*, s. 96.

²²⁰ Buckland, *Roman Law of Slavery*, s. 207.

da kölenin kendisinin *obligatio naturalis*inden (tabii borcundan) farklıydı. Burada da önemli bir fark ortaya çıkmış oluyordu. Hile gibi hâller dışında, kölenin yaptığı her sözleşme, kendisine karşı bir *obligatio naturalis* teşkil edebilirdi ve bu da efendisine yöneltilebilirdi. Bu gerçeği göz önüne aldığımızda, kimi yazarlar efendinin sorumluluğunun tamamen kölenin onu temsiline dayandığını öne sürmüşlerdir. Ancak bu iddianın yerinde olmadığını metinler bize göstermektedir ve efendinin sorumluluğunu temsile dayandırmak biraz zorlama olacaktır.²²¹ Efendinin sorumluluğunun sınırları da hukukçular tarafından, emirnamelerdeki kısıtlı metinlerden çıkarılarak yorumlanmış ve belirlenmiştir.²²² Daha da önemlisi, *dolus* (hile) hâlinde efendiye yüklenen sorumluluktur. Bir emirnamede sorumluluğun sadece *peculium* değil ama ilgilinin *dolus*'u nedeniyle de olabileceği belirtilmiştir.²²³ *Dolus* haksız fiil olduğundan bu atıf haksız fiil kapsamındadır. Bu emirnameye göre hak doğduktan sonraki *annus utilis*'den fazla olamazdı, bu şekilde bir sınır çizildiği söylenebilir. Yabancı kimselere, haksız fiile, sözleşmeye veya başka bir hususa dayanan iddialar da *peculium*un kapsamındadır.²²⁴ Sözleşme veya *quasi-contract*lerden doğanlar da efendi aksine karar kılmadıkça efendinin borçlarıdır. Efendi isterse kendisini borçtan bu şekilde kurtarabilirdi.²²⁵ Peki bir köle kendisine zarar verirse veya öldürürse ne olacaktır? Metinlere göre köleler pek ala

---

²²¹ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 208.

²²² Buckland, Roman Law of Slavery, s. 208.

²²³ D. 15.2.1.pr. Buckland, Roman Law of Slavery, s. 218.

²²⁴ Buckland, Roman Law of Slavery, s.220. D. 15.1.7.4.5.

²²⁵ D. 15.1.7.6. Buckland, Roman Law of Slavery, s. 220.

kendilerini yaralayabilir veya öldürebilirlerdi²²⁶. Bu açıdan, bir köle, tamamen kendisine yönelik olan bu eylemi gerçekleştirebilirdi ve bu efendisine borç doğurduğu yönünde değerlendirilmezdi. Ancak kendisini yaralaması sonucunda efendisi tedavisi için köleye masraf yapmışsa bu gündeme gelebilirdi.²²⁷

III. Roma Hukukunda Haksız Fiilden Doğan Sorumluluk

A. Roma Hukukunda Haksız Fiil Kavramı

1. Genel Olarak

Ulpianus, “*Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi. Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*” sözleriyle adaletin herkese hak ettiğini verme yönündeki istikrarlı ve daimi bir irade olduğunu belirterek hukukun ilkelerinin: dürüstçe yaşamak, başkasına zarar vermemek, herkese hak ettiğini vermek olduğunu ifade etmiştir. Bu şekilde adaleti tanımlar ve hukukun ilkelerini sıralar.²²⁸ Burada Ulpianus, başkasına zarar vermemeyi (*alterum non laedere*) hukukun ilkelerinden saymıştır. Bu dar anlamda haksız fiil olarak yorumlanabilir.

Roma hukukunda günümüzdeki anlamıyla haksız fiil kavramı mevcut değildi. Haksız fiiller suç ile iç içe geçmiş bir şekilde düzenlenmişlerdi. Bu alandaki asli

---

²²⁶ D. 15.1.9.7.

²²⁷ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 223.

²²⁸ D. 1.1.10.pr.

kaynaklar MÖ. 30-MS. 235 yıllarına tarihlenmektedir²²⁹. Haksız fiillere ilişkin düzenlemelerin çoğunluğunun yasalardan ve *praetor urbanus*'un (şehir *praetoru*) düzenlemelerinden kaynaklanmaktadır. Romalılar, borç doğuran hukuki olaylara *causae obligationum* (borcun kaynakları) derlerdi. Gaius, *Institutiones*'de borcun kaynaklarından bahsederken bütün borçların ya sözleşmelerden ya da haksız fiilden doğduklarını belirtir²³⁰. Buna ilaveten Gaius, kendisine atfedilen bir başka eserde borcun kaynaklarının ya sözleşmeden, ya haksız fiilden ya da başka muhtelif şekillerden doğacağını belirtir²³¹.

D. 44.7.1.pr'a eklenen "başka muhtelif şekillerden" ibaresinin, Gaius tarafından değil de esasen post-klasik bir hukukçu tarafından eklendiği genel kabul görmüştür²³². Iustinianus ise borçların kaynaklarını; sözleşmeler, sözleşme benzerleri, haksız fiiller ve haksız fiil benzerleri olarak dörde çıkarmıştır.²³³

---

²²⁹ Frier, B. W., A Casebook on the Roman Law of Delict, Scholars Press, Georgia, 1989, s. xiii.

²³⁰ Buckland, W. W., A Text-Book of Roman Law, Cambridge, 1950, s. 409-410; Di Marzo, S., Roma Hukuku, (Çev.: Umur, Z.), İstanbul, 1959, s.400-402; Umur, Z., Roma Hukuku Ders Notları, İstanbul, 2010, s. 332-333; Rado, Borçlar Hukuku, s. 55-56; Erdoğan, B., Roma Borçlar Hukuku Dersleri, İstanbul, 2012, s. 47-48; Tahiroğlu, B., Borçlar Hukuku, İstanbul, 2000, s. 87-88. Gai. 3.88. Aynı yönde bkz. D. 44.7.1.pr.

²³² Di Marzo, s. 401.

²³³ I. 3.13.2.

2. *Delictum-Crimen* Ayırımı

I. 3.13.2’de *maleficio* olarak geçen haksız fiil kavramı çeşitli dönemlerde ve farklı metinlerde farklı isimlerle anılmıştır. Latince’de “*facinus*” ve “*maleficio*” kelimeleri “suç, cürüm, kötülük”, “*delictum*”²³⁴ ise “ihmalden kaynaklanan hata” olarak kullanılmıştır. Ancak zaman içerisinde “*delictum*”, “*facium*” ve “*maleficio*” sözcükleri arasında bir fark görülmemeye başlanmıştır. Bu bağlamda “*peccatum*”, “*vitium*” ve benzer kelimeler de birbirlerinin yerine kullanılmaya başlanmıştır.²³⁵ Roma hukukunda çeşitli isimlerle adlandırılan suç kavramlarından “*maleficio*,” sonradan kölelerin işledikleri suçlar için kullanılmaya başlanmıştır.²³⁶

Delictum kelimesi de yerine göre “eksiklik, noksanlık, hata, kusur”, “kabahat, suç” anlamlarında kullanılmıştır.²³⁷ “*Delictum*”, günümüzde haksız fiil olarak

---

²³⁴ *Delictum*: Klasik Dönem’de özel hukuk suçları ya da haksız fiilleri işlemiş olanların aleyhine bu fiilden zarar gören kişiler lehine bir para ödeme borcu doğuran haksız fiiller anlamına gelmektedir.(Umur, Lügat, s. 56).

²³⁵ Pauly, A./ Wissowa, G., *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Achterhalbband, Stuttgart, 1901, s. 2438-2439.

²³⁶ Roma hukukunda suç kavramının karşılığı olarak *fraus*, *seelus*, *peccatum*, *probum* kavramları da kullanılırdı. Bar, C. L. et al. (Çev.: Bell, T. S. et al.), *The Continental Legal History Series: Vol. VI, A History of Continental Criminal Law*, Boston, 1916.

²³⁷ Bar, C. L. et al., *The Continental Legal History Series: Vol. VI, A History of Continental Criminal Law*, s. 9. *Delictum* kavramının kullanımına dair ayrıntılı bir inceleme için bkz. Demiriş, B., *Eski Roma’nın Edebi Metinlerinde Bir Kavram Olarak “Delictum”un Anlamı Üzerine Bir Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi Hukuk

nitelendirilmekteyse de metinlerde geçen ifadelerden Roma hukukundaki anlamının günümüzdekinden daha geniş olduğunu söylememiz mümkündür. Roma hukukuna göre suç ve haksız fiil arasındaki net bir çizginin olmadığı söylenebilir.²³⁸ *Delictum*'un tanımı Romalı kaynaklarda net olarak yapılmamıştır.²³⁹ *Delictum* ve *crimen* kavramlarının birbirinden ayrımları net çizgilerle yapılmamıştır, iç içe geçmiş kavramlardı.²⁴⁰ Zaten *delictum* ile iç içe geçen ceza hukuku kavramına baktığımızda Roma'da "Roma Ceza Hukuku" şeklinde bir sınıflandırmanın mevcut olmadığına hukukçular, tarihçiler ve filologlar tarafından genel kabul gördüğü hususu Mommsen tarafından eserinin önsözünde vurgulanmıştır.²⁴¹ Kimi kaynaklarda da haksız fiil hukukunun uygulamasının çok heterojen olduğu vurgulanarak tek değerli bir tanımlama yapılması hâlinde haksız fiilin her an bu tanım kapsamı dışında kalacak yönleri olabileceğinin altı çizilir.²⁴² İç içe geçen *delictum* ve *crimen* kavramları *delicta publica* yani kamu suçları ve *delicta privata* bir başka deyişle özel suçlar olarak isimlendirilen sınıflandırmalarla birbirinden

---

Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Roma Hukukundan Modern Hukuka Sorumluluk Sempozyumu, 01-04 Eylül 2008, C. 14, S. 4, 2008, s. 1-11.

²³⁸ Plessis, Textbook of Roman Law, s. 325.

²³⁹ Gönenç, F. İ., "Haksız Fiil Sorumluluğu'nun Tarihsel Gelişimi", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.14, S.4, 2008, s. 13-28.

²⁴⁰ İpek, N., Roma Hukukunda Gasp (Rapina), Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 23.

²⁴¹ Mommsen, T., Römisches Strafrecht, Leipzig, 1990, Önsöz, s. VII.

²⁴² Postema, G. J., Philosophy and the Law of Torts, Cambridge, 2002, Giriş bölümü.

ayrılmaktaydı. XII Levha Kanunu'na dayanan bu sınıflandırma imparatorluk devrinde artık daha açık hâle gelmiştir.²⁴³ Post Klasik dönemde artık *delictum*, *delicta privata* yani “özel hukuk suçu”, *crimen* ise *delictum publicum*, bir başka deyişle “kamu hukuku suçu” olarak nitelendirilmiştir.²⁴⁴ Çağdaş hukuka yabancı gelebilecek bu kavramlar, günümüz Kıta Avrupası hukuk sistemindeki suç ve haksız fiil kavramlarının karşılığı olarak düşünülebilir. Roma hukukuna göre topluma karşı işlenen suçlar esasen *delicta publica* olarak nitelendirilmişken, kişilere karşı işlenen suçlar genellikle *delicta privata* olarak isimlendirilmiştir.²⁴⁵ Bir başka deyişle, *delicta publica* kapsamındaki suçlar devlet tarafından takip edilirken²⁴⁶, *delicta privata* sadece kişilere karşı işlenen ve ilgili suçtan zarar gören mağdur tarafından takibi yapılırdı ve bu itibarla zarar veren bir miktar para

---

²⁴³ İpek, s. 24.

²⁴⁴ Sayın, 482; İpek, s. 24-25.

²⁴⁵ Umur, Roma Hukuku: Tarihi Giriş, s. 391, Uçaryılmaz, T. Ş., Emiroğlu, H., Roma Hukukunda Haksız Fiil ve Suç İlişkisi Işığında Tazminatın Cezalandırıcı Fonksiyonu, AÜHFD, C. 69, S.2, s.835-868, 2020, s. 843. Roma hukukunda suç olarak kabul edilen hâllerin dinle bağlantısına ilişkin görüş için bkz. Gürten, Roma Hukukunda Crimen Kavramı, Adalet Yayınları, 2016, s. 6-7.

²⁴⁶ *Delicta publicum* işleyen kişi *poena publica* adı verilen kamu cezası yaptırımına çarptırılabilirdi. Sayın, s. 482. *Delicta publicum* hâlleri, Romalılar için daha ağır suçlar olarak nitelendirilmekteydi. Bu itibarla, *delictum privatum* hâllerine göre daha ağır yaptırımlara tabi tutulmuşlardır. Gürten, s. 6-7; Küçük, E., Roma Hukuku Davalar Sisteminde Actio Popularis, Ankara, 2013, s.25; İpek, s. 24-26.

cezasını ödemekle yükümlü olurdu.²⁴⁷ Tez kapsamında da haksız fiiller *delictum privata* başlığı altındaki fiilleri içerir.²⁴⁸ *Delicta publica* veya *crimen* durumlarında köleler sert biçimde cezalandırılırlardı.²⁴⁹ Özel hukuk suçları olarak da isimlendirebileceğimiz *delicta privata*, ilerleyen bölümlerde açıklanacağı üzere *ius civile* tarafından tanınanlar ve *ius praetorium* (*praetor* hukuku tarafından tanınanlar) olmak üzere ikili bir yapıda

---

²⁴⁷ Gürten, s. 7; İpek, s. 25-26.

²⁴⁸ Kayak, S., Roma Ceza Yargılama Hukukunda Sorgulama ve Cezalandırma Yöntemleri, Prof. Dr. Belgin Erdoğan'a Armağan, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s. 155-185, s. 156; Sayın, s. 481.

²⁴⁹ Kölelere ilişkin *crimen* veya *delicta publica* durumlarından doğan cezalara bazı metinlerde yer verilmiştir. **D. 48.19.10 pr.:** Kölelerin durumunda ise en düşük seviyedeki insan olarak cezalandırılmaları gerektiği gözlemlenmiştir. Hür bir kimsenin kırbaçlandığı durumda bir köle kırbaçlanmalı ve ardından efendisine iade edilmeli. Hür bir kimsenin kırbaçlanma sonrası kamu işlerini görmek için çalışması hâlinde, aynı koşullarda bir köle bir süre zincire vurulduktan ve kamçılandıktan sonra tekrar efendisine teslim edilir. Zincire vurulma cezasından sonra efendisine teslim edilen köle, efendisi tarafından kabul edilmezse, köle satılmalıdır. Köle, kendisine alıcı bulamazsa, ömür boyu kamuya hizmet etme cezasına çarptırılır.). **D. 48.19.16.3:** Kişi, iki açıdan ele alınır: eylemi gerçekleştiren ve eylemden zarar gören. Bazı suçlar için hürlerle kölelere farklı cezalar verilir. Aynı biçimde efendisine veya babasına saldıran kimse yabancı birisine, bir öğretmene veya başkaca bir şahsa saldıranın durumundan farklı cezalandırılır. Bu meselede öznenin yaşı da dikkate alınmalıdır. **D. 48.19.28.16:** Atalarımız, ceza ne olursa olsun, köleleri hürlerden, adı çıkmışları lekesiz kimselerden daha ağır cezalandırmıştır.

incelenecektir. Bu kategori içerisinde tanımlanmasına karşın *furtum*, sonradan kamu suçu olarak nitelendirilmiştir.²⁵⁰ Roma hukukunda, iki tip haksız fiil öngörülüyü. Özel hukukla ilgili olan *delictum*'lar (haksız fiiller) ile devletin sağladığı güvenliği veya bütünlüğünü ihlal eden *crimen*'ler (kamu suçları)²⁵¹. Ancak bu ikisi arasındaki ayırım günümüzdeki kadar net değildi.²⁵² *Delictum publicum* veya *crimen* adı verilen haksız fiiller de *numerus clausus* olarak belirlenmişti ve bunlar vatana ihanet, düşmanla işbirliği yapmak, devlet başkanına suikast, aile reisinin öldürülmesi gibi belli hâllerdi.²⁵³ Bunun yanında devleti değil de kişileri ilgilendiren *delicta privata* da denilen suçlar devlet tarafından kovuşturulmazdı ve başlarda tüm ilkel hukuklarda olduğu gibi kişisel öç prensibiyle korunurlardı.²⁵⁴ Sonradan XII Levha Kanunu'nda kişisel öcün ilerisinde bir takım imkânlar getirilmiş, ilerleyen dönemlerde de haksız fiillerin dava sonucunda hâkim

---

²⁵⁰ Arangio-Ruiz, V., Istituzioni di Diritto Romano, Napoli: Dott. Eugenio Jovene, 14. ed., 2012, s. 369. *Furtum*'un Klasik devrin sonlarında dahi genel itibariyle özel hukuk dışında tutulduğu bazı *digesta* metinlerinden anlaşılmaktadır. Bkz. **D. 47.2.93**: Unutulmamalıdır ki hırsızlığa ilişkin cezai usul işlemleri yaygındır ve şikayetçi suçlamada bulunur. Teoride bu tam anlamıyla kamu davası değildir ancak failin cüreti nedeniyle kamu tarafından *extra ordinem* usulünde cezalandırılması uygundur.

²⁵¹ Buckland, A Text-Book of Roman Law, s. 576; Rado, Borçlar Hukuku, s. 182; Karadeniz-Çelebican, Roma Hukuku Tarihi Giriş, Kaynaklar, s. 276; Di Marzo, s. 468; Kaser, Roman Private Law, s. 208.

²⁵² Gönenç, s. 18; Kayak, s. 159.

²⁵³ Gönenç, s. 18. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gürten, s. 6-7.

²⁵⁴ Gönenç, s. 19-21; Umur, Ders Notları, s. 389-390.

tarafından belirlenen bir miktar paranın ödenmesi cezasına dönüştüğü görülmüştür.²⁵⁵

Roma hukukunda da haksız fiiller, gerek Gaius gerek Iustinianus tarafından borcun kaynaklarından nitelendirildiğinden borç doğuran kaynaklar arasında önemli bir yere sahiptir. Haksız fiilden zarar gören ile zarara neden olan arasında “obligatio ex delicto” adı verilen haksız fiilden doğan borç ilişkisi doğar.²⁵⁶ Gözden kaçırılmaması gereken mühim bir konu da Roma hukukundaki haksız fiil kavramı ile modern hukuklardaki haksız fiil kavramının birbirinden farklı oluşudur.

Roma hukuku katı ve şekilci bir yapıya sahip olması nedeniyle sadece *ius civile*'de öngörülmüş olan konular hukuken takip edilebiliyordu. Bu itibarla, sadece *ius civile*'de sayılan hâller haksız fiil olarak kabul ediliyordu. Bu hâller, yukarıda da değinildiği gibi, *furtum* (hırsızlık), *rapina* (gasp), *damnum iniuria datum* (mala verilen zarar) ve *iniuria* (kişiliğe tecavüz) şeklinde, *numerus clausus* ilkesine göre sıralanmıştı. Günümüz Kıta Avrupası hukukundan farklı olarak, haksız fiillerin hem Gaius hem Iustinianus tarafından *furtum* (hırsızlık), *rapina* (gasp), *damnum iniuria datum* (mala verilen zarar) ve *iniuria* (kişiliğe tecavüz) olmak üzere dört başlık altında toplandığı anlaşılır²⁵⁷. Bu şekilde, belirtilen tiplerden birisine girmeyen hukuk düzenine aykırı her eylem Roma'da haksız fiil olarak nitelendirilmezdi. Mommsen, ceza hukukunun kendisinden, bizim için en eski

---

²⁵⁵ Gönenç, s. 20.; Kaser, Roman Private Law, s. 208; Di Marzo, s. 468-470; Karadeniz-Çelebican, Roma Hukuku, s. 278.

²⁵⁶ Küçük, s. 26.

²⁵⁷ Di Marzo, s. 468; Umur, Roma Hukuku, s. 391-396; Rado, Borçlar Hukuku, s. 189-199; Erdoğan, Roma Borçlar Hukuku, s. 122-132; Tahiroğlu, Borçlar Hukuku, s. 256-270.

kaynaklardan XII Levha Kanunu'na dayanarak ceza hukukunda dört haksız fiil türünün saptanabileceğini belirtir ve bunların *perduellio*, *parricidium*, *furtum* ve *iniuria* olduklarını sıralar. *Iniuria* da sonradan kendi içinde *damnum iniuria datum* ve *iniuria* olarak ikiye ayrılacaktır. Bu ayrımlardan ilk ikisinin kamu ceza hukukuna (*öffentlichen*), diğer ikisinin ise özel ceza hukuku (*Privatstrafrecht*) alanına girdiğini vurgular.²⁵⁸

Kıta Avrupası hukukunda haksız fiilde, cezai sorumluluk ve hukuki sorumluluk açısından kesin bir farklılık olmasına karşın yukarıda da açıklandığı üzere Roma hukukunda bu ayrım bu kadar net değildi. Günümüzde, haksız fiil işleyen bir kimse, bir yandan kamu ceza davasına maruz kalırken diğer yandan özel hukuk davasıyla neden olduğu zararı tazmin etmeye mahkûm olur²⁵⁹. Roma hukukunda *actio poenalis*²⁶⁰ adı verilen ceza davası haksız fiiller için de tanınmıştı.²⁶¹ Roma hukukunda *delictum* olarak isimlendirilen özel hukuka dair olan haksız fiil kavramı, günümüz Kıta Avrupası hukukundaki haksız fiil kavramının karşılığını oluşturur²⁶². Roma hukukunda *delictum* esasen yukarıda açıklandığı üzere *delicta publica- delicta privata* olmak üzere ikili bir

---

²⁵⁸ Mommsen, Römische Strafrecht, s. 527.

²⁵⁹ Tahiroğlu, Borçlar Hukuku, s. 231; Erdoğan, s. 133-134; Rado, Borçlar Hukuku s. 181.

²⁶⁰ Davalının bir kimseye verdiği zararı karşılması için bir miktar parayı ceza olarak ödemesi için açılan davalardır. Berger, s. 347.

²⁶¹ Küçük, s. 24.

²⁶² Von Bar, C., The Common European Law of Torts, München, 1998, s. 7.

ayırma tabi tutulurdu.²⁶³

Roma hukukunda öngörülen suç tiplerinde tanınan tazminat davası olarak nitelendirilebilecek para cezası da günümüz Kıta Avrupası hukuk sistemlerindeki haksız fiilin tazmin ettirici özelliğinin ötesinde haksız fiili gerçekleştiren kimseyi cezalandırma amacı da götüğünden zararın birkaç katı olarak öngörülebiliyordu. Burada Anglo-Sakson hukuk sisteminde sıkça karşılaşılan cezalandırıcı tazminat²⁶⁴ kavramının hâkim olduğu söylenebilir. Bu aşamada belirtmek gerekir ki cezalandırıcı tazminatın Roma hukukunun mevcudiyeti doktrinde tartışmalı bir husustur. Özden Merhacı'nın aktardığına göre bir görüş cezalandırıcı tazminatın Roma hukukunda hiçbir zaman mevcut olmadığını ve kaynağının Anglo-Sakson hukuku olduğunu, diğer görüş ise Roma hukukundaki cezaların çoğunun esasen cezalandırma amacı götüğünü ve tazminin tali nitelikte olduğunu savunmuştur²⁶⁵. Biz de ikinci görüşü savunmaktayız. Zira *actio legis aquiliae* davaları esas itibariyle ceza davasıdır. Dolayısıyla dava sonucunda ödenecek olan miktar devlete de ödense zarar görene de ödense ceza niteliğinde olacaktır.²⁶⁶

---

²⁶³ Karadeniz-Çelebican, Roma Hukuku, s. 247. Watson, A., The Spirit of Roman Law, The University of Georgia Press, 1995, s. 30.

²⁶⁴ Cezalandırıcı tazminat kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özden Merhacı, S., Karşılaştırmalı Hukukta Cezalandırıcı Tazminat (Punitive Damages), Yetkin Yayınevi, Ankara, 2013, s. 78 vd.

²⁶⁵ Özden Merhacı, s. 78.

²⁶⁶ Özden Merhacı, s. 79; Buckland, W. W./ McNair, A. D., Roman Law & Common Law, A Comparison in Outline, Cambridge, 1936, s. 267-268; Koschaker, P./ Ayiter, K, Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları, Ankara, 1977, s.

Anlaşıyor ki Roma hukukunda haksız fiiller için öngörülen bu cezalandırma sistemi, Mommsen'in dediğini doğrular nitelikte ve Roma hukukundaki haksız fiil, suç, ceza hukuku kavramlarının tam olarak birbirlerinden ayıramayışımdan doğmaktadır. Haksız fiiller için öngörülen ceza davalarının yanında sonradan bir de *actio rei persecutoria* (tazminat davası) açma imkânı getirilmiştir. Iustinianus devrine geldiğinde de artık hem cezalandırma hem de zararı tazmin etme amacını güden *actiones mixtae* (karma davalar) karşımıza çıkar.²⁶⁷

B. Roma Hukukunda Sorumluluk

1. Genel Olarak

Hukuk sistemleri, bir kimsenin diğerine zarar vermesi hâlinde vermiş olduğu zararın tazmini açısından sorumluluk kavramını öngörmüştür. Sorumluluk kavramı hukuksal çerçevede irdelendiğinde bir kimsenin ortaya çıkan zararı tazmin etmekle

---

261. Ayrıca bkz. Parisi, F./ Pi, D./ Luppi, B./ Fagnoli, I., Deterrence of Wrongdoing in Ancient Law, Roman Law and Economics (Ed.: Dari-Mattiacci, G./ Kehoe, D. P.), C. II, Oxford University Press, 2020, s. 347-378. Aynı yönde İpek de Roma hukukunun haksız fiili gerçekleştireni takip etmesindeki temel amacın eylemi gerçekleştireni cezalandırmak olduğunu ifade etmiştir. İpek, s. 26. Aynı yönde bkz. Söğütlü Erişgin, Ö., Roma Hukukunda Tarihsel Gelişimi İçerisinde Contractus (Sözleşme) Kavramı ve Sözleşmesel Sorumluluk Ölçütleri, Seçkin, Ankara, 2016, s. 131.

²⁶⁷ Karadeniz-Çelebican, Roma Hukuku, s. 250; Umur, Lügat, s. 15; Rado, Borçlar Hukuku, s. 185. **Inst. 4.6.16**, Gai. 4. 16.

yükümlü kılınabilmesini ifade eder. Sorumluluk hukukunun amacı da böylesi bir durumda kimin, hangi hukuki gerekçelerde ve ne ölçüde sorumlu tutulabileceğini belirlemektir.²⁶⁸ Hukuki sorumluluk ile zarar görenin zararının giderilmesi amaçlanırken, cezai sorumlulukta failin cezalandırılması amacı güdülür.²⁶⁹ Bu itibarla bir yandan muhtemel zararları önleyici bir yandan da meydana gelen zararı tazmin ettirerek ortaya çıkan mağduriyetin giderilmesini hedefleyen bir işlevi mevcuttur. Sorumluluğu doğuran temel ve en yaygın nedenler sözleşmeler ve haksız fiillerdir.²⁷⁰

Roma hukukunda farklı dönemlerde farklı sorumluluk ölçütleri benimsendiği ve genel kabul gördüğü bilinmektedir. Bu ölçütleri belirtmeden önce sorumluluğun kaynağına ilişkin tartışmalara kısaca değinmek gereklidir. Roma hukukunda sorumluluğunun haksız fiillerden mi yoksa sözleşmelerden mi doğduğu ihtilafli bir mesele olmuştur. Ancak genel kabul gören görüş, bu kaynağı haksız fiiller olarak kabul etmektedir.²⁷¹ Kaynağı ister sözleşme ister haksız fiilden olsun, Roma hukukunda farklı

---

²⁶⁸ Sorumluluğun belirlenmesi her zaman kolay ve net bir şekilde öngörülür olmayabilir. Nitekim yapay zekâlı robotların ele alındığı ikinci bölümde açıklandığı üzere gelişen teknoloji ile beraber meydana gelen zarardan kimin sorumlu olacağı konusunda farklı görüşler mevcuttur.

²⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özden Merhacı, s. 155 vd. ; Deschenaux, H./ Tercier, P., Sorumluluk Hukuku (Çev.: Özdemir, S.), Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1983, s. 2-3.

²⁷⁰ Söğütlü Erişgin, Contractus, s. 115.

²⁷¹ Zilelioğlu, H., Roma Hukukundaki Sorumluluk Ölçütlerine Genel Bir Bakış, (Sorumluluk), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 39, S. 1, 1987 s. 241-

dönemlerde ele alınmış sorumluluk ölçütleri *custodia* sorumluluğu, kusur sorumluluğu, *dolus* (kasıt), *culpa* (ihmal), *diligentia* (özen yükümü), *negligentia*, *noxal* sorumluluk idi. Kaza sonucu bir zarara neden olma hâllerinde ise sorumluluğun gündeme gelmeyeceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla Roma hukukuna göre kasıt veya kusurun sorumluluk için gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

Sözleşmeden doğan sorumluluk konusu tezin kapsamını aştığından kısaca değinilecektir. Roma hukukunda On İki Levha Kanunu'nda sözleşmeden doğan sorumluluğa ilişkin hükümler tesis edilmiştir. Eski Hukuk Dönemi'ne ait olan bu düzenlemelerde esasen sonuç sorumluluğunun benimsendiği anlaşılmaktadır.²⁷² Zira Roma hukukunun özellikle Eski Hukuk Dönemi'ndeki katı şekilci yapısı itibarıyla taraflar sözleşmede kendilerine yüklenen edimleri ifa ile yükümlüydüler ve bunun gerçekleştirilmemiş olması hâlinde tarafların kusuru irdelenmezdi. Bu durum Klasik Hukuk Dönemi'ne kadar ve Klasik Hukuk Dönemi'nde de varlığını sürdürmüştü ve ariyet ile satış sözleşmeleri gibi bazı sözleşmelerde *custodia* (gözetim) sorumluluğu olarak uygulanmıştır.²⁷³ Klasik Hukuk Dönemi'ne gelindiğinde *custodia* sorumluluğunun uygulama alanı genişlemiştir. Klasik Hukuk Dönemi'nde başkaca sorumluluk tipleri de eklenmiştir. *Dolus*, *dolus malus*, *culpa* kavramları da Klasik Öncesi Hukuk Dönemi'nde

---

264, s. 245; Luzzatto, G. I., *Per un'Ipotesi sulle Origini e la Natura delle Obbligazioni Romane*, Milano, 1934, s. 59.

²⁷² Söğütü Erişgin, *Contractus*, s. 118-123.

²⁷³ Söğütü Erişgin, *Contractus*, s. 128. *Custodia* sorumluluğu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Zilelioğlu, H., *Roma Hukukunda Gözetim (Custodia) Sorumluluğu*, (Custodia), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1985.

sözleşmeler hukukuna dahil edilmiştir.²⁷⁴ Post Klasik Hukuk Dönemi'nde uygulanan sorumluluk kriterleri öğretide tartışmalı olmakla beraber, kusur sorumluluğunun esas alındığı ve *diligentia* sorumluluk türünün benimsendiği kabul edilmiştir.²⁷⁵ Iustinianus devrine gelindiğinde günümüzdeki kusur sorumluluğu ilkesinin temeli olan beklenmeyen hâli borçlunun sorumluluğu dışında bırakan kusur sorumluluğu benimsenmiştir. Ağır ihmal hâli de Iustinianus'un meşhur düzenlemesi ile kasta eşit sayılmıştır.²⁷⁶

2. Roma Hukukundaki Sorumluluk Ölçütleri

a. *Dolus* (Kasıt)

Sorumluluk ölçütlerinden *dolus* (kasıt), bir kimsenin zararlı sonucu bilmesine rağmen bunu isteyerek davranmasıdır. Zarar verme amacıyla hareket eden kişinin *dolus* (kasıt) ile sorumlu olduğu belirtilirdi.²⁷⁷ *Dolus*'un kaynağını haksız fiillerden almış olduğu anlaşılır. *Dolus*'un özel hukuk sözleşmelerine teşmili daha sonra olmuştur. Roma hukukunda da “*dolus est consilium alteri nocendi*” olarak kasıtın tanımı yapılmıştır. Buna

---

²⁷⁴ Söğütlü Erişgin, Contractus, s. 128. Burada ayrıca ifade edilmelidir ki Iustinianus devrinde hukuk metinlerinde *interpolatiolar* yapılması nedeniyle Klasik Öncesi ve Klasik Hukuk dönemlerindeki sorumluluk ölçütleri tartışmalıdır.

²⁷⁵ Söğütlü Erişgin, Contractus, s. 132.

²⁷⁶ **D. 50.16.226**: “*Magna culpa dolus est*”. (Ağır ihmal kasıttır).

²⁷⁷ Frier, s. 30.

göre kasıt, başkasına zarar verme amacı, düşüncesidir. *Digesta*'da birçok metinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin D. 17.2.3.3'de iyi niyetin karşıtı olarak tanımlanmıştır.²⁷⁸

D. 4.3.1.3'de kasıt anlamında değil de hile olarak geçmiş ve eskilerin iyi-kötü hile ayrımlarının olduğu belirtilmiştir.²⁷⁹ D. 17.2.3.3'de yer alan iyi niyetin karşıtı olarak nitelendirilen *dolus*, sözleşmeler hukukunda da güvene aykırılık olarak nitelendirilir.²⁸⁰ D. 17.2.3.3 aynı zamanda *dolus* ile *fraus*'u beraber kullanmıştır. Başka bazı metinlerde de *dolus* yerine *fraus*'un yer yer kullanıldığı olmuştur. *Fraus*, “kötü niyet”, “sahtekarlık” anlamına gelir.²⁸¹ Başlarda olumlu bir fiille, *facere* (yapma) olarak işlenebileceği düşünülen *dolus* kavramı sonradan *non facere* (yapmama) hâllerini de kapsar hâle

---

²⁷⁸ **D. 17.2.3.3:** İyi niyetin karşıtı hile ve kasıttır.

²⁷⁹ **D. 4.3.1.3:** “*Bununla birlikte praetor, sadece düzeneden söz edilmesiyle yetinmez, aksine bu düzeneğin kötü niyetli olmasını da eklemelidir. Çünkü eskiler iyi hileden de söz ederler, bu ifadeden beceriklilik, maharet anlaşılmalıdır. Özellikle birisi düşmana veya gasp edene karşı aldatıcı bir tertibattan yararlanmışsa*”, çev.: Söğütlü Erişgin, Contractus, s. 162.

²⁸⁰ Söğütlü Erişgin, Contractus, s. 159. Sözleşmeler hukukunda kötü niyetten daha geniş olarak yorumlanır ve güvene aykırı bütün davranışları kapsamına alır.

²⁸¹ Berger, s. 477. *Fraus* kelimesinin ilk anlamı dezavantaj, hasar anlamına gelir. Zaman içinde sözleşmeler hukukunda belirli bir amaç için karşı tarafı yanıltıcı görünüşü yaratmayı da ifade ederdi. Sonradan ayrıca *dolus* ile aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Söğütlü, Ö., Roma Özel Hukuku Ders Kitabı, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2021, s. 160.

gelmiştir. *Digesta*'da da bunu destekleyen metinler mevcuttur.²⁸² *Dolus* kavramı ayrıca Klasik Öncesi Hukuk döneminde *praetor* tarafından hile olarak ayrı bir haksız fiil şeklinde düzenlenmiştir.

b. *Culpa* (İhmal)

Roma hukukunda *culpa*, kişinin ihmalini, hatalı oluşunu başka deyişle sorumluluğunu ifade ederdi. Berger'e göre, davranışlarının sonucunu öngöremeyen kişinin ihmalini ifade ederdi. Buna karşın ihmale ilişkin somut ölçütler olmayışı da yine Berger tarafından vurgulanır.²⁸³ Kelime anlamı olarak ise Roma hukukunda ilk kez ceza hukuku alanında çıkararak "suç", "kabahat" kavramını ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır.²⁸⁴ *Culpa* kavramı incelendiğinde yine onun da haksız fiillerden ve *lex Aquilia*'dan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.²⁸⁵

Sorumluluk açısından benimsenen ilkeler Roma hukukunda farklı dönemlerde değişiklik gösterdiği belirtilmiştir. Roma hukukunun ilk dönemleri olan Eski Hukuk devri

---

²⁸² D. 50.17.121.

²⁸³ Berger, s. 419. Her şey dikkatli bir kimsenin yapacağı şekilde yapılmışsa *culpa*'nın söz konusu olmayacağı da *digesta*'da ifade edilmiştir. D. 19.2.25.7.

²⁸⁴ Söğütlü, s. 181. *Culpa*'nın bu anlamı Klasik Hukuk Dönemi sonlarında da karşımıza çıkar. Ağır ihmalin kasta eşit sayılmasına ilişkin meşhur metin de *culpa*'nın suç kapsamındaki anlamına vurgu yapar: **D. 44.7.1.5:** Ancak ağır ihmal suç işleme kastına eşittir.; **D. 50.16.226:** Ağır ihmal kasıttır.

²⁸⁵ Zilelioğlu, Sorumluluk, s. 245, 255-256.

ve Klasik öncesi dönemde diğer ilkel hukuklarda olduğu gibi kusursuz sorumluluk ilkesi hakimdi.²⁸⁶ Klasik devre gelindiğinde kusursuz sorumluluk ile kusur sorumluluğu ilkelerinin bir arada uygulandığı anlaşılmaktadır. Iustinianus dönemine gelindiğinde ise kusura dayanan sorumluluk ilkesi kural kabul edilmişti.²⁸⁷ Haksız fiiller açısından ise Klasik Öncesi dönemde kasıt (*dolus*) aranırdı. Yukarıda haksız fiil türlerinden bahsederken de kastın gerekliliğine değinilmiştir. Ancak zaman içerisinde kusurun da etkisi dikkate alınmaya başlanmıştır.²⁸⁸ Post Klasik dönemde *culpa* (ihmal) kavramı önem taşımaya başlamış ve sorumluluk sübjektifleştirilerek ele alınmaya çalışılmıştır. Iustinianus döneminde kusur sorumluluğu benimsenmiştir. Bu özelliğiyle *lex Aquilia* davaları kasten ve ihmal sonucu verilen zararların tazminini sağlama amacını gütmesi itibarıyla modern haksız fiil hukukunun özüne temel teşkil etmiştir.²⁸⁹

---

²⁸⁶ Söğütlü Erişgin, Contractus, s. 118. Roma hukukunda “*custodia*” sorumluluğunun kusursuz sorumluluğa benzeyen yapısı yukarıda açıklanmıştır.

²⁸⁷ Kaser, Roman Private Law, s. 208-211; Karadeniz-Çelebican, Roma Hukuku, s. 287-288; Sütken, E., Roma Hukukunda Özel Kusursuz Sorumluluk Hâlleri, Prof. Dr. Belgin Erdoğan’a Armağan, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s. 221-241, s. 222.

²⁸⁸ Bu gelişimi Cicero’nun eserlerinde de gözlemlemek mümkündür. Bir eserinde “*nec consulto alteri damnum dari sine dolo malo potest*” demek suretiyle kasıt olmaksızın bir kimseye zarar verilebileceğini kabul etmiştir. Bu açıdan o dönemde ihmal kavramının da kullanılmakta olduğu sonucu çıkarılabilir. Söğütlü Erişgin, Contractus, s. 125.

²⁸⁹ Söğütlü Erişgin, Contractus, s. 131.

c. *Diligentia* (Özen Yükümü)

Culpa kavramı ile bağlantılı olan özen yükümü D.9.2.31'de de karşımıza çıkmaktadır:

D. 9.2.31: Eğer bir ağaç budayıcısı bir ağacın dalını aşağıya atmak suretiyle bir kölenin ölümüne sebep olursa (aynısı çatı üzerinde çalışanın durumunda da geçerlidir), bu durumda dalın kamuya açık bir alanda gerçekleşmesi ve geçeni seslenerek uyardırması hâlinde sorumludur. Ancak Mucius'a göre olay özel mülkiyete konu bir alanda gerçekleştiyse dahi ihmal nedeniyle dava açılması mümkündür. Zira dikkatli bir kimsenin öngörebileceği şey öngörülmemiş veya tehlikenin varlığının çok geç haber verilmesi nedeniyle uyarı fayda etmemişse ihmal mevcuttur. Aynı mantıkla, olayın kamusal veya özel alanda vuku bulması çok da ehemmiyet arz etmez. Zaten çoğunlukla özel mülkiyete konu alanlar geçişler için kullanılmaktadır. Ayrıca başkaca geçiş yolu yoksa, davalı kasıttan sorumlu olur, örneğin geçen kimseye bir şey fırlatmamalıdır. Oradan bir kimsenin geçeceğini düşünmeyen kimsenin ihmalinden söz edilemez.

Özen yükümüne ilişkin bir diğer düzenleme de D. 9.2.28'de karşımıza çıkar. Metinde ayı veya geyikleri yakalamak için kazılan çukurlar bakımından sorumluluk irdelenmiştir.

D. 9.2.28: Ayı veya geyikleri yakalamak için çukur kazanlar, kazdıkları çukuru kamuya açık yol üzerine inşa ederler ve içine bir şey düşerse (bu nedenle de değerini kaybederse) *lex Aquilia* gereği sorumlu olurlar. Ancak genelde bu çukurların kazılması adet olan yerlere kazmışlar ve böylesi bir zarar ortaya çıkmışsa sorumlu olmazlar. (1) Bununla beraber, çukurun etrafında uyarı yoksa ve kurban çukur olduğunu anlamamış ve tehlikeyi

öngörememişse dava tanınmalıdır. Ancak çoğu durumda davacının tehlikeyi öngörebileceği ancak kaçınamadığı anlaşılır.²⁹⁰

---

²⁹⁰ Özen yükümü başkaca metinlerde görülür. Nitekim D. 9.2.39'da hayvanların kovalanması, D. 9.2.5.3. gaddar öğretmenin köleleri eğitirken köleyi yaralaması hâli, D. 9.2.7.8'de doktorun bir köleyi başarısız bir şekilde ameliyat etmesi sonucunda yol açtığı zarardan sorumluluk hâlleri düzenlenmiştir. D. 9.2.39'a göre, hamile bir kısrak başkasının arazisinde otlarken kovulmuş ve bu eylem sonucunda düşük yapmıştır. Bu ihtimalde kovalayanın ne kadar şiddetli davrandığının incelenmesi gerektiği belirtilirdi. Şiddetli bir şekilde vurarak kovduysa kendisine karşı *lex Aquilia*'ya dayanılarak dava açılabileceği belirtilir. İrdelenebilecek bir diğer kriter de bir kimsenin kendi hayvanına davranıyormuş gibi davranıp davranmadığıdır. Bu itibarla hayvana zarar vermeden gitmesini sağlaması gerektiği ifade edilir. D. 9.2.39.: D. 9.2.5.3 ve D. 9.2.6 metinleri gaddar öğretmeni konu alır. D. 9.2.5.3'e göre öğretim sırasında öğretmen köleyi yaralaması hâlinde farklı ihtimaller incelenerek sorumluluk belirlenmiştir. Bir öğretmen öğretim sırasında öğrencisinin gözünü çıkarmıştır ve bu durumda *lex Aquilia* gereği sorumlu olurken aynı öğrencisini öldürmesi hâlinde de geçerlidir. Bir başka olayda da bir ayakkabıcı, çırağının boynuna öğretim sırasında öyle şiddetlice vurur ki gözü çıkar. Bu durumda *lex Aquilia*'dan doğan davanın açılmayacağı, zira ayakkabıcının amacının öğretmek olduğu, belirtilmiştir. D. 9.2.6'da ise öğretmenin aşırı sert davranışının ihmal sayılacağı belirtilmiştir. D. 9.2.7.8 ve D. 9.2.8 pr. doktorun özen yükümüne ilişkindir. D. 9.2.7.8'e göre bir kölenin başarısız ameliyat sonucunda ameliyatı gerçekleştiren doktorun ya eser sözleşmesi (*ex locatu*) veya *lex Aquilia* gereği sorumlu olacağı ifade edilmiştir. D. 9.2.8 pr., aynı kuralın yanlış ilacın kullanılması hâlinde veya başarılı bir ameliyat gerçekleştirip de tedaviyi yarım bırakması hâllerini içerir. Bu durumda ihmali nedeniyle sorumlu olur.

d. *Negligentia*

Savsaklama olarak tercüme edilebilecek *negligentia* en yaygın ihmal türlerindedir. *Negligentia*, özellikle davalının mesleki durumundan, mesleğini gereği gibi yerine getirmemesi gibi hâllerde ileri geliyorsa davalının sorumluluğuna hükmedilmiştir.²⁹¹ Bu hâlde de aslında eylemi gerçekleştirenin savsaklamasından ziyade işi veya görevi başarılı bir şekilde yerine getirmemesi nedeniyle sorumluluğu söz konusudur. Bir başka ifade ile yine sübjektif değil objektif sorumluluk kriteridir.

3. *Noxal* Sorumluluk

Bir köle veya aile evladının haksız fiillerinden *dominus* veya *pater familias*'ın sorumluluğunu *noxal* sorumluluk kavramı ifade ederdi.²⁹² *Pater familias* veya *dominus*, aile evlatları veya kölelerinin haksız fiillerinden kural olarak sorumlu değillerdi. Bu kimseler verdikleri zararlardan bizzat sorumluydular. Ancak hem kölelerin hem de aile evlatlarının malvarlığı olmadığından kendilerine karşı dava açılabilirse bile alacaklının alacağını tahsil etmesi mümkün olamazdı. Ayrıca kişilikleri de olmadığından kendilerine karşı dava açılması da mümkün değildi. Dava açılabilmesi için kölenin azad edilmesi veya aile evladının *sui iuris* hâle gelmesi beklenmeliydi; ancak bu durumun hiçbir zaman gerçekleşmeme ihtimali de mevcuttu. Bu itibarla da alacaklının kölenin hür olması veya

---

²⁹¹ Frier, s. 40.

²⁹² Sütken, s. 235, Umur, Roma Hukuku Tarihi Giriş, Kaynaklar, s. 355. Rado, Borçlar Hukuku, s. 208.

aile evladının *sui iuris* olmasını beklemesi hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurmaktaydı. Bu durumun önüne geçebilmek için köle veya aile evladının haksız fiilinden zarar gören kimseye efendi veya *pater familias*'a karşı kölenin veya aile evladının kendilerine teslim edilmesini isteme veya zararın giderilmesini talep etme hakkı tanınmıştı.²⁹³ *Noxal* sorumluluğa ilişkin hükümlerin XII Levha Kanununda, *lex Aquilia*'da ve *praetor* beyannamelerinde yer aldığını bilmekteyiz.²⁹⁴

Kölelerin kişilikleri olmaması nedeniyle başlarda evcil hayvanların verdiği zararlar için düzenlenen *actio de pauperie* davasının açıldığı kölelerin kişiliği konusu açıklanırken belirtilmişti. Kölelerin verdikleri zararlar açısından *actio de pauperie*'nin tanınmış olması ilginçtir. Zira bu dava XII Levha Kanunu'nda dört ayaklı evcil hayvanların (*quadrupes*) verdikleri zararlar nedeniyle zarar görene tanınmış bir dava hakkıydı.²⁹⁵ Bu itibarla verilen zararlar açısından kölelerin de adeta bir evcil hayvan gibi gözetilerek düzenleme yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna ek olarak, kimi Roma hukukçuları, *actio de pauperie*'nin nitelendirmesini yaparken *noxal* dava olduğunu kabul

---

²⁹³ Kaser, Roman Private Law, s. 211; Umur, Roma Hukuku Tarihi Giriş, Kaynaklar, s. 355. Rado, Borçlar Hukuku, s. 208; Sütken, s. 236.

²⁹⁴ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 129. *Actio de pauperie* hayvanın sahibine karşı açılan bir dava iken *actio noxalis*, *dominus*'a veya *pater familias*a karşı açılırdı. *Actio de pauperie*'nin söz konusu olması için de maddi bir zararın mevcudiyeti aranırdı. Robleda, s. 79-80.

²⁹⁵ Berger, s. 342.

ederler.²⁹⁶ Bu görüşe göre hayvanların verdiği zararlarda da tıpkı aile evlatları ve kölelerin yol açtıkları zararlardan *pater familias*'ın sorumlu tutulması gibi bu sefer hayvan tutucusunun sorumluluğu söz konusu olmuştur. Zira *digesta*'da da *actio de pauperie*'nin *noxal* davaya benzerliği belirtilmiştir.²⁹⁷

D. 9.1.1.11'de hayvan sahibinin sorumluluğunun *noxal* sorumluluğa dayandırıldığı anlaşılmaktadır. Buna karşın kimi hukukçular da bu görüşe karşı çıkmaktadırlar. Zira *noxal* sorumluluktan bahsedebilmek için zarar verenin hukuka aykırı olarak bir diğere zarar verdiğinin ayırında olması gerekmektedir. Hayvanların da bunu düşünebilecek yetkinliğe sahip olmadıkları açıktır.²⁹⁸

---

²⁹⁶ Kaser, M., Das Römische Privatrecht, C. 1, Münih, 1995, s. 633; Frier, s. 137. Hayvan sahipleri kendileri kusurlu olmadıkça *lex Aquilia*'ya göre sorumlu tutulmuyorlardı. *Digesta*'da yer alan bir metinde *magistra* gibi bir kimseden kaçan kişi en yakın mağazaya sığınır ve burada saldırgan bir köpek tarafından ısırılır. Bu durumda köpek için bir dava açılmayacağı düşünülür. İstisnası köpeğin bağlanmamış olması hâlidir D. 9.1.2.1. *Lex Aquilia* yerine XII Levha Kanunu'nda *actio de pauperie* davası tanınmıştı. Bu sorumluluk türü de kural olarak kusursuz sorumluluk kapsamındaydı. Hayvanın sahibi, hayvanı karşı tarafa teslim ederek sorumluluktan kurtulabilirdi.

²⁹⁷ D. 9.1.1.11.

²⁹⁸ Bir başka metinde de sorumluluğun zararın meydana geldiği tarihteki malike değil mevcut malike yöneltmesi gerektiği ifade edilir. D. 9.1.1.12-13.

Post Klasik devirde kölelerin verdikleri zararlar için artık hayvanların verdiği zararlar için öngörülen *actio de pauperie* yerine *noxal* dava açılması kabul edilmiştir.²⁹⁹

D. 9.2.44.1: “*Quotiens sciente domino servus vulnerat vel occidit, Aquilia dominum teneri dubium non est*”.

Bir kölenin efendisinin bilgisi dahilinde bir başkasını yaralaması veya öldürmesi hâlinde, efendi şüphesiz *lex Aquilia* gereği sorumludur.³⁰⁰

D. 9.2.45 pr.: “*Scientam hic pro patientia accipimus, ut qui prohibere potuit teneatur, si non fecerit*”.

Buradaki bilgiyi müsamaha göstermek olarak kabul ediyoruz. Zararı önleyebilecekken önlemeyen kişi bunu yapmamasından dolayı sorumludur.

Kölenin kişiliği başlığında değinildiği üzere hukuken kölelerin kişiliği olmasa ve dolayısıyla da mahkemelerde taraf olamıyorlarsa da bazı durumlarda kölenin katılımının gerektiği dava aşamaları olabilirdi. Hukuk davalarında taraf olmaları söz konusu değildi; ancak işledikleri suçlardan şahsen sorumluydular. Bunun dışında hem hukuk hem ceza davalarında tanık olabilirler, tanıklıklarının gerekli olması hâlinde işkence altında

---

²⁹⁹ Umur, Roma Hukuku Ders Notları, s. 305; Karadeniz-Çelebican, Roma Hukuku, s. 138-139; Kaser, Roman Private Law, s. 71.

³⁰⁰ Bu durumda efendinin sorumluluğuna ilişkin D. 9.4.2 pr.’da efendinin bilgisi dâhilinde kölenin bir kimseyi öldürmesi hâlinde efendinin kendisi eylemi gerçekleştirmiş gibi sorumlu olacağı kabul edilmiştir. D. 9.4.2 pr.

ifadeleri alınabilirdi.³⁰¹ Kölenin haksız fiili hâlindeyse artık köleye değil, efendisine karşı dava açılırdı.³⁰² Bu durumda efendiye iki imkân tanınmıştı, ya kölenin verdiği zararı tazmin ederdi veyahut kölesini zarar gören kimseye teslim ederdi³⁰³. Iustinianus dönemine gelindiğinde, teslim alınmış ve çalışarak borcunu ifa etmiş olan köle, muhtemelen özgürlüğünü kazanırdı.³⁰⁴ Köleyi teslim etme seçeneği, *noxal* teslim olarak da bilinirdi ve kökeni Cumhuriyet devrinin başlarına kadar giderdi.³⁰⁵ Kölenin haksız fiilinden sonra efendisi değişirse kural, sorumluluğun haksız fiili işleyeni takip ettiği yönündeydi. Dolayısıyla efendi değişmiş olsa bile kölenin yeni efendisi, kölenin kendisinden önce işlemiş olduğu haksız fiilden sorumlu olacaktır.³⁰⁶ Kölenin kendi değerinden yüksek miktarda zarara neden olması hâlinde efendi, kölesini karşı tarafa

---

³⁰¹ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 97. Aslında kölelerin tanıklığına başvurulduğunda bunun, kölenin ifadesinin ancak işkence yoluyla alındığında geçerli olduğu metinlerden anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Watson, Roman Slave Law and Romanist Ideology, s. 57 vd. Bu kanının temelinde bir kölenin ancak işkence altında efendisi aleyhine tanıklık edebileceği düşüncesi yatmaktadır (Rodgers, s. 487).

³⁰² Plessis, Textbook on Roman Law, s. 97.

³⁰³ İlk zamanlarda efendinin ilk görevi kölesini teslim etmek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Plessis, Textbook on Roman Law, s. 97.

³⁰⁴ Bkz. Inst. 4.8.5.

³⁰⁵ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 97.

³⁰⁶ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 97.

teslim ederek borcundan kurtulurdu.³⁰⁷ Bu nedenle köleyi satan kimse, satın alana kölenin hâla *noxal* sorumluluğa konu olduğunu belirtmelidir. Ancak efendi, davanın belirli bir aşamasından önce kölesini azat ederek bundan kaçınabilir. Nitekim mağdurun zararı eski kölenin efendisi tarafından tazmin edilmediyse eski köle, azat edilmesinden önceki haksız fiillerinden şahsen sorumluydu³⁰⁸.

Kölelerin haksız fiillerinden sorumlulukları aslında medeni hukukta düzenlenmiş olmasına karşın,³⁰⁹ aynı zamanda sözleşmeyle bağlı olmayacakları³¹⁰ ve ne alacaklı ne de borçlu olabilecekleri belirtilmiştir.³¹¹

Kölelerin işledikleri suçlardan sorumlu oldukları hususunda tartışma yoktur.³¹² Köleler, her ne kadar başkalarıyla hukuki ilişkilerinden doğan borçları *obligatio naturalis* (eksik borç) oluştursa da iradeye sahip insanlar olmaları nedeniyle işledikleri haksız fiillerinden sorumlulukları tamdı.³¹³ Iulianus'a atfedilen bir metne göre:

---

³⁰⁷ Gai. 1.4.75, D. 9.4.7.pr.

³⁰⁸ Plessis, Textbook on Roman Law, s. 97.

³⁰⁹ D. 44.7.14.

³¹⁰ *In personam servilem nulla cadit obligatio*, D. 44.7.43; D. 50.17.22. pr.

³¹¹ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 82-83.

³¹² Iustinianus sonrası kaynaklar: Plagium (Coll. 14.3; Cod. Th. 9.18.1); şiddet suçları (P. 5.18.1; Cod. Th. 9.10.4; 9.24.2; 9.45.5), vb. Buckland, Roman Law of Slavery, s. 91.

³¹³ Emiroğlu, *Obligatio Naturalis*, s. 75. *Obligatio naturalis*, *obligatio civilis*'in aksine, hukuki yollarla, bir *actio* ile ifası istenemezdi ve ifa edildiği zaman iadesi talep

D. 46.1.16.4; Iul. 44.7.10: Tabii borçlar sadece bu borçlar için dava açılmasına göre değil, ayrıca bunun için bir para ödendikten sonra ödenen paranın geri alınamamasıyla da belirlenir. Tabii borcu olanlara kesin olarak borçlu denemese de yine de bir açıdan bu şekilde değerlendirilebilirler ve kendilerinden para alan kimseler de tabii borçludan borcu olanı almış sayılır.

Önemli bir suçun işlenmiş olması hâlinde, İmparatorluk devrinin başlarında efendinin köle üzerindeki cezalandırma hakkı elinden alınır.³¹⁴ Bu aşamada artık dava açıldığı veya suçlamanın yapıldığı yerde yargılama yapılırdı ve *dominus*, yargılamayı kendi bölgesine naklettiremezdi.³¹⁵ Efendi kölesini savunmayı reddederse, herhangi bir hüküm verilmez veya kölenin terki anlamına gelmezdi. Efendi, kölenin sahibi olarak

---

edilemezdi. Kölenin hukuki işlem yapması, hukuki işlemde taraf olması hâlinde *obligatio naturalis* söz konusu olurdu. Esasen Roma hukuku, kölenin borcunu *obligatio naturalis* olarak konumlandırarak hukuki sınırlarını belirlemiştir. Bkz. Kaser, Roman Private Law, s. 70-72; Buckland, A Text-book of Roman Law, s. 64; Karadeniz-Çelebican, Roma Hukuku, s. 138; Umur, Roma Hukuku Ders Notları, s. 160-161. Sayın, s. 119-123, 442-449. Kölenin borcunun *obligatio naturalis* niteliği köle azad edildikten sonra dahi devam ederdi. Azatlımın borcunun *obligatio naturalis* olduğu durum iki istisnai hâlde değişebilirdi. Bunlar kölenin vekalet (*mandatum*) veya vekaletsiz iş görme (*negotium gestorium*) ile hareket etmesi veya vedia (*depositum*) sözleşmesi ile bir malı saklayan kölenin, azad edildikten sonra da aynı malı saklamaya devam etmesi hâlleridir. Bkz. Sayın, s. 442-443.

³¹⁴ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 91

³¹⁵ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 91; D. 48.2.7.4.

kalmaya devam ederdi; zira köle herhangi bir kimse tarafından savunulabilirdi.³¹⁶ Elbette şüphe hâlinde köleye işkence edilmesi mümkündü.³¹⁷

Kölelerin yargılama süreçlerinin hiçbir aşamasında taraf olamayacağı kuralı, kölelerin suçlandıkları her durum için geçerlidir. Yukarıda gördüğümüz gibi kendilerini ya efendileri veya herhangi bir kimse savunabilirdi. Dava sonucunda da kınanan kimse elbette köleyi savunan değil, kölenin kendisidir.³¹⁸ Köleyi savunacak kimsenin olmaması hâlinde mahkeme köleyi dinleyebilirdi ancak temyize gitme bakımından kölenin çaresiz kaldığı söylenebilir.³¹⁹

Bazı suçlar ancak köleler tarafından işlenebilirdi ve dolayısıyla da kölelerden başka kimse, örneğin, *fugitivi*³²⁰ için öngörülen cezaya maruz kalamazdı.³²¹ Ancak büyük bir şiddet suçu işlemiş olan köle, *lex Iulia de vi*³²² kapsamında ölüm cezasına mahkûm

---

³¹⁶ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 91.

³¹⁷ D. 10.4.20.

³¹⁸ Cod. 9.2.2.

³¹⁹ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 92.

³²⁰ *Fugitivus*: Kaçak olan kimse, Bkz. *servus fugitivus*. Berger, s. 479. *Servus fugitivus*: Efendisinden, geri dönmek üzere kaçan köle. *Servus fugitivus*, aynı zamanda efendisinin alacaklısına rehin olarak teslim edilmiş olup kaçan köleye de denir. Berger, s. 705.

³²¹ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 92.

³²² *Lex Iulia De Vi Publica Et Privata*: Caesar veya Augustus zamanında çıkarıldığı düşünülen, saldırı fiillerini önlemeye yönelik kanun. Hangi suçlar olduğu tam olarak

olurdu. Buna karşın köle bu suçta efendisinin emriyle işlemişse bu durumda *metallum* cezasına mahkûm olurdu.³²³

Haksız fiilin hür bir kimse tarafından yapılmasıyla bir köle tarafından işlenmesi arasında bazı farklılıklar mevcuttu. Nitekim bir kölenin haksız fiil işlemesi hâlinde meydana gelecek hak ve sorumlulukların göz önüne alınması gerekir. Genel kural, böylesine bir haksız fiil ihtimalinde, *dominus*'a karşı *noxal* davanın gündeme geleceğidir. Buna göre de efendi, ya zararı karşılar veyahut da köleyi karşı tarafa teslim ederdi.³²⁴ Taraflar arasında hâli hazırda bir sözleşme mevcutken haksız fiil işlenmesi ve bunun taraflardan birince işlenmesi hâlinde, zarar gören tarafın bunu diğer taraftan talep edebileceği açıktır. Ancak haksız fiilin taraflardan birinin kölesi tarafından işlenmesi hâlinde bunun sözleşmeye dayanılarak mı yoksa haksız fiile dayanarak mı talep edileceği tartışılmıştır. Sabinus'a göre efendi, *ex locato* değil *ex Aquilia*'ya göre, *noxal* olarak

---

tespit edilememektedir. Ancak zorla elde edilmiş malların zamaşımı ile kazanılamayacağı kuralını getirmiştir (Umur, Lügat, s. 120). Berger'e göre ise; bu düzenlemenin *Augustus* zamanında çıkarılmış olması daha muhtemeldir. *Lex Iulia de vi publica* ile *Lex Iulia de vi privata* iki ayrı kanun idi. (Berger, s. 54)

³²³ Cod. Th. 9.10.4; Cod. 9.12.8. Buckland, Roman Law of Slavery, s. 94. *Metallum* (in *metallum (metella) damnare*): Bir suçluyu madende (veya taş ocağında) çalışmaya mahkûm etmek. Ölüm cezasından sonraki en ağır ceza buydu (*proxima morti*: ölüme en yakın). Zira madenlerde çalışma, ağır koşullarda çalışmanın yanında zincire vurulmayı da kapsıyordu. *Damnatio in metallum* özgürlüğün kaybı anlamına gelirdi (*servi poenae*). (Berger, s. 581).

³²⁴ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 98, 122.

sorumlu tutulabilirdi. Proculus ise *ex locato*'ya göre dava edilmesi gerektiğini ve kölenin karşı tarafa teslim edilerek sorumluluktan kurtulabileceği fikrini savunmuşlardır. Bu ikinci görüş hâkim görüş hâline gelmiştir.³²⁵ Hangi durumlarda *noxal* dava açılacağı ilk olarak XII Levha Kanunu'nda hırsızlık suçu için öngörülmüşken sonradan *praetorların* uygulamaları neticesinde tüm ceza davaları için tatbik edilmesi kararlaştırılmıştır.³²⁶

Noxal davalar sistemi, bilhassa haksız fiillere, örneğin maddi kayıplardan

---

³²⁵ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 98, 122-123; D. 47.2.62.5; Coll. 18.7.9; D. 47.1.2.8. Burada ayrıca köleyi iyi niyetle elinde bulunduran kimsenin durumuna değinmek faydalı olacaktır. Ulpianus'a göre köleyi iyi niyetle elinde bulunduran kimse kölenin bir kimseyi öldürmesi durumunda sorumlu olmayacaktır. Kaçak kölenin bu eyleminden sahibinin sorumlu olacağı hususunda Iulianus ve Marcellus hemfikirdir. (D. 9.2.27.3. D. 9.2.27.1, D. 47.10.16. Ortak kölenin haksız fiilinden doğan zarar hâlinde yine tüm ortaklar müteselsilen sorumlu olacaklardır. Birden fazla kölenin haksız fiilleri neticesinde zarar ortaya çıkmışsa efendileri *noxal* sorumlulukla sınırlı olarak sorumlu tutulur. Buna karşın efendi, söz konusu haksız fiile karışan tüm köleleri karşı tarafa teslim ederek borcundan kurtulabileceği gibi, her bir köle için kendisine karşı *actio noxalis* açılması mümkün değildir. Bu durumda hür bir kimse aynı eylemi gerçekleştirmesi hâlinde kendisinden ne kadar talep edilebilecekse o kadarı için sorumlu tutulabilir. Buna karşın kölenin haksız fiili efendisinin bilgisi dahilindeyse (*sciens*), bu ihtimalde kölelerin her biri için tek tek *noxal* sorumluluğu vardır. Buckland, Roman Law of Slavery, s. 373-376.

³²⁶ İpek, s. 95; Rado, Borçlar Hukuku, s. 212. Gaius da buna ilişkin olarak *actio noxalis*'in kanunla veya praetor beyannamesi ile düzenlendiğini ifade eder. Gai. 1.4.76.

sorumluluğu da kapsayan yaralanma hâllerine uygulanırdı. Sözleşme veya sözleşme benzerlerine dayanan iddialara, cezai usule ilişkili hususlara veya *multae*'ye ilişkin usullere uygulanamazdı.³²⁷ Bu sınırlama, birçok metinde karşımıza çıkar.³²⁸

Sistem, dört temel haksız fiile ve bazı çeşitli durumlarda da uygulanabilirdi. Bir köle, efendisinin bilgisi dışında *in ius vocatus*³²⁹ iletirse veya ölümüne neden olursa bu *noxal* davaya mahal verirdi³³⁰. Bir kimsenin kölesi, bir diğzerinin malına yağmurun zarar vermesine yol açan bir yapı inşa ederse, bunu efendinin kaldırma yükümlülüğü yine *noxal*dı³³¹. Prensip olarak *noxal* sorumluluk sözleşme veya suç hâllerinde uygulanması mümkün değilse de, bazı durumlarda durum çetrefilleşebilir. Örneğin sözleşmeye bağlı olarak da haksız fiil söz konusu olabilir.³³²

Bir kölenin haksız fiilinden sorumlu olacak ve kendisine karşı dava açılacak kişi, efendisi idi. Sorumluluk, sadece malik olma durumuna değil; ancak *potestas*'a da

---

³²⁷ Gai.4.75; Inst.4.8.pr., D.21.1.17.18; 21.2.11.1.; 50.16.200; 238.3.

³²⁸ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 99.

³²⁹ *In ius vocatio*, davacının davalıyı *magistra* önüne çağırıldığı dava aşaması. Bkz. Berger, s. 496.

³³⁰ D.9.4.38.3; D. 47.8.2.16; D. 47.10.17.4.

³³¹ D. 2.7.1; D. 2.10.2

³³² Buckland, Roman Law of Slavery, s. 100.

dayanırdı. Yoldaki, yolculuktaki köle *peregre*³³³ olur; üzerindeki *potestas* devam etmezdi³³⁴. Bir diğer yandan nadiren de olsa kiraya verilmiş veya emanet bırakılmış kölenin durumu da böyleydi.³³⁵ Aynısı, rehin verilmiş köle için de uygulanırdı. Sayılan ihtimallerde *potestas*'a, elinde bulunduran değil; borcundan kurtulması koşuluyla malik haizdir³³⁶. Her ne kadar borcundan kurtulamayan malikin köle üzerindeki *potestas*'ı olmadığı söylene de, elinde bulunduranda bunun mevcut olduğunu söylemek zordur ve olsa bile sorumluluğun salt *potestas*'ta yatmadığı hatırlanmalıdır³³⁷.

Noxal sorumluluk, aslında kişiye bağlı değildi, ilke olarak *noxam caput sequitur* idi.³³⁸ Haksız fiil işlendiği sırada malik olan değil, tatbikat sırasında *potestas*'ı elinde bulunduran efendi sorumludur. Dolayısıyla “*noxam caput sequitur*”, dava açıldığı sırada köle kimin hâkimiyetindeyse davanın ona karşı açılmasını ifade eder. Bu itibarla, *actio noxalis* açılırken veya kime karşı açılacağı hususlarında *litis contestatio* anındaki durumunu göz önüne almak gerekecektir.³³⁹ *Actio noxalis*'e söz konusu olan hâkimiyet

---

³³³*Peregre*: Yabancı ülkede, evinden uzakta, ülke dışında (bkz. <https://logeion.uchicago.edu/peregre>)

³³⁴ D. 9.4.21.3; D. 47.2.17.3.

³³⁵ D. 9.22.pr.

³³⁶ D. 9.4.22.1,2.

³³⁷ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 101-102.

³³⁸ D. 2.9.1.2.

³³⁹ Rado, T., “*Actio Legis Aquiliae Noxalis*'in Bazı Hususiyetleri”, **Tahir Taner'e Armağan**, s. 695-706, İstanbul, 1956, s. 698.

durumu klasik devirde ya *dominica potestas* ya da *patria potestas* olarak mümkündü. Ancak Iustinianus devrinde aile evlatlarının *actio noxalis*'in konusu olmaktan çıktığı³⁴⁰ ve davanın ancak *dominica potestas* sahiplerine karşı açılabilirdi ifade edilmektedir. Dolayısıyla kölenin haksız fiilinden efendiyi sorumlu tutup *actio noxalis* açılabilir.³⁴¹ Peki ortada sahipsiz bir köle varsa bu durumda kime karşı dava açılacaktır? Böylesi bir durumda artık *actio noxalis*'in açılması mümkün değildir. Daha ilginç bir durumla da karşılaşılabilir. Mesela haksız fiili işleyen kölenin mülkiyeti bir kimsedeysen zilyetliği bir başkasında bulunabilir. *Furtum* suçu için böylesi bir durumda kime karşı dava açılacağı hususunu D. 9.4.11 açıklar. Bu metne dayanarak, kölenin hırsızlık suçunu işlemesi hâlinde, malik ve zilyet sıfatlarının tek bir kimsede birleşmiş olmaması hâlinde *actio noxalis* malike karşı değil, zilyede karşı açılacaktır. Burada anlaşılması gereken husus şudur ki, bir kimseye karşı *actio noxalis* açılabilmesi için bu kimsenin köleyi karşı tarafa teslim edebilecek yetkiye sahip olması gerekir. Başka bir deyişle o köle üzerinde hem fiili hem de maddi hâkimiyeti bulunmalıdır.³⁴² Örneğin kölenin kaçmış olduğunu düşünelim. Roma hukukuna göre malik olmak için hem *corpus* (fiili egemenlik) hem de *animus possidendi* (zilyetlik iradesi)'nin mevcudiyeti aranır. Köle kaçtığı zamanda da malik, *corpus*'u kaybetmiş olurdu dolayısıyla zilyetliği de kaybetmiş olması gerekirdi. Roma'daki günlük hayata baktığımızda bu kuralın uygulanması hâlinde pek çok malik, kölesi üzerindeki zilyetliğini yitirebilirdi. Zira kimi

---

³⁴⁰ Inst. 4.8.7.

³⁴¹ Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 698.

³⁴² Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 699.

Romalıların on bin hatta yirmi bin kölesi olabiliyordu ve bu kölelerden bazıları kaçıyordu.³⁴³ D. 41.2.1.14'ün de bu amaçla tesis edildiği düşünülebilir.

Kaçak durumdayken köle haksız fiil işler ve buna ilişkin bir dava açılmak istenirse artık ne malike ne de zilyede karşı bir dava yöneltilebilir zira her ikisi de köleyi teslim edecek durumda değildir. *Lex Aquiliae* ile tanınmış davalar hâlinde ise istisnai ve daha ağır bir durum göze çarpar. *Actio legis Aquiliae noxalis*, zilyede değil malike karşı açılırdı ve kaçan bir kölenin haksız fiil işlemesi hâlinde de malik, kölesini fiili hâkimiyeti altında bulundurmuyor olsa da sorumluluğu söz konusu olurdu.³⁴⁴

Ulpianus'un bu metni ile anlaşılıyor ki *lex Aquilia*'nın yaptırımları ve sistemi, XII Levha Kanunu'nun *furtuma* ilişkin düzenlemelerine göre daha geniş ve daha ağırdır.

Buna karşın efendi ve köle arasındaki ilişkiye bakıldığında efendi ile köle arasında *noxal* sorumluluğun olamamasına ilişkin önemli bir kural vardır. Dolayısıyla kölenin, *potestas*'ını bulduran efendisi aleyhine olan herhangi bir davranışına karşı ne

---

³⁴³ Söğütlü, Ö., Roma Hukukunda Ius Privatum (Özel Hukuk) ve Ius Publicum (Kamu Hukuku) Ayrımı Hakkında, *AÜHFD*, C. 69, S. 2, s. 1205-1242, 2020, s. 1217.

³⁴⁴ D. 9.2.27.3. Bir başka metinde de kiracının kölesinin verdiği zarardan bahsedilmektedir. Kiracının kölesinin yanmasına neden olduğu çiftlik evinden kiracı kira sözleşmesi veya *lex Aquilia* gereği sorumlu olacaktır. Bu itibarla *noxal* sorumluluk ile kölenin karşı tarafa verilmesi suretiyle kiracının sorumluluktan kurtulabileceği belirtilir. Ancak kiracının ihmali olmamasına karşın, hükümlü köleleri almışsa bu köleleri çalıştırması nedeniyle kayıptan sorumlu tutulur. D. 9.2.27.11.

malike ne de azat edilirse köleye karşı dava açılmazdı.³⁴⁵ Buradaki ikili ayırım ve karışıklık, öğreti tarafından da dikkate alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Rado'nun iletlediği şekliyle de Visscher'e ait *actio noxalis*'e dair ayrıntılı bir çalışmada konu ele alınır.³⁴⁶ Burada, Ulpianus'un D.9.2.27.3, D. 9.4.11 ve D. 9.4.21.3 metnindeki zıtlık, *interpolatiolarla* açıklanmaya çalışılmıştır. De Visscher'e göre D. 9.4.11 açıkça *interpolatio* izleri taşımaktadır. Beyannamedeki suçlunun teşhirine ilişkin hükümler ise iyiniyetli zilyede uygulanmıyordu ve bu itibarla aslında *noxal* sistemler arasında herhangi bir tezat olarak değerlendirilmemesi gerektiği görüşündedir. D. 9.2.27.3'te kaçan kölenin haksız fiilinden efendinin sorumlu olacağına ilişkin zıtlık kısmına ilişkin olarak ilkin bunun kaçak kölenin işlediği suçtan malikinin *actio noxalis* gereği sorumluluğunun gündeme geleceği belirtilir. Metnin bu şekildeki uygulanması, *Basilikalar*'da³⁴⁷ da karşımıza çıkmaktadır.³⁴⁸

Dolayısıyla burada artık Ulpianus'un Iulianus'a atıfta bulunarak belirttiği D.9.4.21.3 hükümleri burada uygulanmayacaktır. Gerçekten de *dominus, dedere* (teslim etme) ile sorumlu tutulamayacağı gibi, köle fiilen kendi hâkimiyetinde olmadığı için teşhire de mecbur edilemeyecektir. *Basilika* yorumlayıcılarına göre burada *lex*

---

³⁴⁵ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 107.

³⁴⁶ Rado, *Actio Legis Aquiliae*'dan naklen, Visscher, F.; Le Régime Romain de la noxalité, de la vengeance collective à la responsabilité individuelle, Bruxelles, 1947, s. 314 vd.

³⁴⁷ *Basilica*: Altmış kitaptan oluşan Bizans kodifikasyonu (Bizans yazarları *Basilikoslar*'dan adını almıştır.). Berger, s. 371-372.

³⁴⁸ Bas. 60.3.27.3. (Katilin efendisi de kaçak sayılır).

Aquilia'daki suçun, efendinin bilgisi dahilinde işlenmesi durumunda efendiye karşı doğrudan açılacak bir davadan³⁴⁹ bahsedildiğini; diğer hâlde ise kölenin kaçak olması ihtimalinde, yine efendinin hâkimiyetine döneceği düşünülerek böyle bir hükmün tahsis edildiği belirtilmiştir. De Visscher ise bu görüşe karşı çıkmaktadır. Metin bu şekilde anlaşılırsa, *actio noxalis* için geçerli olan “*noxali iudico invictus nemo cogitur alium defendere*”³⁵⁰ prensibine aykırı bir ifade olduğunu belirtir.³⁵¹ De Visscher'e göre, bunun kabul edilmesi hâlinde XII Levha Kanunu'nda mevcut olan sisteme hiçbir yeniliğin getirilmediğinin kabulü gerekir. Dolayısıyla eski sistemin *lex Aquilia*'daki suçlara da aynen uygulanmış olduğu kabul edilmelidir. “*sed an is qui servum in fuga habet*” ifadesindeki “kölesi kaçmış kimse” ifadesiyle kastedilen, metnin başında “*is cui bona fide servit*” olarak bahsedilen ancak zilyettir. De Visscher'e göre, buradaki “*habere*” fiili geniş anlamıyla yorumlanmalıdır. Bu konudan hareketle yazar, bir kölenin neden olduğu *damnum iniuria datum*'dan kölenin efendisinin değil de zilyedinin sorumlu olacağını belirtir. Bu görüşü, Ulpianus ve Iulianus'un *actio furti noxalis*'in iyiniyet sahibi zilyede karşı açılacağı görüşü ile uyum içindedir.³⁵² De Visscher ayrıca bir konuya daha dikkati çekmektedir. Kaçak bir kölenin gerçek sahibi hiç bulunamayabilir ve yine bu durumda da zarara uğrayanın zararının tazmin edilmemesi hakkaniyete aykırı olacaktır.³⁵³

---

³⁴⁹ D. 9.4.2.1.

³⁵⁰ Kimse rızası hilafına bir başkasını noxal davada savunmaya zorlanamaz. D. 9.4.33.

³⁵¹ Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 702-703.

³⁵² Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 703.

³⁵³ Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 703.

Noxal sorumluluğun klasik hukukçularca tasarlanmış karakteri *commentatorlar* arasında oldukça tartışmalıydı.³⁵⁴ Acaba efendinin şahsi sorumluluğu mu söz konusuydu yoksa esas sorumlu olan köleyi bir temsilci gibi savunuyor muydu? Gördüğümüz üzere köleler haksız fiillerinden sorumluydular ve *manumissio*'dan sonra da sorumlu kalmaya devam ederlerdi.³⁵⁵ Elbette diğer taraftan kendilerine karşı dava açılması da mümkün değildi. Bu durum karşısında kimi yazarlar, efendinin sorumluluğunun salt kendisini savunması mümkün olmayan bir kimseyi savunma pozisyonunda olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bazı metinlerde ise *manumissio*'dan sonra köleye açılan davanın da *noxal* davayla aynı olduğu nadiren kendisine yöneltildiği belirtilmiştir. Kimi metinlerde ise bu dava *defensio servi* olarak tanımlanmıştır.³⁵⁶

Bundan da öte, *noxal* dava ortaya çıktığında aile evlatları veya kölelerin hukuken sorumlu olup olmadıkları konusu da tartışmalıdır.³⁵⁷ *Noxal* davanın tamamen *sui generis* olduğunu kabul etmek doğru olacaktır.³⁵⁸ Köle efendisinin emirlerine uymayı reddetmişse veya efendisi haksız fiil işlendiği sırada *dominus* değil idiyse bu durumda artık efendi şahsen sorumlu olmayacaktır.³⁵⁹ Şahsi sorumluluk ile *noxal* sorumluluk

---

³⁵⁴ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 112. D. 9. 4. 14. 1, 42. pr.; karşılaştırmak için bkz. D. 40. 12. 24. 4.

³⁵⁵ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 112. D. 44.7.14.

³⁵⁶ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 112. D. 9.4.33.

³⁵⁷ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 113.

³⁵⁸ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 113.

³⁵⁹ D. 9.4.4.pr., D. 1. 9.4.2.1, 4.1.

temelde birbirine eşdeğer idi. Bu itibarla hukuken sorumlu olana karşı *noxal* dava açılabilirdi.³⁶⁰ *Lex Aquilia*'nın bir diğer özelliği de bu düzenlemede geçen bir suçun efendinin bilgisi dahilinde işlenmesi hâlinde *pater familias*'a karşı doğrudan bir ceza davasının açılabilmesidir.³⁶¹

D. 9.4.2.pr.'de açıklandığı üzere efendi, köleyi zarar görene teslim ederek sorumluluktan kurtulabilecektir. Ulpianus, bu metnin devamında efendisinin emriyle *lex Aquilia*'da belirtilen haksız fiillerden birini işlemesi nedeniyle efendiye doğrudan doğruya bir dava açılıp açılmayacağı hakkında Klasik hukukçuların çeşitli görüşlerine yer verir.³⁶²

Celsus'a göre şahsi sorumluluğun olduğu yerde *noxal* sorumluluk gündeme gelemezdi, dolayısıyla efendi şahsen sorumluydu ve kölenin sorumluluğu söz konusu değildi.³⁶³ XII Levha Kanunu, kölelerin haksız fiillerinden genel olarak *noxal* olarak bahsetmiş ve kaçınamama hâlinde köleye yükletilebileceğini belirtmiş ancak sonraki

---

³⁶⁰ D. 9.4.4.2. Buckland, Roman Law of Slavery, s. 115.

³⁶¹ “Efendinin bilgisi dahilinde” olarak tercüme ettiğimiz “*sciente domino*” durumu ile efendinin sadece kölenin işlediği haksız fiile veya suça kendi eylemleriyle veyahut sözleriyle iştirakinin ötesinde, bu suça engel olabilecekken engel olmaması (*qui prohibere potest nex prohibuit*) anlaşılmalıdır. Bkz. Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 703-704.

³⁶² Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 704. D. 9.4.2.pr.

³⁶³ D. 9.4.4.2, 3. Buckland, Roman Law of Slavery, s. 115; Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 704.

durumlarda, örneğin *lex Aquilia*'da bu uygulama değişeceği görülmüştür.³⁶⁴ Celsus'un görüşlerini bizlere aktaran Ulpianus, köle tarafından efendisinin bilgisi dahilinde suç işlenmesi hâlinde biri köleye yönelik *suo nomine* olarak ceza davası ve biri efendiye yönelik *nomine servi* bir *actio noxalis* açılması mümkündür. Ancak her iki davanın aynı kişiye açılmayacağı genel kabul gören bir görüştü.³⁶⁵ Bundan başka, *lex Aquilia* ile XII Levha Kanunu'nun farklı hükümler içerdiğinin kabulü gerekir. XII Levha Kanunu'na göre efendi, kölenin işlediği suçta dahil olmuş olsa bile köleyi karşı tarafa teslim ederek sorumluluktan kurtulabilecektir. *Lex Aquilia*'ya baktığımızda ise bu kanun kapsamındaki suçlarda efendinin her zaman sorumluluğu söz konusudur ve kendisine karşı biri kölenin işlediği suç için *actio noxalis* biri de kendi eylemi için iki dava açma imkânı vardır.³⁶⁶ Özetle, her iki kanun ve buna ek olarak Ulpianus ile Iulianus'un farklı görüşleri olduğu açıktır. Bu farklılıklardan yola çıkılırsa, esasen bu alanda bir gelişme olduğu ve bunun üç aşamada kendini gösterdiği anlaşılır. Buna göre ilkin, XII Levha Kanunu'nda efendi veya *pater familias*, *noxae deditio* ile, yani kölesini veya aile evladını karşı tarafa teslim etmek suretiyle, ilgili eylem efendinin emriyle işlenmiş dahi olsa sorumluluktan kurtulabilir. Iustinianus devrinde aile evlatları açısından *noxae deditio*'nun uygulanması

---

³⁶⁴ Buckland, Roman Law of Slavery, s. 115.

³⁶⁵ Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 704.

³⁶⁶ Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 705. *Pater familias*'ın hakimiyeti altındakilerin zarar vermesi hâlinde de *noxal* sorumluluğu gündeme gelebilirdi. Bu durumda borç ödenene kadar *pater familias*, hakimiyeti altındakini borç ödenene kadar alacaklının yanında çalışması üzere karşı tarafa teslim etmek suretiyle borcundan kurtulabilirdi. (Papinianus, Coll. 2.3.1).

kaldırılmıştı.³⁶⁷ *Lex Aquilia* ile ise XII Levha Kanunu'ndaki sistemde bazı değişikliklere gidildiği anlaşılıyor. Efendinin bilgisi dahilinde olması hâli (*sciente domino*) ile kendisine dava açılan *dominus*, artık suçtan sorumlu tutuluyor ve *noxae deditio* ile sorumluluktan kurtulamıyor. Dolayısıyla bu devirde artık *noxae deditio*'nun salt suçla alakası olmayan kimselere tanındığını, suçun işlenmesini emreden veyahut da yapılmasına yardım eden, engel olmayan kimseler de sorumluluktan kurtulamayacaktır. *Lex Aquilia*'nın döneminde artık Romalıların şahsi sorumluluğun önemini kavradıkları söylenebilir.³⁶⁸ Üçüncü olarak, Klasik devirde kölenin bazı hâllerde sorumluluğunun gündeme gelebileceği kabul edilmeye başlandı. Buna göre *dominus* veya *pater familias*'ın emriyle hareket etmiş olan köle veya aile evladı sorumlu tutulmazken efendinin veya aile babasının suça engel olmaması hâlinde suçu işleyen köle veya aile evladının da sorumluluğunun söz konusu olabileceği kabul ediliyor. Bu şekilde biri doğrudan efendiye yönelik bir *in solidum*³⁶⁹ ceza davası ve diğeri kölenin suçundan dolayı açılan *actio noxalis*.³⁷⁰

---

³⁶⁷ Bu hükmün aile evlatlar açısından uygulanmaması aile evlatlarının artık malvarlığı kazanabilmelerinin mümkün olması nedeniyle idi. Bkz. Berki, Ş., Roma Hukuku, Ankara, 1949, s. 268; Sütken, s. 237; Koschaker/ Ayiter, s. 262; Watson, A., Roman Law & Comparative Law, The University of Georgia Press, 1991, s. 75.

³⁶⁸ Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 705; Watson, Roman Law & Comparative Law, s. 75.

³⁶⁹ *Solidum*: Bir şeyin küllü, tamamı. *Solidum* ilk olarak *in solidum* ve *pro solidum* şeklinde, bir şeyin tamamen, küllen satın alınması veya satılması, borçluların borcun tamamı için dava edilmesi gibi karşımıza çıkardı. Bkz. Berger, s. 710.

³⁷⁰ Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 705. *Digesta*'da kölenin gasp suçunu işlemesi hâlinde efendisine karşı noxal dava açılabilceğini düzenlemiştir. **D. 47.8.2. pr:** Praetor şöyle der:

Ulpianus, davada dikkate alınmaması gerektiğine dikkati çeker.³⁷¹ Bu görüş genellikle Iulianus'a ve Marcellus'a bağlı olarak muhafaza edilmiştir. Dolayısıyla da tüm haksız fiillerde efendinin emri olmamışsa, köle sorumluydu ve azattan sonra da sorumlu olmaya devam ederdi.³⁷²

Bir köle, bir veya birden çok kişiye birden fazla sayıda haksız fiil işlediyse efendisi, köleyi ilk yargılamada teslim ederek sorumluluktan kurtulurdu.³⁷³

4. *Lex Aquilia*

Lex Aquilia, Aquilius adındaki bir *pleb tribunus*'u tarafından teklif edilerek bir başkasının malına verilen zararın karşılanmasını hedefleyen bir düzenleme idi. MÖ. üçüncü yüzyılın başlarında çıkarıldığı düşünülmektedir. *Lex Aquilia*'dan doğan sorumluluk öncelikle haksız yere verilen zararlar (*damnum iniuria datum*) için ortaya çıkmıştır.³⁷⁴ Verilen zarar da davalının kastına (*dolus*) veya ihmaline (*culpa*) göre

---

“...bu suçun bir köle tarafından işlenmesi hâlinde efendisine karşı *noxal* dava tanıyacağım”.

³⁷¹ D. 9.4.2.1. Celsus'un görüşü emir ve yasakların olmayışı arasındaki ayrımı çok net ortaya koymaz. Buckland, Roman Law of Slavery, s. 115.

³⁷² Buckland, Roman Law of Slavery, s. 115.

³⁷³ D. 9.4.14.20. D. 47.1.2.3. Buckland, Roman Law of Slavery, s. 116.

³⁷⁴ Frier, s. 30.

değerlendirilmeye başlanmıştır.³⁷⁵ *Dolus*, zararlı sonucu bilerek ve isteyerek hareket etmeyi ifade ederken *culpa*, ortalama Roma vatandaşından beklenen dikkat ve özeni göstermemek şeklinde resmedilirdi.³⁷⁶ Anlaşıldığı üzere sübjektif değil de objektif bir kriter göz önünde bulundurulmuştur. *Lex Aquilia*'da en hafif kusurun dahi dikkate alındığını düzenleyen bir metin de mevcuttur.³⁷⁷

Lex Aquilia'ya bakıldığında günümüz haksız fiil sorumluluğunun da bu düzenleme kapsamında şekillendiği söylenebilir.³⁷⁸ *Lex Aquilia*'dan doğan sorumluluk, günümüzdekinden farklı olarak muhakkak ortada bir maddi zararın olmasını gerektirirdi. Zarar (*damnum*) yoksa sorumluluk da söz konusu olmazdı. Hatta bu sorumluluk mala verilen her türlü zarar hâlini (köleler dahil) kapsamaktaydı.³⁷⁹ Mala verilen zararın nasıl karşılanacağına dair bazı metinler mevcuttur.³⁸⁰ Bu konuda Klasik dönemde önemli bir

---

³⁷⁵ Frier, s. 40.

³⁷⁶ Frier, s. 40.

³⁷⁷ D. 9.2.44.pr.

³⁷⁸ Gönenç, s. 23, Erdoğan, s. 126.

³⁷⁹ Frier, s. 29.

³⁸⁰ D. 9.2.21.pr.-1. Bu metinde özetle kölenin o yıl boyunca en yüksek değeri kadar ödeme yapılması gerektiği belirtilir. Benzer bir başka metinde de baş parmağını kaybetmesi suretiyle önemli bir yeteneğini kaybeden değerli bir ressamın sonradan öldürülmesi durumunda parmağını kaybetmeden önceki yeteneği ile değerlendirilerek zararın karşılanması gerektiği ifade edilir (D. 9.2.23.3).

değişiklik getirilerek nihayet *pater familias*'ın hakimiyeti altındaki hür kimselerin de öldürülmesi veya yaralanması hâli maddi zarar kapsamına alınmıştır.³⁸¹

Lex Aquilia'daki *damnum iniuria datum* (mala verilen zarar) hâlinde dava açılabilmesi için hem mevcut bir zararın olması hem de zararın haksız olarak meydana gelmesi gerekirdi. Bu ilkenin de günümüz hukuk sistemlerine kadar geldiğini görmekteyiz. Failin davranışıyla zarar arasındaki illiyet bağının ilk zamanlarda failin muhakkak müspet bir davranışı şeklinde öngörülmüşken bunun zamanla henüz klasik dönemde hafifletildiği ve günümüzdeki hâlini alması yönünde evrildiği söylenebilir.³⁸²

Lex Aquilia'nın bir diğer önemi de kusur kavramını düzenleyen ilk kanun olmasıdır. Yukarıda açıklandığı üzere Klasik Hukuk Devri'nde kusur kavramı kasıt ile sınırlı kalmamış ve ihmal de eklenmiştir. Iustinianus döneminde ise kusur sorumluluğunun artık genel ilke olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.³⁸³

Lex Aquilia ile hukuk düşüncesinin gelişimini görebilmemiz mümkündür. Zira bu kanun, suçları üç bölümde toplamıştı. Birinci bölümde, başkasına ait köle veya sürü hayvanının öldürülmesi (*occiderit*), ikinci bölümde, alacaklının zararına borçlunun ibrası ve son olarak üçüncü bölümde ise, köle ve hayvanların yaralanması ve mallara verilen her türlü zarardan söz edilmiştir (*usserit, fregerit, ruperit*)³⁸⁴.

---

³⁸¹ Frier, s. 50. (D. 9.2.33 pr.).

³⁸² Rado, Borçlar Hukuku, s. 193; Tahiroğlu, Borçlar Hukuku, s. 307.

³⁸³ Gönenç, s. 26.

³⁸⁴ D. 9.2.2.pr.: *Lex Aquilia*'nın birinci kısmı şunu düzenler: “bir kimse başkasına ait erkek veya kadın köleyi veya *pecudem* olarak nitelendirilen dört ayaklı hayvanını

Lex Aquilia'da belirtilen üçlü ayırmda ilk ve son bölüm bir bütünlük arz etse de ikinci kısım diğerlerinin arasında alakasız kalmaktadır ve ikinci kısım bir süre sonra önemini yitirmiştir.³⁸⁵ D.9.2.2.pr'de bahsedilen hayvan veya kölenin öldürülmesi hâli, haksız öldürme şeklinde nitelendirilen öldürme durumları için söz konusu olmaktadır. Meşru, hukuki dayanağı olan bir öldürme olmamalıydı³⁸⁶. Aynı zamanda “öldürme” kelimesi “*occiderit*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu kelimenin niteliği üzerinde de durulmalıdır. *Occidere (occido)*, öldürmenin sert bir hâli olarak karşımıza çıkmaktadır. Katletmek, doğramak gibi anlamları mevcuttur.³⁸⁷ Dolayısıyla ile *lex Aquilia*'daki “katletme” ve “yakma, kırma, paralama” hâlleri fiziksel olarak doğrudan müdahaleyi gerektirirdi. Bu itibarla, kaza sonucu öldürme durumunda sorumluluk gündeme gelmezdi; ancak en ufak ihmal sorumluluğu getirirdi³⁸⁸. Hatta beceriksizliğin dahi ihmal sayılacağı

(*quadrupes*) hukuka aykırı biçimde öldüren kimse mal sahibine o sene içindeki en yüksek değerini ödemeye hükmedilir.”: (1) Ayrıca davaya itiraz eden tarafın haksız çıkması hâlinde ceza iki katına çıkarılır. Rado, Borçlar Hukuku, s. 194; Erdoğan, s. 139; Tahiroğlu, Borçlar Hukuku, s. 240; Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 695.

³⁸⁵ Frier, s. 3.

³⁸⁶ Di Marzo, s. 476-477.

³⁸⁷ Bkz. <https://logeion.uchicago.edu/occidere>.

³⁸⁸ Tahiroğlu, Borçlar Hukuku, s. 240. Kaza durumunda sorumlu olunmayacağına dair D. 9.2.52.4'teki metne göre topla oynarken köle oğlan itilmiş ve itilme sonucu düşerek bacağı kırılmışsa, burada *lex Aquilia*'ya dayanan bir sorumluluğun söz konusu olmayacağı, zira olayın ihmeldense kazaya daha çok benzediği belirtilmiştir. (D. 9.2.52.4). Topla oynanan bir başka olayda topa sert vurulması sonucu top bir köleyi tıraş

düzenlenmiştir³⁸⁹. Sonradan *praetor*'un *actiones utiles*³⁹⁰ veya *actiones in factum* olarak isimlendirilen davalarla bir kimse doğrudan bir köleyi öldürmemiş olsa dahi dolaylı yoldan ölümüne neden olması hâlinde de eylemi gerçekleştirenin sorumlu tutulabileceği hâlleri düzenlemiştir.³⁹¹ Bir metne göre bir kimseye doğrudan temasta bulunmasa da dolaylı olarak neden olduğu bir zarardan *lex Aquilia* değil de *actio in factum* icabı sorumlu olacaktır.³⁹² Ölüm sonucu bir ilaçtan kaynaklanıyor ise ancak ölüme neden olan eylemin (ilaç verme) doğrudan şüpheli tarafından gerçekleşmesi hâlinde kişi *lex Aquilia*'ya göre sorumlu tutulurdu. Sadece ilacı temin etmiş ise *actio in factum*'un tanınması uygun

---

etmekte olan berberin eline çarparak usturanın kölenin boğazını kesmesi sonucunu doğurmuştur. Bu olay neticesinde ihmalin atfedilebileceği kişinin *lex Aquilia* gereği sorumlu olacağı ifade edilmiştir. Proculus'a göre bu ihmal berbere atfedilebilir zira top oynanması adet olan veya trafiğin yoğun olduğu yerde işini icra etmesi kendi ihmaldir. Diğer taraftan kendisini bu yoğun trafikte tıraş edilmek üzere berbere emanet eden kişinin de suçlanabileceği savunulmuştur. (D. 9.2.11 pr.).

³⁸⁹ Umur, Ders Notları, s. 394.

³⁹⁰ *Actiones utiles*: Mevcut olan bir *formulanın* hukuki durum veya işlemlerde yetersiz olması nedeniyle *praetor* ve yargıçların faaliyetleriyle üzerinde değişiklik yapılarak tanınan davalar. Berger, s. 347.

³⁹¹ Frier, s. 3. *Lex Aquilia*'da bahsedilen köle dışındaki sürü hayvanlarının neleri kapsayacağı hususu D. 9.2.2.2'de koyunlar, keçiler, atlar, katırlar, eşekler ve ayrıca (bir takım istisnalarla) domuzlar, filler, develerdir. Köpekler ve ayı, aslan, panter gibi vahşi hayvanlar bu düzenlemenin dışında tutulmuştur. (D. 9.2.2.2).

³⁹² D. 9.2.7.3.

bulunmuştur.³⁹³ Ölüme doğrudan neden olma veya başka bir ifade ile öldürme fiili ile ölüme neden olma arasındaki farka başka bir metinde de dikkat çekilmiştir. Buna göre doğrudan kendi eylemiyle bir sonuca neden olma ve o sonucu doğuran nedeni sağlama arasında fark gözetilerek *lex Aquilia* kapsamında sayılmamıştır.³⁹⁴

Buna karşın sonradan bazı metinlerde öldürme ile ölüme neden olan davranışı gerçekleştirme arasında bir fark olmadığı ifade edilmiştir. Örneğin D. 9.2.51 pr.'da Iulianus, öldüren (*occiderit*) kimse ile ölüme yol açma arasında fark olmadığını belirtir.

Nitekim Ulpianus da birisinin bir kimseyi doğrudan öldürmesi ile ölümüne yol açması arasında bir fark olmadığını belirtir.³⁹⁵ *Praetor* hukukunun uygulamaları ve hukukçuların içtihatlarıyla, Roma hukukunun son devirlerinde *lex Aquilia* hükümleri son derece genişleyerek, kusurlu bir hareket sonucu mala verilen her türlü zararı kapsayacak hâle geldi³⁹⁶. Post Klasik dönemdeki hukukta, yoksun kalınan karın tazmini de istenebilmekteydi³⁹⁷. Iustinianus hukuku, bu davayı sözleşme dışı verilen zararların genel tazminat davası şekline getirmiştir³⁹⁸.

---

³⁹³ D. 9.2.9. pr.-1.

³⁹⁴ D. 9.2.7.6-7.

³⁹⁵ D. 48.8.15.

³⁹⁶ Tahiroğlu, Borçlar Hukuku, s. 243; Rado, Borçlar Hukuku, s. 196.

³⁹⁷ Tahiroğlu, Borçlar Hukuku, s. 243.

³⁹⁸ Rado, Borçlar Hukuku, s. 196.

Zarar gören, malın son yıl içerisinde ulaştığı en yüksek değeri öderdi. Yıl içindeki en yüksek değer ifadesinden kastedilen, öldüğü sırada kör, topal, sakat olan bir hayvan, o yıl içinde sakatlanmışsa bu değer eksiklikleri dikkate alınmadan hesaplama yapılmasıdır³⁹⁹. Buna dayanarak, *lex Aquilia*'nın bir ceza davası olduğu ve bu sebepten mahkûmiyet miktarının malın o günkü değerinden fazla olabileceği görülmektedir.

Kanunun ikinci bölümünde, alacaklının zararına hileli bir şekilde borçluyu ibra eden alacaklı yer almaktadır. Bu hüküm, Iustinianus devrinde önemini yitirmiştir.

Üçüncü bölümdeki ifade, zaman içerisinde önem kazanmıştır.⁴⁰⁰ Bu hükümlerle, mala verilen zararın ölümden başka her türlü sonuçları tazmin edilmektedir. Başkasına ait malı yaralayan, yakan, kopartan, kıran kimse, o malın olaydan otuz gün önceki en yüksek değerini malike ödemek zorundadır⁴⁰¹. Bu bölümdeki zarar vermeyi karşılayan “*ruptum*” ifadesi de öğretilerde tartışılmıştır. Gaius’un açıklamaları ile “*ruptum*” kavramının geniş olarak yorumlandığı ve aslında mala verilen her türlü zarar hâlini kapsadığı anlaşılmaktadır.⁴⁰² Bu zarar sonucunda açılan dava, yine bir ceza davası olur. Ancak

---

³⁹⁹ Tahiroğlu, Borçlar Hukuku, s. 241; Rado, Borçlar Hukuku s. 194.

⁴⁰⁰ D. 9.2.27.5.

⁴⁰¹ Umur, Ders Notları, s. 395.

⁴⁰² Gai. 3.217. “*Ruperit*” kavramının geniş yorumlanmasına dair farklı metinlerde de açıklamalar mevcuttur. Nitekim D. 9.2.27.13-15 yaban yulafı ekimi ve şarabın dökülmesine ilişkin hükümler içerir. “*Ruperit*” kavramının bozulma veya şarabın bir delikten akıp dökülmesi hâlini (D. 9.2.27.35) de kapsadığı açıklanmaktadır. D. 9.2.27.13-15, D. 9.2.27.35. Daha fazla örnek vakalar için bkz. Frier, s. 20 vd.

Iustinianus döneminde bunun bir *actio mixta* olarak düzenlendiğini de belirtmek gerekir.⁴⁰³

Actio mixta olarak düzenlenmiş olsa dahi burada kanunun uygulandığı hâllerde davalardan yalnızca birinin açılması öngörülmüştü. *Furtum*'da olduğu gibi ceza davasından başka tazminat davası niteliğinde ayrıca bir *condictio* açılması mümkün değildi. Gaius da *Institutiones* 'de bu konuya değinmiştir.⁴⁰⁴ Haksız fiili aile evladı veya köle işlerse, bu durumda *lex Aquilia*'dan doğan ceza davası, *pater familias*'a veya kölenin efendisine karşı açılabilirdi⁴⁰⁵.

Lex Aquilia davasının açılabilmesi için üç unsur gerekliydi ve bu unsurlar, günümüzde Kıta Avrupası'ndaki haksız fiil kavramı için aranan koşulları oluşturmuştur⁴⁰⁶. Bu koşullar bir haksız fiil sonucu zararın meydana gelmesi; zararın haksız, hukuka aykırı olması ve zararın bedenen verilmesidir. Doğrudan doğruya fail tarafından ve doğrudan doğruya mal üzerinde gerçekleştirilmelidir⁴⁰⁷.

Lex Aquilia 'nın uygulanmasında kusurun her derecesinin, kasıt (*dolus*), ağır ihmâl (*culpa lata*), hatta hafif ihmâlin (*culpa levis*) sorumluluk için yeterli olduğu

---

⁴⁰³ Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 696.

⁴⁰⁴ Gai. 4, 8-9; Inst. 4, 6, 19.

⁴⁰⁵ Tahiroğlu, Borçlar Hukuku, s. 241; Rado, Borçlar Hukuku, s. 195; Rado, *Actio Legis Aquiliae*, s. 697.

⁴⁰⁶ Erdoğmuş, s. 139.

⁴⁰⁷ Erdoğmuş, s. 139-140; Tahiroğlu, Borçlar Hukuku, s. 242; Rado, Borçlar Hukuku, s. 195.

belirtilmiştir⁴⁰⁸. *Aquilia* sorumluluğunun ceza karakteri, zaman içerisinde Roma'da da zayıflamıştı. Hatta Gaius, bu davaya artık ceza davaları arasında yer vermemişti. Roma hukuku, bu şekilde kastın dışında ihmal ile de verilen tüm mal varlığı zararlarının tazmini gerektiği sonucuna varmış oldu ve bu düşüncenin kıta Avrupası hukuklarını etkilediğini görülmektedir.

---

⁴⁰⁸ D. 9.2.44.

İKİNCİ BÖLÜM: GÜNÜMÜZDE YAPAY ZEKÂLI ROBOTLAR VE YAPAY ZEKÂLI ROBOTLARIN HAKSIZ FİİLLERİNDEN DOĞAN SORUMLULUK

I. Yapay Zekâlı Robot Tanımı ve Yapay Zekâlı Robotların Genel Özellikleri

Günümüzdeki teknolojik gelişmeler neticesinde makinelerin, yapay zekâlı robotların önemi gittikçe artmakta ve robotların kullanımı yaygınlaşmaktadır. “Robot” teriminin etimolojik kökenleri incelendiğinde ilk olarak 1920 yılına tarihlenen Çekçe yazılmış “Rossum’un Evrensel Robotları” adlı tiyatro oyununda karşımıza çıkar⁴⁰⁹. Çekçe’de *roboti* kelimesi esaret, kölelik ile eş anlamlı kullanılır⁴¹⁰. İngilizce’de *robot* kelimesine baktığımızda, Isaac Asimov’un 1941 yılında bir hikayesinde bahsettiği görülür⁴¹¹. Günümüzde kullanılan “robot” kavramının içeriği o günkü anlamının çok

---

⁴⁰⁹ <http://thefreedictionary.com/robot> (Erişim Tarihi: 12.05.2020). Çek yazar Karel Čapek’in yazdığı R.U.R. (Rossum’un Evrensel Robotları- *Rossumovi Univerzální Roboti*) adlı oyununda ilk kez robot kelimesinin kullanıldığı ve yazar tarafından bulunduğu kabul edilir. Aynı kelimeyi kardeşi Josef Čapek bir tiyatro oyununda kullanmıştır. Kelime ile alakalı etimolojik tartışmalar için bkz. <https://history-computer.com/karel-capek-and-the-robot-complete-history/>. Erişim Tarihi: 01.08.2023. Čapek, K., Rossum’un Evrensel Robotları (Çev.: Öztürk, P.), Elips Kitap, 2013.

⁴¹⁰ Richards, N. M., Smart, W. D., **How should law think about robots?**, 2013, <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2263363>. (Erişim 04.12.2018), s. 3-4.

⁴¹¹ Asimov, I.: “Liar!”, Astounding Science Fiction, Mayıs 1941. *Liar* isimli hikaye, Asimov’un sonraki tarihli *I, Robot* isimli kitabında da yer alacaktır. Asimov, I.: *I, Robot*, Büyük Britanya, 1950, s. 92 vd. Ayrıca 1942 yılında “*Runaround*” eserinde “robotik” terimini kullanmıştır.

ötesine geçmiştir. Artık “robot” dendiğinde “nesnelerin interneti”, “hizmetlerin interneti”, “*deep-learning*” (derin öğrenme), üç boyutlu yazıcılar, siber güvenlik, otonom araçlar, “Endüstri 4.0” gibi kavramlar da akla gelmektedir. Günümüzdeki bu kavramları daha iyi anlayabilmek için teknolojik gelişmelere kısaca değinmek yerinde olacaktır.

18. ve 19. yüzyıllardaki gelişmelerle Sanayi Devrimi gerçekleşmişti. Sanayi Devrimi 18. yüzyılda İngiltere’de başlayarak diğer ülkelere yayılmıştı. Buhar gücünün keşfi ve kullanılmaya başlanması Endüstri 1.0 olarak adlandırılır. Bu yeni makineler de zamanla yetersiz gelmeye başlamış ve 19. yüzyılın sonunda elektrik enerjisi kullanımı ve seri üretim İkinci Sanayi Devrimine, yani Endüstri 2.0’a yol açmıştır. 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılması ile Endüstri 3.0 Dönemine geçildiği ve üretimde önceki teknolojilere ek olarak bilgi teknolojileri de kullanılmaya başlanmıştır.⁴¹² Günümüzde hızla ilerleyen teknolojik gelişmeler de Sanayi Devrimine benzer hatta onu da geçecek nitelikte değişimler hazırlamaktadır. Bu yeni çağ da bazıları tarafından Dördüncü Sanayi Devrimi veya Endüstri 4.0 şeklinde isimlendirilmektedir.⁴¹³ Endüstri 4.0 kavramı Alman hükümeti tarafından benimsenerek 2012 yılındaki *Yüksek Teknoloji Teknoloji Stratejisi*

---

⁴¹² Bozkurt-Yüksel, A. E., *Yapay Zekâ, Endüstri 4.0 ve Robot Üreticiler: Hukuki Bakış*, Aristo Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 18-19.

⁴¹³ Bozkurt-Yüksel, *Yapay Zekâ, Endüstri 4.0 ve Robot Üreticiler*, s. 17; Orsolin-Klingenberg, C./Do Vale Antunes, Jr. J., “Industry 4.0: What Makes it a Revolution?”, https://www.researchgate.net/publication/319127784_Industry_40_what_makes_it_a_revolution, s. 1.

Aksiyon Planı'nda yer almıştır.⁴¹⁴ Endüstri 4.0, Nesnelerin İnterneti (*Internet of Things*)⁴¹⁵ ve Hizmetlerin İnterneti (*Internet of Services*)⁴¹⁶ gibi unsurları içeren ve birlikte çalışılabilirlik, sanallaştırma, merkezi olmama, gerçek zamanlı yetenek, hizmet oryantasyonu ve modülerlik özelliklerini kapsar.⁴¹⁷ Günümüzdeki teknolojik gelişmeler bu aşamada olmakla beraber her ülke aynı seviyeye erişememektedir. Örneğin Almanya,

---

⁴¹⁴ Bericht der Bundesregierung Zukunftprojekte der Hightech-Strategie (HTS-Aktionsplan), 2012, <https://www.iwbio.de/fileadmin/Publikationen/IWBio-Publikationen/HTS-Aktionsplan.pdf>.

⁴¹⁵ Nesnelerin bir ağ üzerinden birbirleri ile bağlantı içinde olmasını ifade eden akıllı nesnelerin oluşturduğu merkezi olmayan bir ağdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bozkurt-Yüksel, Yapay Zekâ, Endüstri 4.0 ve Robot Üreticiler, s. 33vd.; Bozkurt Yüksel, A. E, “Nesnelerin İnternetinin Hukuki Yönden İncelenmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 17, S. 2, 2015, s. 113-139.

⁴¹⁶ Hizmetlerin İnterneti kavramı hizmet sağlayıcılara servislerini internet aracılığıyla arz etme imkanını sunar. Böylece internetten sağlanması mümkün olabilecek hizmetler gerek kamu kurumları gerekse şirketlerce tüketicilere sunulacaktır. Bkz. Buxmann, P./ Hess, T./Ruggaber, R., “Internet of Services”, *Business & Information Systems Engineering: The International Journal of Wirtschaftsinformatik*, Springer, Gesellschaft für Informatik e. V. (GI), V. 1(5), 2009, s. 341-342, s. 341.

⁴¹⁷ Bozkurt-Yüksel, Yapay Zekâ, Endüstri 4.0 ve Robot Üreticiler, s. 23-25.

ABD ve Japonya Endüstri 4.0 sürecindeki ülkelerden iken⁴¹⁸ TÜBİTAK tarafından yayınlanan bir rapora göre ülkemiz sanayisinin dijital olgunluk seviyesi henüz Endüstri 2.0- Endüstri 3.0 arasında yer almaktadır.⁴¹⁹ Endüstri 4.0'ın bir sonraki aşaması Endüstri 5.0 yapay zekânın üretim aşamasında kullanılmasıdır. Bu son gelişimle yapay zekâlar artık kendisi *derin-öğrenme* yetisi ile mevcut verileri değerlendirerek üretim sürecinde maksimum optimizasyonun sağlanmasına yardımcı olacaktır.

Tezde “robot” olarak belirtilen kavram, esasen yapay zekâlı teknolojileri içermektedir. Yapay zekâ kavramı da sadece bilişim teknolojilerini değil; ancak etik, ontolojik gibi birçok farklı alanı ilgilendirmektedir. Tezin kapsamında “robot” veya “yapay zekâ” teriminin tanımını ve özelliklerini belirlemek önem taşımaktadır. Bu itibarla, yapay zekâ olarak nitelendirilen zeki bir varlıktan bahsedebilmemiz için bir takım özelliklerin kendisinde haiz bulunması gerektiği öğretisi tarafından savunulmuştur. Buna

---

⁴¹⁸ Almanya, Endüstri 4.0'ı ulusal endüstri gelişimi stratejilerinin temeline yerleştirip 2013 yılında bu stratejiyi uygulamaya geçmişlerdir. Günümüzde de Endüstri 4.0 sürecine en hazır olan ülke Almanya'dır. Birleşik Krallık'taki sanayi şirketlerinin %74'ü ise henüz bu teknolojik gelişime hazır değildir. ABD, Endüstri 4.0 üzerine çalışmalar yapmaktadır. Lobova, S. V./ Bykovskaya, N. V./ Vlasova, I. M./ Sidorenko, O. V., “Successful Experience of Formation of Industry 4.0 in Various Countries”, **Industry 4.0: Industrial Revolution of the 21st Century**, Springer, 2019, s. 121-129, s. 123-125.

⁴¹⁹ TÜBİTAK, Yeni Sanayi Devrimi, Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası, Tübitak Bilim Teknoloji ve Yenilik Politikaları Daire Başkanlığı, V.03.01.2017, s. 4, https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/akilli_uretim_sistemleri_tyh_v2-03ocak2017.pdf (Erişim Tarihi: 07.08.2021).

göre ilk olarak yapay zekâ, iletişim kurma yeteneğine sahip olmalı, kendisine kodlanmış bir takım bilgiler mevcut olmalı, belli bir amaca yönelik hareket edebilme yetisi olmalı, yaratıcı olarak kararlar alabilmeli, değişen koşullara uyum sağlayabilmeli ve son olarak otonom hareket yeteneği olmalıdır⁴²⁰. Yapay zekâlı robotların “otonom hareket yeteneği”nin kapsamının bir insandan bağımsız bir şekilde fiziksel olarak hareket etmesini kapsadığını savunan görüşe karşın hızla gelişen teknoloji karşısında bu kavramı fiziksel bir bağımsızlık ile sınırlandırmak tanım açısından boşluk oluşmasına yol açacak ve mevcut ihtiyacı karşılamayacaktır. Bu açıdan “otonom hareket yeteneği” geniş yorumlanmalı ve insandan bağımsız kararlar alabilip icraya geçirebilmek bu unsur bakımından yeterli görülmelidir. Bu itibarla örneğin ChatGPT gibi yapay zekâlar, trafik ışıklarını düzenleyen yapay zekâlı sistemler bu kapsamda değerlendirilmelidir. Kimi yazarlara göre, robotlar, gelecekte “yapay zekâ” kavramının ötesine geçerek “süper zekâ” geliştirebilirler. Buna göre yapay zekâlı robotlar, öyle bir seviyeye erişecekler ki, bu seviye daha önceden insanlarca erişilememiş bir seviyede olacak, insanlar bu robotların neyi ne için yaptıklarını anlamlandıramayacak kadar geride kalacaklardır.⁴²¹

Yapay zekâlı robotların dadı, ev işlerine yardımcı, şoför, işçi gibi görevler alabilmeleri mümkün olabilecektir. Sadece bu tip günlük işlerde değil, daha üst

---

⁴²⁰ Dülger, M. V., “Bir Hukuk-Kurgu Denemesi: Yapay Zekâlı Varlığın Hukuki Sorumluluğu (Olabilir mi?)”, **H plus Dergi**, S. 2, 2017, s.4-10, s. 7-8. Pagallo, U., “Robotrust and Legal Responsibility”, **Knowledge Technology and Policy**, S. 23, 2010, s. 367-379, s. 367-368.

⁴²¹ Smith, T. A., “Robot Slaves, Robot Masters, and the Agency Costs of Artificial Government”, *The Criterion Journal of Innovation*, C. 1, S. 1, 2016, s. 1-46, s. 5.

seviyedeki pozisyonlar için de robotlardan faydalanılabilmektedir. Nitekim Çin merkezli metaverse oyun şirketi Fujian NetDragon Websoft, şirketin CEO'su olarak Tang Yu isimli yapay zekâlı insansı robotu yetkilendirmiştir⁴²². Benzer şekilde 2014 yılında Hong-Kong merkezli bir yatırım şirketi Vital adlı robotu şirketin yönetim kurulu üyesi olarak atamıştır.⁴²³ Bunun yanında çok daha tehlikeli askeri işlerde de yapay zekâlı robotlar, İHA'lar ve çeşitli yapay zekâlı araçlar görev almaktadır. Bir başka robot kullanım alanı yapay zekâlı da Vinci gibi robotik cerrahi ameliyatlardır. Yapay zekâlı robotların belirtildiği gibi günlük yaşamda kullanımının artması bir takım hukuki sorunları beraberinde getirecektir. Gerek sözleşmenin tarafının temsilcisi olması itibarıyla sözleşmeden doğan sorumluluk hâlleri, gerek iş gördüğü sırada verdiği zararlar nedeniyle haksız fiil sorumluluğu da gündeme gelebilecektir.⁴²⁴ Bu sorunlar sadece hukuk alanında

---

⁴²² Bkz. <https://economictimes.indiatimes.com/news/web-stories/ai-robot-appointed-as-ceo-of-chinese-metaverse-cop/slideshow/94075132.cms>.

⁴²³ Pagallo, U., "Vital, Sophia, and Co.- The Quest for the Legal Personhood of Robots", **Information**, 2018, C. 9, S. 230, <https://doi.org/10.3390/info9090230>, s. 3.

⁴²⁴ Elbette meydana gelecek olayların bir de ceza hukuku anlamında sonuçları doğacaktır. Bir robotun yanlışlıkla suç işlemesi söz konusu olabileceği gibi suç işlemesi için yaratılan robotlar da karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin bir makalede Sohgo Güvenlik Hizmetleri Şirketi'nin robotu Picciotto Roboto, bir banka soygununa karışmış bir robot olarak resmedilir. "Picciotto", Sicilya diyalektiğinde mafya hiyerarşisinin altında, suç işlemek için maşa olarak kullanılan kimselere verilen isimdir. Bkz. Reynolds, C./ Ishikawa, M., *Robotic Thugs*, Ethicomp proceedings, Tokyo: Global e-SCM Research Center and Meiji University, 2007, ss. 487-492, s. 488.

değil ancak siyasi, etik, ahlaki, ekonomik ve sosyolojik alanlarda da karşımıza çıkacaktır. Robotların hukuki kişiliği, anayasal hakları, hukuki ve cezai sorumlulukları, sözleşmeler hukukundaki yeri gibi konular özellikle irdelenmesi gereken ve hâli hazırda öğreti tarafından incelenmekte olan mevzulardır.

II. Kişilik Bakımından Yapay Zekâlı Robotların Durumunun Değerlendirilmesi

Robotların kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber robotların hukuken konumlandırılması önem kazanmaktadır. Zira yapay zekâlı robotlar sözleşmeler hukukunda özne olarak karşımıza çıkabileceği gibi haksız fiile sebebiyet veren olarak da karşımıza çıkabilir. Bu hususla bağlantılı olarak son yıllarda öğretilerde de sıklıkla yapay zekâlı robotlara hukuki kişiliğin veriliş verilmemesinin gerekliliği tartışılmaktadır.

Günümüzde öğretilerde yapay zekâlı robotların kişiliği olabileceğine yönelik tartışmaların benzerleri tarih boyunca farklı dönemlerde farklı canlılar için dikkate alınmıştır. Nitekim benzer bir tartışma Roma hukukunda kölelere kişilik tanınması hakkında karşımıza çıkmıştır. Roma hukukundaki kölelerin kişiliğinin mevcudiyeti, olması gerekip gerekmediği tartışmaları zaman ilerledikçe boyut değiştirmiş ve sonunda ağaçların, dağların, ormanların; kirletilen nehirlerin (New York’u güney Conneticut’tan ayıran Byram), bataklıkların (No Bottom), derelerin (Brown), kumsalların (Makena); nesli tükenmekte olan bir Hawaii kuşu türü (palilla) gibi çeşitli varlıkların kişiliğinin tartışılmasına kadar gelmiştir.⁴²⁵ Örneğin 1969’da Walt Disney şirketine 35 milyon

---

⁴²⁵ Bkz. Stone, C. D., *Earth and Other Ethics: The Case for Moral Problems*, Harper & Row, Publishers, New York, 1987, s. 6, *Exer v. Fuchsloch*, 99 Cal. App. 3d 849, 160 Cal. Rptr. 486 (1979). Ayrıntılı bilgi için bkz. Stone, C. D., “Should Trees Have Standing—

dolarlık eğlence yeri inşa edilmesi için California Sierra Nevada Sıradağlarında tahsis edilen bölge için yerel mahkemede açılan davada geçici olarak durdurma kararı alınmıştı. Ancak dava sonradan “dava açma hakkının” ona sahip olmayan bir kimseye fayda sağlayamayacağı gerekçesiyle reddedilmişti.⁴²⁶ Bir davada da Hawaii’deki genç laborant asistanlardan biri, Üniversite’nin havuzundaki iki yunusu Pasifik okyanusuna bırakarak “özgürlüğüne kavuşturur”. Laborant asistanın görüşüne göre böylece yunuslar “seçme serbestilerini ifa edebilirler” idi. İlgili genç, birinci derece hırsızlıktan yargılandı. Savunmasına göre yunuslar hukuken “kişi” idi. Bu savunmasıyla kamuoyunda hatırı sayılır bir sempati toplayan gencin savunması deniz biyologlarının, havuzda yetiştirilen yunusların okyanuslarda savunmasız olmaları nedeniyle bir “ölü kadar iyi” oldukları görüşüyle beraber gencin süksesi sona erdi. Neticede altı aylık hapis ve beş yıllık şartlı tahliye cezası aldı.⁴²⁷ 1979 yılında, yine ABD’deki bir başka davada bir takım hayvan hakları savunucusu gruplar, ABD ticaret bakanını Güney Afrika’dan fok derilerinin ithal edilmesine izin verilmesinin durdurulması için dava ettiler. İddialarına göre verilen izin, Güney Afrika’da fokların acımasızca derilerinin yüzülmesine yol açıyordu ve Güney Afrika’da izin verilen bu eylem, yine de ABD Deniz Memelileri Koruma Aktı’na aykırılık teşkil etmekteydi.⁴²⁸ Balinaların korunması ile ilgilenen *American Cetacean Society*,

---

Toward Legal Rights for Natural Objects”, Southern California Law Review, C. 45, 1972, s. 450-501.

⁴²⁶ Stone, *Earth and Other Ethics*, s. 3. *Sierra Club v. Hickel*, 433 F.2d 24, 32 (9th Cir. 1970).

⁴²⁷ Stone, *Earth and Other Ethics*, s. 6.

⁴²⁸ Stone, *Earth and Other Ethics*, s. 8.

ABD'nin Japon hükümetinin uluslararası koruma anlaşmalarını ihlal ederek balinaları katletmesini etkili bir şekilde yaptırma bağlamadığından şikâyetçi olmuştur.⁴²⁹ Bir başka vakada hayvan hakları savunucusu bir grup, Catalina Adası'ndaki keçilerin katli teklifine itiraz etmeyi denemiştir. California'da görülen davada Federal Temyiz Mahkemesi, grubun, dava açmaktaki konumunun "son derece sorgulanır" olduğu gerekçesiyle davayı reddetmiştir.⁴³⁰

İnsan olmayan varlıklara kişilik tanınması tartışmaları bir yana, insanların hukuki kişilikleri açısından dahi tartışmalar gündeme gelebilmektedir. Nitekim Engelhardt, tüm insanların eşit olmadığını, tüm insanların şahıs olmadığını belirtir ve insanların hepsinin bilince sahip olmadığını, yaptığı eylem ve davranışlarının yol açacağı sonuçları kavrama yetisine sahip olmadığını vurgular. Engelhardt'a göre bu tip insanlara verilebilecek tipik örnekler fetüs, akli melekelerinden yoksun olanlar, koma hâlindekilerdir.⁴³¹

Erken modern dönemdeki kişilik tartışmalarına baktığımızda esasen kişiliğe ilişkin iki baskın görüş öne çıkmaktadır. Bunlar Kant ve Locke'un görüşleridir. Locke'a göre, "kişi" kavramının neyi karşıladığı irdelenmelidir. Locke, kişiyi nedeni ve yansıması olan, farklı yer ve zamanlarda kendisini "kendisi" olarak değerlendirebilen akıllı varlıklar olarak nitelendirir.⁴³² Kant, Locke'un bu görüşünü eleştirir. Bahsedilen çeşitli görüşler

---

⁴²⁹ Stone, *Earth and Other Ethics*, s. 9.

⁴³⁰ Stone, *Earth and Other Ethics*, s. 10.

⁴³¹ Engelhardt, H.T., *The Foundations of Bioethics*, New York: Oxford University Press, 1996, s. 135-138.

⁴³² Locke, J., *Essays Concerning Human Understanding*, London, Dent, 1961, s.280.

klasik, psikolojik ve etik olmak üzere üçlü bir alt başlıkta karşımıza çıkar. Klasik görüş, ya Aristoteles'in veya Boethius'un görüşlerine dayanır. Psikolojik konsept akılla beden ayırıştırılması kökeninden gelir. Etik konsept ise Kant'ın teori ile uygulamayı ayıran nedenini esas alır.

Stone, gerçek kişi olmayan varlıklara kişilik tanınması hususunda iki seçeneğimiz olduğundan bahseder. İlk seçeneğe göre genel ahlak teorisi izlenir, sonradan, ilgili gerçek kişi olmayan varlığın uygulanması istenen hukuk kuralları ile beraber hangi ahlaki iddialardan kaynaklandığı anlaşılmaya çalışılır. Örneğin, nehirlerin korunması ile neden kaygılı olmamız *gerektiği* sorusu ile başlanır, sonrasında da bu kaygının hukuken nasıl savunulabileceği düşünülür. Stone'un da savunduğu diğer görüş ise bu yolun tam tersidir. Buna göre önce bir nehre “hukuki kişiliğin” verilmesinin kabul edilebilir olup olmadığı ve bunu tanımanın neleri getirebileceği incelenir.⁴³³ Dolayısıyla burada vurgu, “*nehirlerin etik hakları olmalı mıdır, oluyorsa hukuki kişiliği nasıl sağlanabilir*” değil de “*bir nehir hangi hukuki kişiliğe makul bir şekilde sahip olabilir*” sorusudur. Bu aşamanın devamında Stone, üç açık aşamadan bahseder: hukuki, ahlaki ve etik aşamalar.⁴³⁴ Yapay zekâlı robotlara hukuki kişiliğin tanınması farklı perspektiflerle gerçekleştirilebilir. İlk olarak robotlara tam hukuki kişilik tanınabilir. İkinci ihtimalde robotlara küçükler veya kısıtlıların durumunda olduğu gibi sınırlı ehliyet tanınabilir. Bir diğer ihtimalde robotlara tüzel kişilerdeki gibi bağımlı bir kişilik tanınabilir. Son olarak medeni hukuk alanında

---

⁴³³ Stone, *Earth and Other Ethics*, s. 41-42.

⁴³⁴ Stone, *Earth and Other Ethics*, s. 42.

sınırlı olması koşulu ile, örneğin sözleşme sorumluluğu ve haksız fiil sorumluluğu gibi sınırlı bir kişilik tanınabilir.⁴³⁵

Yapay zekâlı robotların kişiliği olmalı mı olmamalı mı tartışmasında karşımıza çıkan bir diğer görüşe göre bunu tespit edebilmemiz için yapay zekâlı robotları Turing testi⁴³⁶ denilen bir davranış testine tabi tutmamız gerektiğini ileri sürer. Bir diğer görüş ise yapay zekâlı robotların sübjektif tecrübe edinebilip edinemediği, bilinç düzeyinin ne kadar sofistike olabildiğine bakılması gerektiğini savunur.⁴³⁷ Bu durumda da robotların tamamen bağımsız olarak hukuki kişiliğe sahip olmaları gerektiği ifade edilir.⁴³⁸

---

⁴³⁵ Pagallo, U., *The Laws of Robots: Crimes, Contracts, and Torts*, Springer, 2013, s. 153.

⁴³⁶ Ünlü İngiliz matematikçi, bilgisayar bilimcisi ve kriptolog Alan Turing'in ilk olarak 1950 yılında yayınlanan makalesinde aslen "imitasyon oyunu" (*imitation game*) olarak adlandırdığı test. Basitçe özetlemek gerekirse bu test bir makinenin düşünüp düşünmediğini ve düşünüyorsa da bunu ifade edip edemediğini çeşitli sorularla ölçer. Test sonunda makine ile insanın verdiği cevaplar birbirinden ayırt edilememişse makine testi geçmiş demektir. Makinelerin düşünüp düşünemediğini tespit etmeye yarayan bu test yapay zekâ tartışmalarında her zaman atıfta bulunulan bir kavramdır. Turing'in "imitasyon oyunu" nun detayları makalesinden incelenebilir: Turing, A. M., *Computing Machinery and Intelligence*, *Mind*, C. 49, S. 236, Ekim, 1950, ss. 433-460, doi: <https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>.

⁴³⁷ Smith, s. 36.

⁴³⁸ Chopra, S./ White, L. F., *A Legal Theory for Autonomous Artificial Agents*, The University of Michigan Press, 2011, s. 182.

Bir nesnenin hukuken tanınması, haklarının olması konusu aslında o “şeyin” hukuki kişiliği ile alakalı olmayabilir. Örneğin ölü doğan bir fetüse mahkemenin “kişilik” tanınması; aslında fetüsün ebeveynlerine, doktora karşı malpraktis davası açabilmesi için gereken bir teknik ön koşulun sağlanmasına yönelik bir karardır. Zaten fetüse bu şekilde bağımsız bir kişilik tanınması da fetüsten ziyade ebeveynlerini koruma amacı taşır.⁴³⁹ Bunun gibi, örneğin bir hayvanın dövülmesinin cezalandırıldığı bir hukuk sisteminde, hayvanlar için duyulan kaygı kurumsallaştırılmış olur. Ancak hayvana bir hak tanınması söz konusu olmaz.⁴⁴⁰ Aynı husus örneğin hayvan barınaklarına ilişkin hukuki düzenlemeler, büyükbaş hayvanların taşınmasında asgari “insani” standartların sağlanması, aksi takdirde ilgili şirketin lisansını kaybetmesi durumları için de söz konusudur. Bu durumlarda kişi olmayan hayvanlar korunurken hukuken kişi olarak nitelendirilmeme durumu devam etmiştir. Bu durumu kişi olmayan tüm diğer durumlar için, nehirlerin, ağaçların, kayaların, dağların durumu için uygulayabiliriz.⁴⁴¹

Robotlara hukuki kişilik tanınmasına karşı çıkanların tezleri üç farklı grupta toplanabilir. Bu gruptan ilki robotların insan olmaması nedeniyle kendilerine hukuki kişilik tanınmaması gerektiğini savunur. Bu görüş, kişiliğin bir ayrıcalık olarak tanındığı ilkel motifi benimsemiştir. Robotlara hukuki kişiliğin tanınmasına karşı çıkan ikinci görüş de bunu robotlarda bilinç, niyet, kasıt gibi kişiliğe dair önemli unsurların mevcut olmamasına dayandırılır. Yapay zekânın bilince sahip olamayacağı tezi, hukuki kişilikten

---

⁴³⁹ Stone, *Earth and Other Ethics*, s. 43.

⁴⁴⁰ Stone, *Earth and Other Ethics*, s. 44.

⁴⁴¹ Stone, *Earth and Other Ethics*, s. 44.

bahsedilemeyeceğine dair en güçlü görüş olarak ifade edilir.⁴⁴² Son görüş, robotların mal olması itibarıyla hukukun öznesi olamayacağı görüşündedir ve Locke'un robotların insan gücünün üretimi olması ve bu itibarla insanların robotları, onların maliki olmak üzere ürettikleri görüşüne⁴⁴³ dayanır.⁴⁴⁴ Kimileri de Avrupa Birliği'nin uzun yıllar hukuki kişiliği olmadığına dikkati çekerek, AB örneğinde olduğu gibi hukuki kişilik tanınmadan da hukuki işlemler tesis edilebileceğini ifade eder.⁴⁴⁵ Bunun yanında Sophia adlı insansı robot Ekim 2017'de Suudi Arabistan'dan vatandaşlık hakkı kazanmıştır. Yapay zekâlı bir robota vatandaşlık hakkı tanınması ekstrem bir örnek teşkil etmekte olsa da günümüzde hukuki kişilik kavramının ne kadar akışkan olduğunu vurgulamaktadır.

Robotların kişiliğinin olup olmadığının netleştirilmesi robotların temsilci olmalarının mümkün olup olmadığının anlaşılması açısından da önem taşır. Bu açıdan öğretilerde robotların davranışlarından sorumluluğun tehlikeli araç olarak nitelendirilmesinden değil de hayvanların davranışlarından sorumluluğa daha benzer olduğu görüşü belirtilir. Yapay zekâlı robotların açıklanan bazı özellikleri bu düşüncenin temelini oluşturur. Robotların davranışının üç kriteri sağlanması hâlinde ürün veya nesnedense hayvanlara benzer bir durumu olması lazım geldiği izah edilir. Belirtilen

---

⁴⁴² Pagallo, *Laws of Robots*, s. 159.

⁴⁴³ Bkz. Locke, J., *Two Treatises of Government*, London, 1821, §25-25.

⁴⁴⁴ Solum, L. B., "Legal Personhood for Artificial Intelligences", *North Carolina Law Review*, C. 70, S. 4, 1992, s. 1231-1287, s. 1258-1279; Pagallo, *Laws of Robots*, s. 156-158.

⁴⁴⁵ Chopra/ White, s. 186; Pagallo, *Laws of Robots*, s. 163; Pagallo, *Vital, Sophia, and Co.*, s. 1. Avrupa Birliği'nin 1993-2009 yılları arasında hukuki kişiliği yoktu.

kriterlerden ilki hayvanların interaktif niteliğidir. Robotlar, tıpkı hayvanlar gibi çevrelerini algırlar, değişen koşullara cevap verme kabiliyetine sahiptirler. İkinci olarak robotların otonom oluşu incelenir. Robotlar çevredeki değişikliklere göre kendilerini değiştirebilirler ve kendi davranışları üzerinde insanlarla direkt bir ilişki olmaksızın idare edebilirler. Yapay zekâlı robotların otonom hareket kabiliyeti, insanların robotlar üzerindeki hakimiyetini sınırlandırabilmektedir. Son olarak robotlar değişen koşullara kendilerini adapte edebilirler.⁴⁴⁶

Bu itibarla robotların temsilci durumları sorumluluk açısından incelenirken üç farklı temsilcilik durum ile göz önüne alınmalıdır. Öncelikle kendi hakları ve ödevlerinden bizzat sorumlu olan kimseler; ticaret hukuku alanında sözleşmeler, anlaşmalar ve benzerlerinde temsilciler ve başkalarının davranışlarından (haksız fiil hukuku gibi) sorumluluk kaynakları ele alınmalıdır.⁴⁴⁷

Pagallo, yapay zekâları düzenlemede üç çeşit yaklaşım olabileceğinden bahseder⁴⁴⁸. İlk yaklaşıma göre yapay zekâlı robotlar *sui generis* hukuki kişilik kazanabilirler; haklara, sorumluluklara sahip olurlar ve devlet, sözleşmenin tarafları, veya haksız fiillerde üçüncü kimseler gibi başkaları tarafından verilecek zararlara karşı korunurlar. Bu yaklaşımın benimsenmesi hâlinde yapay zekâlı robotların tam hukuki

---

⁴⁴⁶ Bkz. Allen, C./ Varner, G./ Zinser, J., “Prolegomena to any future artificial moral agent”, **Journal of Experimental and Theoretical Artificial Intelligence**, V. 12, 2000, ss. 251-261, s. 254; Floridi, L./ Sanders, J., “On the morality of artificial agents”, **Minds and Machines**, 14 (3), 2004, s. 349-379, s. 357-358.

⁴⁴⁷ Pagallo, *Laws of Robots*, s. 40.

⁴⁴⁸ Pagallo, *Laws of Robots*, s. 36.

kişiliğe sahip olması itibarıyla ilgili kimselerin onu doğrudan dava edilebilmesi (teorik olarak onun da dava açabilmesi) gerekir. Bu durum da tıpkı limited şirketlerin durumuna benzetilebilir. İkinci görüş ise yapay zekâlı robotları örneğin sözleşme veya anlaşmalarda ticari ve hukuki anlamda sınırlı sorumlu temsilci (*strict agent*), olarak nitelendirir. Bu, temsilcilerin “hukuki temsilcilik” başlığı altında bir alt kümede haklara sahip olabilmelerini ifade eder. Dolayısıyla, karşı tarafla önceden herhangi bir hukuki ilişkileri olmaksızın eylemlerinin sorumluluğunu gerektireceğini ifade eder. Son ve en geleneksel görüşe göre ise yapay zekâlı robotlar sadece birer araç olmaları nedeniyle hukukun temel yapı taşlarını etkilemezler. Yalnızca içinde oldukları sistemde sorumluluğa yol açabilirler.

Pagallo'nun sınıflandırmasında gözlemlenen ilk unsur hukuki kişilik kavramıdır.⁴⁴⁹ Buna göre insanlar, devletler ve şirketler gibi tüzel kişiler ile bazılarına göre hayvanlar (yukarıda açıklandığı üzere aynı zamanda nehirler, dağlar, vb.) hukuki kişiliğe sahip olabilirler. Hukuki kişiliğe sahip olmak demek hak ehliyetine, bir başka ifadeyle hak sahibi olabilme ve borç altına girebilme ehliyetine sahip olma anlamına gelir. Bir önceki bölümde ifade edildiği üzere, Roma hukukunda “insan” olmak hak ehliyetine sahip olmak için yeterli görülmezken günümüz Türk hukukunda ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde tüm insanların hak ehliyeti mevcuttur. Hukuki kişilik başlığının ikinci alt başlığında devletler ve şirketler gibi tüzel kişiler karşımıza çıkmaktadır. Bu hukuki kişilerin hakları ve yükümlülükleri tek bir gerçek kişiye indirgenebilse de hukuken otonom olduklarından kendilerinin hak ve yükümlülükleri mevcuttur. Üçüncü ayrıma göre hayvanlara tanınan hukuki kişilik karşımıza çıkmaktadır. Bu konu öğretilerde

---

⁴⁴⁹ Pagallo, *Laws of Robots*, s. 41.

zaman zaman çocukların durumuna da benzetilir. Kimi yazarlar da hayvanların hukuki kişiliğine dayanan teori ile robotların hukuki kişiliğinin paralel olduğunu savunur.⁴⁵⁰

Pagallo'nun açıkladığı ikinci unsur son yıllarda tartışılan ve bazı hukuki düzenlemelerde⁴⁵¹ yer bulan hukuki temsilcilik kavramına ilişkindir. Ticaret hukukundaki klasik temsilcilik kurumuna ek olarak yeni tür insan dışındaki temsilciler için Roma hukukundaki kölelere ilişkin temsilcilik kurumuna bakılması önerilir. Robotların kendi eylemleriyle insanlar adına sözleşme yapabilmesi, hak sahibi olabilmesi ve borç altına girebilmesi robotlarla köleler arasında yeni bir paralellik oluşturmaktadır. Birinci bölümde açıklandığı üzere Roma hukukunda köleler, tıpkı günümüzde robotların olduğu gibi mal statüsündeydiler. Buna karşın ticaret hayatında köleler büyük önem taşımaktaydı. Robotlar da tıpkı köleler gibi yeni nesil yapay temsilciler olarak nitelendirilebilir. Bu durumda bir sonraki adım da robotların, robot-tacirlerin hukuki kişiliğini tanımak olacaktır.⁴⁵²

Nihayet belirtilen üçüncü ayırım başkalarının davranışlarından sorumluluk konusuna dikkati çeker. Burada robotların davranışlarından sorumluluğuna dair günümüzde uygulanmakta olan çocukların, hayvanların veya emrinde çalışanların sorumluluğunun yeni bir türü olduğu düşünülür. Robotların neden olacağı muhtemel zararlardan dolayı bir kimse kusursuz olarak sorumlu mu tutulmalıdır, kusur

---

⁴⁵⁰ Latour, B., *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*, Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 203-205; Pagallo, *Laws of Robots*, s. 40-42.

⁴⁵¹ Bkz. US Uniform Electronic Transactions Act Section 14: “*bir sözleşme tarafların elektronik temsilcilerinin (electronic agents) vasıtasıyla yapılabilir...*”.

⁴⁵² Pagallo, *Laws of Robots*, s. 42.

sorumluluğuna mı gidilmelidir yoksa sorumsuzluk hükümlerinin mi söz konusu olması lazım geldiği tartışmalıdır. Bu konu ilerideki başlıklarda ele alınmıştır.

Yapay zekâlı robotlara hukuki kişiliğin tanınmasına lüzum olmadığı görüşünde olanlar ise hukuken kişilik tanınmadan da yapay zekâlı robotların temsilci olarak hukuki işlemler yapabileceğini, nitekim AB'nin de uzun yıllar hukuki kişiliği olmadan varlığını sürdürebildiğini vurgularlar.⁴⁵³ Ancak yukarıdaki açıklamalar ışığında robotlara sınırlı olarak hukuki kişilik tanınmasının daha isabetli olacağı anlaşılmaktadır. Robotlara gerçek insanmış gibi tam bir hukuki kişilik tanımak en azından günümüz teknolojisinde gerekli gözükmemektedir. Robotların tam hukuki kişiliği olması beraberinde seçme ve seçilme hakkı gibi bir takım anayasal hakları da beraberinde getirebileceği düşünülebilir. Her ne kadar robotlar çoğu insan yöneticiden daha adil ve dürüst, çoğu seçmenden daha bilinçli olacaksa da robotların insanların hayatını kolaylaştırmak amacıyla tasarlandıkları bu açıdan birer araç oldukları unutulmamalıdır.⁴⁵⁴ Bu itibarla robotlara hukuki kişilik tanınması belirli pratik amaçlara hizmet etmeyi hedeflemelidir. Bu görüşün tam tersi olarak robotlara hiçbir şekilde hukuki kişilik tanınmaması görüşü ise robotların günlük hayata entegre olması ve mevcut teknolojiden maksimum verim alınmasının önüne geçmektedir. Robotların insan olmaması itibarıyla kendilerine hukuki kişilik tanınmaması gerektiği görüşü günümüz için demode bir görüştür. Elbette yapay zekâlı robotlar ne kadar akıllı ve insan görünümünde olurlarsa olsunlar insan eliyle programlanmış ürünlerdir. Ancak yukarıda izah edildiği üzere hukuk önünde artık

---

⁴⁵³ Pagallo, Vital, Sophia, and Co., s. 1.

⁴⁵⁴ Robotların bu kadar açık bir şekilde “araç” olarak nitelendirilmiş olması akıllara Aristoteles'in köleler için kullandığı aynı ifadeyi getirir.

nehirlerin, dağların, ormanların, bataklıkların, derelerin, kumsalların, kuşların, ağaçların, fokların, balinaların, keçilerin, yunusların hukuki kişiliklerinin irdelendiği örnekler incelenmişti. Robotlara hukuki kişilik tanınmasında gözetilen yalnızca hukuken kişilik tanınmasının getireceği menfaatlerdir. Nitekim Stone'un diğer nesnelere kişilik tanınması örneklerinde belirttiği gibi robotlara kişilik tanınması etik, ahlaki bir mesele değildir. Bu itibarla yapay zekâlı robotların gerek bir işçi gerek bir temsilci gerekse bir yönetici olarak yaptıkları hukuki işlemlerle ilgili olarak hukuken kişi kapsamında değerlendirilmesi sorumluluk konusunda açıklık sağlayacaktır. Dolayısıyla yapay zekâlı robotlara kişilik tanınması suretiyle tıpkı şirketler gibi kayıt altına alınması faydalı olacaktır.⁴⁵⁵

Robotların bilince ve iradeye sahip olmaması itibarıyla hukuki kişiliğinin sözkonusu olamayacağını savunan görüş dikkate değer olmakla beraber mevcut teknolojik gelişmelerle aşılakta olan bir savdır. Zira günümüz robotları *derin-öğrenme* teknolojisi ile üretildiği sırada kendisine yüklenen programların üstüne çıkarak yorum yapabilmekte, bağımsız olarak karar alabilmektedirler. Dolayısıyla robotlara sınırlı bir hukuki kişilik tanınması yerinde olacaktır. Bu sınırlandırma da Roma hukukundaki *peculium* müessesesinden ilham alınarak *dijital peculium* ile sınırlandırılabilir.⁴⁵⁶

Yapay zekâlı robotların sorumluluğu ve hesap verebilmesine ilişkin bir çözüm önerisi olarak "*dijital peculium*" kavramı ortaya atılmıştır.⁴⁵⁷ *Peculium*, Roma hukukunda kölelerin efendileri adına hukuki işlem yapabilmelerini sağlayan bir vasıta idi. Bu konuda çok ilginç bir diğer husus da esasen *peculium*'un Roma hukuku ile sınırlı kalmayışı ve

---

⁴⁵⁵ Pagallo, Vital, Sophia, and Co., s. 5.

⁴⁵⁶ Pagallo, Laws of Robots, s. 162.

⁴⁵⁷ Pagallo, Vital, Sophia, and Co., s. 6.

çok sonrasında da varlığını sürdürmüş olmasıdır. Louisiana Medeni Kanunu da *peculium*'a müsaade ederdi. Ancak Güney Carolina kanunlarına göre kölelerin kişisel mal varlığı edinebilmesi mümkündür.⁴⁵⁸ Dijital *peculium* da, Roma hukukundaki *peculiuma* benzer olarak ticari ilişkilerde yapay zekâlı robotların sorumluluğunun belirlenmesine hizmet eden kurallar bütünü olarak karşımıza çıkar.⁴⁵⁹ yapay zekâlı robotların eylemlerinden doğan muhtemel sorumluluğun sınırlandırılması yapay zekâlı robotlara olan talebin artarak yapay zekâlı robotların gelişmesine aracılık edecektir. Roma hukukundaki *peculiuma* ilişkin sorunlardan biri de sözleşmenin tarafının *peculiumum* kapsamı veya önceden herhangi bir borca konu olup olmadığını bilmemesi, bu yöndeki bilgisinin sınırlı olmasındadır.⁴⁶⁰ Buna karşın günümüzdekinin aksine Romalılar;

---

⁴⁵⁸ Morris, T. D., *Southern Slavery and the Law, 1619-1860*, University of North Carolina Press, 1996; Katz, A., “*Intelligent Agents and Internet Commerce in Ancient Rome*”, **Society for Computers and the Law**, 2008, < <https://www.scl.org/articles/1095-intelligent-agents-and-internet-commerce-in-ancient-rome>> (Erişim Tarihi: 04.03.2021), n. 8; Pagallo, “*Killers, Fridges, and Slaves: A Legal Journey in Robotics*”, **AI & Society**, 2011, 26, <https://doi.org/10.1007/s00146-010-0316-0>.

⁴⁵⁹ Katz, A./ MacDonald, M., “*Autonomous Intelligent Agents and the Roman Law of Slavery*”, **Future Law: Emerging Technology, Regulation and Ethics**. Ed.: Edwards, L. et al., Edinburgh University Press, 2020, ss. 295-312, s. 307; Özbay, Ü. V., “Dijital Peculium Kavramı”, **AÜHFD**, C. 70, S. 3, ss. 867-898, 2021, s. 869 vd.

⁴⁶⁰ Peculium'daki gibi belirli bir miktarla sorumluluğu sınırlamanın günümüz açısından bir fayda sağlamadığı yönündeki görüş için bkz. Polat, s. 65 vd.

karşılardakinin kim olduğunu, köle mi yoksa hür bir vatandaş mı olduğunu günümüz online dünyasına göre daha iyi bilirlerdi.

Kimi yazarlar yapay zekâlı robotlar için onaylanmış bir sertifika verildiği bir sistem oluşturulmasını önermişlerdir. Bu türden bir sisteme girmek zorunlu olmamalı ancak kaydolmamanın yaptırımı, yapay zekâlı robotların her türlü eyleminden sahibinin kusursuz sorumluluğa bağlanması olabilir. Bahsedilen sistem üç unsuru içermelidir: sahibinin detayları, *peculiumun* kapsamı hakkında bilgi ve muhtemel sorumluluğun detayları. Sigorta şirketi gibi finansal bir ek unsurun mevcudiyeti de *peculiumu* destekleyecektir. Veri tabanı da otomatik olarak her sözleşmeden sonra güncelleme yaparak durumu kolayca kontrol altında tutabilir. Ayrıca dolandırıcılık, tehlikeli maddelerin temini gibi belli başlı durumların sınırlı sorumluluk dışında tutulacağı da açıktır.⁴⁶¹

Sözleşmeler alanında faydalanılan *peculium* kurumu robotların haksız fiilleri sonucunda doğacak zararlar için başvurulabilir bir vasıta hâline de getirilebilir. Bu şekilde belirlenen *peculium* miktarı robotla ilgili bilgilerin bulunduğu bir veri tabanına veya sigorta poliçesine eklenebilir.⁴⁶²

Bu konuda Pagallo, Yabancı Hava Araçlarının Yeryüzündeki Üçüncü Kişilere Vermiş Olduğu Zararlar Hakkında 1952 tarihli Roma Konvansiyonu'nun bize yol gösterebileceğinden bahseder. Bu Konvansiyonun 6/1. maddesi, zararın, salt zarar görenin veya zarar görenin çalışanları veya temsilcilerinin ihmali, haksız fiili veya kusurundan doğduğunun ispat edilmesi hâlinde sorumlu olunmayacağını ve zararın bu

---

⁴⁶¹ Katz/ MacDonald, s. 309.

⁴⁶² Pagallo, Laws of Robots, s. 132-133.

şahısların ihmali, haksız fiili veya kusurundan doğması hâlinde sorumluluğun paylaşılması gerektiğini düzenler.⁴⁶³ Aynı Konvansiyonu 11. maddesinde Roma hukukundaki *peculium* benzeri bir yapıyı benimseyerek sorumluluğun kapsamını belirli miktarla sınırlandırma yolunu seçmiştir.⁴⁶⁴ Günümüzde robotların haksız fiillerinden doğan sorumluluk için de hazırlanacak yasal düzenlemelerde *peculium*'dan yararlanılarak düzenleme yapılabilir.

Ceza hukuku açısından irdelendiğinde yapay zekâlı robotların insanlara hizmet etme nitelikleri göz önünde tutulmasına rağmen robotlara yönelik insan davranışları dikkate alınarak bazı yeni ceza türlerinin düzenlenmesi gündeme gelebilir. Örneğin öğretilerde çocuk görünümlü robotlara yönelebilecek cinsel saldırı ihtimalleri değerlendirilmiştir. Her ne kadar insan üretimi bir yazılım ürünü olsa da, çocuk görünümlü insansı robotlara yönelik cinsel saldırılar gibi durumların ileride insanların birbirlerine davranışlarını geri dönülemez biçimde değiştirebileceğinden⁴⁶⁵ muhakkak

---

⁴⁶³ Convention on Damage Caused by Foreign Aircraft to Third Parties on the Surface, Art. 6.1.

⁴⁶⁴ Extent of Liability- Article 11.

⁴⁶⁵ Bununla ilgili olarak öğretilerde “seks robotlarının” rızası tartışılmaktadır. Tartışmanın temeli, insansı robotların insana benzerliği, gerçekçiliği ve sofistike oluşuna dayanmaktadır. Frank, L./ Nyholm, S., “Robot sex and consent: Is consent to sex between a robot and a human conceivable, possible, and desirable?”, *Artif Intell Law, C.* 25, 2017, s. 305-323. Robotlarla alakalı etik tartışmaları için ayrıca bkz. Asaro, P. M.,

hukuki düzenlemelerde dikkate alınması gerektiği tavsiye edilir. Bu itibarla robotlara sınırlı olarak hukuki kişilik tanınması söz konusu olsa dahi bilhassa insansı robotların insana benzemeleri nedeniyle ileride doğabilecek problemler kapsamlıca ele alınmalı ve düzenlemeler buna göre yapılmalıdır.

Avrupa Parlamentosu 2017 yılındaki kanun teklifinde yapay zekâlara “elektronik kişilik” tanınmasını ele almış ve bunun kapsamının ticaret hukuku alanında sınırlı olabileceği veya bu türden bir sınır olmaksızın kişilik tanınabileceğini tartışılmıştır.⁴⁶⁶ Yapay zekâ, toplumların ekonomilerinin dijital ekonomiye dönüştürülmesi için kilit pozisyondadır. Dijitalizasyonun hızlandırılması ekonomik büyümeyi de hızlandıracaktır. Bu itibarla dijitalizasyonunun teşviki, Avrupa Komisyonu’nun on büyük önceliklerinden Avrupa Tek Dijital Pazarı ile bağlantılı bir bölümdür.⁴⁶⁷

Son dönemlerde dijital ekonomiye geçişte AB’nin dikkati daha çok sözleşme hukuku ve verilerin korunmasına odaklanmıştır. Yapay zekâlı robotların kullanımından doğabilecek muhtemel risklere yoğunlaşmayı gerektirir. Bu itibarla, sözleşme hukuku

---

What Should We Want From a Robot Ethic?, **IRIE (International Review of Information Ethics)**, C. 6, (12/2006), s. 9-16.

⁴⁶⁶ Pagallo, Vital, Sophia, and Co., s. 4.

⁴⁶⁷ Lohsse, S./ Schulze, R./ Staudenmayer, D. (ed.), Liability for Artificial Intelligence and the Internet of Things: Münster Colloquia on EU Law and the Digital Economy IV, 2019, HART Publishing, s. 11.

yanında sözleşme dışı sorumluluk, yani haksız fiil hukuku alanı da kapsama alınacak şekilde genişletilmiştir.⁴⁶⁸

Yapay zekâlı otonom sistemler, *self-learning* denilen kendi kendilerine öğrenme kapasiteleri mevcut varlıklardır. Bu nedenle hem eylemlerinin tam olarak öngörülmesi mümkün olmayabilir hem de eylemleri neticesinde yaralanma veya maddi zarar gibi istenmeyen sonuçlara da yol açabilirler. Bu risk sebebiyle yapay zekâların vâdettiği ekonomik faydaların hasadı, büyük ölçüde bu hukuki belirsizliğin giderilmesine, yapay zekânın zarar vermesi durumunda kimin hangi oranda sorumlu olacağına belirlenmesine bağlı olacaktır. Avrupa Komisyonu, bu konuya Dijital Tek Pazar Stratejisi 2015.2’de değinmiştir. Hatta mevcut hukuki durumun nasıl uyarlanması gerektiğine dair ilk adım da Avrupa Komisyonu “Avrupa için Yapay Zekâ Tebliğinde” atılmıştır.⁴⁶⁹ Bu ve benzeri hukuk düzenlemeleri yapılmaya devam etmektedir. Yapay zekânın neden olabileceği zarardan sorumluluğun hukuki sınırlarını çizmek hem iş sahipleri hem de kullanıcılar açısından büyük önem arz etmektedir. Nitekim ancak hukuki belirliliğin olması hâlinde akıllı cihazları üreten veya akıllı hizmetleri sunan iş sahipleri güvenle yatırımda bulunabilir ve istikrar sağlayabilirler. Yapay zekâyı üreten, hizmet sunan, yazılımını yapan veya bir şekilde bu sektör ile bağlantılı olan iş sahipleri, ne türden sorumluluk riskleri ile karşı karşıya olduklarını, kendilerini nasıl ve hangi oranda güvene almaları gerektiğini bilmelidirler. Aynı şekilde bu belirlilik, kullanıcılar açısından da olmazsa olmaz bir unsurdur. Zira kullanıcının yapay zekânın bir eylemi nedeniyle gerek maddi zarara uğraması gerekse yaralanması hâlinde kime başvuracağını, nasıl ve ne oranda

---

⁴⁶⁸ Lohsse/ Schulze/ Staudenmayer, s. 12.

⁴⁶⁹ Lohsse/ Schulze/ Staudenmayer, s. 12-13.

başvurabileceğini bilmesi kullanıcıların güvenini sağlamada büyük önem taşır. Kullanıcıların güveni olmadan yapay zekâli teknolojilerin toplumca benimsenmesi çok düşük bir ihtimaldir. Her ne kadar örneğin yapay zekâli araçların yaygınlaşmasıyla trafik kazalarının neredeyse ortadan kaybolacak derecede azalacağına inanılsa da muhtemel bir zarar hâlinde kimin sorumlu olacağını belirli olması toplumun yapay zekâ teknolojilerini kucaklamasının anahtarıdır. Bu aşamada Sanayi Devrimi döneminde yaşanan sorunları hatırlamak faydalı olacaktır. Bilindiği gibi, Sanayi Devrimi'nden önce sorumluluk esas olarak “kusur” sorumluluğu iken, 19. yüzyılın gelişmeleri ile beraber “kusursuz sorumluluk” veya “objektif sorumluluk” hâlleri artmıştır.⁴⁷⁰ Günümüzde de “dijital devrim” ile birlikte haksız fiil sorumluluğunun bir kez daha bir başka aşamaya geçmekte olduğu söylenebilir. Bu konuda yerel hukukların mı düzenleme yapması gerektiği yoksa uluslararası birleştirilmiş bir hukuk düzenlemesi mi gerektiği tartışmalıdır. Aslında günümüz teknolojisinin sağladığı globalik düşünüldüğünde çözümün uluslararası nitelikte olması gerektiği açıktır.⁴⁷¹

Sorumluluğa ilişkin olarak iki yaklaşım öngörülebilir. Buna göre, ilk olarak üreticinin sorumluluğu düşünülür. Diğer tarafta ise ilgili yapay zekâyı kullanan operatör

---

⁴⁷⁰ Lohsse/ Schulze/ Staudenmayer, s. 14-15, Eren, F., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Yayınları, 27. Baskı, Ankara, 2022, s.566-567; Nomer, H. N., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayınları, 19. Bası, İstanbul, 2023, s. 190-191; Gümüş, M. A., Borçlar Hukukunun Genel Hükümleri, Yetkin Basımevi, Ankara, 2021, s. 464-465.

⁴⁷¹ Lohsse/ Schulze/ Staudenmayer, s. 15-16.

veya kullanıcının sorumluluğu düşünülecektir. Bununla beraber her iki görüş birleştirilerek de yorumlanabilir.⁴⁷²

Uygulamaya baktığımızda kanun koyucular, yapay zekâlı robotları düzenlemeye yönelik adımlar atmaya başlayarak çeşitli düzenlemelere ve çalışmalara başlamışlardır. Örneğin, ABD’deki birçok kararda yapay zekâlar incelenmiş ve mevzuatta bilhassa drone’lar ve sürücüsüz araçlara yer verilmiştir. Japon Hükümeti de “Japonya’nın Robot Stratejisi” (*Japan’s Robot Strategy*) başlıklı robotik alanını düzenlemeye yönelik çeşitli düzenlemeler serisi başlatmış ve 2015’te “Robot Devrimi İnisyatifi”ni (*Robot Revolution Initiative- RRI*) tanıtmıştır.⁴⁷³

Avrupa Parlamentosu Hukuki İşler Komitesi de yapay zekâlar için hukuki ve etik açıdan inceleme yapmak ve geliştirmek üzere çeşitli medeni hukuk düzenlemeleri üzerinde çalışma yapılması için görevlendirilmiştir. Ortaya çıkan rapor, AB kanun koyucularının, yapay zekâlı robotlara ilişkin olarak sorumluluk, şeffaflık ve güvenilirlik yanında genel ilkeler geliştirmesini önermiştir.⁴⁷⁴ Rapor ayrıca hukuki sorumluluk bağlamında zorunlu sigorta sistemini de beraberinde getiren kusursuz sorumluluk rejiminden, uzun vadede robotlara e-kişilik şeklinde belirli bir hukuki statü tanınmasına

---

⁴⁷² Lohsse/ Schulze/ Staudenmayer, s. 16.

⁴⁷³ Katz/ MacDonald, s. 305.

⁴⁷⁴ Bkz. European Parliament Committee on Legal Affairs, “Report with Recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics” (2015/2103 (INL)) < https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0005_EN.pdf> (Erişim Tarihi: 04.03.2021).

kadar giden olası hukuki düzenlemeleri de ele almıştır.⁴⁷⁵ Katz ve MacDonald bu konuda Roma hukukuna dayanan bir çözüm yolu önerir. Onlara göre, temsilcilerden doğan sorumluluk yeni değildir ve hukuki kişilik ile alakalı da değildir. Romalılar, benzer sorunlara köle hukuku bağlamında cevap aramışlardır.⁴⁷⁶ Bir başka yazar da tıpkı günümüzdeki elektronik aletler gibi Roma'daki kölelerin, çeşitli yeteneklere sahip olduklarını ve efendilerinin emri üzerine bağımsız olarak pek çok önemli ticari işleri görebildiklerini; ancak buna rağmen yine de Romalı kölelerin *ius civile*'ye göre hukuk kişileri olarak değerlendirilmediklerini belirtir.⁴⁷⁷

III. Yapay Zekâlı Robotların Haksız Fiillerinden Doğan Sorumluluk

Yapay zekâlı robotların verdikleri zararlardan sorumluluğun hem sözleşmeden doğan sorumluluk açısından hem haksız fiil sorumluluğu hem de cezai sorumluluk açısından irdelenmesi gerekmektedir. Nitekim yukarıda da açıklandığı üzere yapay zekâlı robotlardan çeşitli iş alanlarında farklı görevlerde yararlanılmaktadır ve görev aldıkları iş ve meslek alanları gün geçtikçe genişleyerek artmaktadır. Pagallo'nun Hukuki Temsilcilik kavramına ilişkin açıkladığı üçüncü ayırmda robotların verdiği zararlardan doğan sorumluluğun çocukların, hayvanların veya emrinde çalışanların sorumluluğunun

---

⁴⁷⁵ European Parliament Committee on Legal Affairs, "Report with Recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics" (2015/2103 (INL)), S. 59.

⁴⁷⁶ Katz/ MacDonald, s. 306.

⁴⁷⁷ Kerr, I., R., "Spirits in the Materials World: Intelligent Agents as Intermediaries in Electronic Commerce", **Dalhousie Law Journal**, C. 22, S.189, 1999.

yeni bir türü olduğu açıklanmıştır. Robotların neden olacağı muhtemel zararlar nedeniyle bir kimsenin kusursuz olarak sorumlu mu olacağı yoksa kusuruna mı bakılacağı hususunun da tartışmalı olduğu ifade edilmiştir.

Bu açıdan yapay zekâlı robotların haksız fiillerinden doğan sorumluluk konusunu incelerken günümüzde kullanılmakta olan çeşitli sorumluluk türleri ile kıyaslama yapılarak ilerlenecektir. Hayvan bulunduranın sorumluluğu, ev başkanının sorumluluğu, adam çalıştıranın sorumluluğu, tehlike sorumluluğu, motorlu araç işletenin sorumluluğu, ürün sorumluluğu, klasik sorumluluk türlerine ek olarak ayrıca ağ (*network*) sorumluluğu da incelenecektir.

A. Günümüzde Hukukunda Haksız Fiil Kavramı

Roma hukukundan gelen gelenekle günümüzde de borç ilişkisini doğuran en önemli kaynaklardan biri haksız fiillerdir. Hukuk düzeninin onaylamadığı bu fiiller neticesinde bir kimsenin uğradığı zararı zarar verenin karşılaması, haksız fiillere ilişkin kuralları yani sorumluluk hukukunu oluşturmaktadır. Haksız fiil öğretide geniş anlamıyla hem kusur hem de kusursuz sorumluluğu ifade ederken dar anlamıyla yalnız kusur sorumluluğunu ifade etmektedir.⁴⁷⁸

Günümüzde haksız fiilden bahsedebilmek için bazı unsurların mevcudiyeti aranmaktadır. Bunlar fiil, zarar, illiyet bağı, kusur ile hukuka aykırılıktır. Bu koşulların

---

⁴⁷⁸ Eren, Borçlar Genel, s. 561; Tandoğan, H., Türk Mesuliyet Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010, s. 9-10; Nomer, s. 166-167; Gümüş, s. 419-420; Kaplan, İ., Türk Borçlar Hukuku: TBK Madde 1-206, Yetkin Basımevi, Ankara, 2021, s. 179.

ayrıntılı olarak incelenmesi tezin kapsamını aştığından kısaca değinilmekle yetinilecektir. Fiil koşulu ile kastedilen esasen bir “insan davranışı”dır. Bir şey yapma şeklindeki olumlu bir davranış olarak karşımıza çıkabileceği gibi bir şeyi yapmama şeklinde de gerçekleşebilir. Zarar kavramının tanımı TBK m. 49’da mevcut değildir. Bunun öğretiyeye ve hakimnin takdirine bırakıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁷⁹ Zarar kavramı gerek öğretiyeye gerek uygulama tarafından geniş ve dar anlamıyla ayrı ayrı yorumlanmaktadır. Dar anlamda zarar, teknik olarak maddi zararı ifade eder. Geniş anlamıyla ise hem maddi zararı hem de manevi zararı içine almaktadır.⁴⁸⁰ Maddi zarardan bahsedebilmek için aktif ve pasiflerden mütevellit bir malvarlığı, bu malvarlığında zarar görenin iradesi dışında meydana gelmiş bir azalma söz konusu olmalıdır. Sorumluluk hukuku açısından malvarlığı geniş olarak yorumlanmalıdır. Menkul ve gayrimenkul mallar, bu mallar üzerindeki ayni haklar, mülkiyet hakkı, sınırlı ayni haklar, nispi nitelikteki alacak hakları, fikri ve sınai haklar gibi gayri maddi mallar üzerindeki haklar da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Hatta bu unsurlara ek olarak zarar görenin gelecekte elde etmesi muhtemel kazançlar ve gelirler de bu unsurlar içerisinde ele alınmalıdır.⁴⁸¹ Kişilik

---

⁴⁷⁹ Eren, Borçlar Genel, s. 599; Gümüş, s. 455.

⁴⁸⁰ Eren, Borçlar Genel, s. 599-600; Nomer, s. 181-182; Tandoğan, Mesuliyet, s. 63; Ünal, M.; “Manevi Tazminat ve Kusurun Rolü”, **AÜHFD**, c. 35, Ankara, 1981; s. 398; Oğuzman, M. K./ Öz, M. T., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, 2006, Filiz Kitabevi, s. 514; Reisoğlu, S., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, 2008, s.149; Kılıçoğlu, M., Sorumluluk Hukuku, C.1, Sözleşme Dışı Sorumluluk, Turhan Kitabevi, 2002, s. 23.

⁴⁸¹ Eren, Borçlar Genel, s. 600-601; Nomer, s. 184; Oğuzman/Öz, s. 515; Gümüş, s. 459.

haklarının ihlal edilmesi durumunda ise ancak bu ihlalin malvarlığında eksilmeye yol açması hâlinde malvarlığına verilen zarar kapsamında değerlendirilebilir.⁴⁸²

İllyet bağı sorumluluğun *sine qua non* unsurudur. İllyet bağının kurulmaması durumunda sorumluluğun doğması söz konusu olmayacaktır. İllyet bağı, meydana gelen zararlar söz konusu davranış arasında sebep-sonuç ilişkisinin kurulmasını ifade eder.⁴⁸³ Elbette kusursuz sorumlulukta bu bağın kusur sorumluluğuna kıyasen daha çok önem taşıdığı açıktır. Bu sorumluluk türünde sorumluluk kusura dayanmadığından sebep-sonuç ilişkisi kurulmasına dayanmaktadır. Zira bu itibarla bu sorumluluk türüne “sebeb sorumluluğu” adı da verilmektedir.⁴⁸⁴ Haksız fiil ile ortaya çıkan zarar arasındaki illyet bağı belirlerken “uygun illyet bağı” teorisinin takip edilmesi gerekir. Bu teorisinin hem sorumluluğu kurma hem de sınırlandırma fonksiyonları mevcuttur.⁴⁸⁵ Eren, “uygun illyet bağı” kavramını, “*somut olayda gerçekleşen türden bir sonucu, olayların normal akışına ve hayat tecrübelerine göre, niteliği ve ana temayülü itibarıyla meydana getiremeye genel olarak elverişli olan veya bu türden bir sonucun gerçekleşme ihtimalini objektif olarak artırmış bulunan zorunlu şart ile söz konusu sonuç arasındaki bağı*” olarak

---

⁴⁸² Eren, Borçlar Genel, s. 600-601; Oğuzman/Öz, s. 515; Nomer, s. 181; Gümüş, s. 457; Kılıçoğlu, A. M., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Turhan Kitabevi, 25. Bası, Ankara, 2021, s. 390-391.

⁴⁸³ Eren, Borçlar Genel, s. 617; Reisoğlu, s. 153; Oğuzman/Öz, s. 518; Nomer, s. 184; Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 316.

⁴⁸⁴ Eren, Borçlar Genel, s. 617; Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 316; Gümüş, s. 465.

⁴⁸⁵ Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 317; Gümüş, s. 424-425.

tanımlamıştır.⁴⁸⁶ İlliyet bağının bazı durumlarda uygun olmaması söz konusu olabilir. Bu duruma öğretide “*uygun illiyet bağının yokluğu*”, “*uygun olmayan illiyet*”, “*uygunsuzluk, elverişsizlik*” gibi isimler verilmiştir. İlliyet bağının uygun olmama durumları ya genel hayat tecrübelerine göre somut olaydaki sonucu ortaya çıkarmaya elverişli olmaz veya elverişli olmasına karşın başka bir nedenden dolayı mevcut illiyet bağı arka plana atılabilir. İlk durum “*uygunluğun yokluğu*”, ikinci durum “*illiyet bağının veya uygunluğun kesilmesi*” olarak adlandırılır.⁴⁸⁷ Uygunluğun yokluğu durumunda ortaya çıkan zarar ile haksız fiil arasında bir bağ olmakla beraber yeterince güçlü değildir. İlliyet bağının kesilmesi hâli ise mücbir sebep, zarar görenin kusuru veya üçüncü kişinin kusuru nedeniyle mümkün olabilmektedir.⁴⁸⁸

Haksız fiilin bir diğer koşulu olan kusur kavramı TBK’da tanımlanmamıştır. Burada da tanımın kanun koyucunun doktrin ve uygulamaya bırakıldığı anlaşılmaktadır. Doktrinde kusura ilişkin olarak biri sübjektif biri objektif teori olmak üzere iki görüş mevcuttur. Sübjektif kusur teorisine göre failin psikolojik durumu ve fikri şartları, kişisel koşulları, eğitim durumu, öğrenim düzeyi mesleki becerileri gibi hususların göz önünde bulundurulması gereklidir. Objektif teoriye göre haksız fiil işleyen kimsenin şahsi özelliklerindense objektif bir model esas alınmalıdır. Haksız fiili işleyen içinde olduğu sosyal çevre, mesleki grubu, aynı şartlarda yaşayan makul, dürüst ve orta zekâlı bir

---

⁴⁸⁶ Eren, Borçlar Genel, s. 622.

⁴⁸⁷ Eren, Borçlar Genel, s. 637-638; Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 324.

⁴⁸⁸ Eren, Borçlar Genel, s. 637-639; Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 324vd.; Gümüş, s. 428 vd.

kimsenin davranışına göre bir değerlendirme yapılmalıdır.⁴⁸⁹ Sorumluluk açısından kusurun temel kavramlardan biri olduğu belirtilmişti. Kusur, hem illiyet bağından hem de hukuka aykırılıktan bağımsız ve aynı zamanda sorumluluğu sınırlayan bir unsurdur. Ancak kusursuz sorumlulukta kusur şartı aranmaksızın haksız fiili işleyen veya adam çalıştıran gibi kimselerin sorumluluğu söz konusu olur. Kusur incelenirken hem objektif hem de sübjektif yönü incelenir. Dolayısıyla haksız fiili işleyen kimsenin aynı şartlar altındaki örnek kişiden beklenen davranış biçimine uyup uymadığına ve kendi ayırt etme gücüne bakılır. Bir de kusurun derecesi yani kasıt ve ihmal durumları da irdelenir.⁴⁹⁰ Kusur ayrıca haksız fiilin kurucu unsuru olması itibarıyla büyük önem taşır.⁴⁹¹

Hukuka aykırılık koşulu TBK m. 49'da belirtilen koşullardan birisidir. Aynı şekilde TMK m. 24'te de hukuka aykırı olarak kişilik hakkına saldırılan kimsenin saldırıda bulunanlara karşı korunmasını isteyebileceği belirtilmiştir. Buna karşın kanun koyucu hukuka aykırılığın tanımını yapmamıştır. Bu açıdan yine öğreti ve uygulamadan yararlanılarak hukuka aykırılık kavramının tanımına erişilebilir. TBK ve TMK'nın aksine Alman Medeni Kanunu (BGB), hukuka aykırılığın kaynağı olarak üçlü bir ayırım yapmaktadır. Buna göre kasten veya ihmal sonucu mutlak bir hakkın ihlali, koruyucu bir

---

⁴⁸⁹ Eren, Borçlar Genel, s. 653; Oğuzman/Öz, s. 527; Nomer, s. 185-186; Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 5-6.

⁴⁹⁰ Kusur konusunun detaylıca işlenişi tezin kapsamını aştığından kısaca verilen bu bilgilerle yetinilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Eren, Borçlar Genel, s. 572 vd.; Oğuzman/Öz, s. 526 vd.; Reisoğlu, s. 148 vd. Bu konu hakkında bkz. "Kusur Sorumluluğu" başlığı.

⁴⁹¹ Eren, Borçlar Genel, s. 564, 649; Gümüş, s. 419-421.

hükümün ihlali veya kasten zarar verilmesiyle hukuka aykırılık söz konusu olur.⁴⁹² Eren'in de katıldığı görüşe göre bir kimsenin başkasına zarar vermesini yasaklayan veya zararlı sonucu önlemek için belirli bir davranışı emreden hukuk kuralına aykırı davranışlar,

---

⁴⁹² Bkz. §823 Schadensersatzpflicht: “(1) *Wer vorsätzlich oder fahrlässig das Leben, den Körper, die Gesundheit, die Freiheit, das Eigentum oder ein sonstiges Recht eines anderen widerrechtlich verletzt, ist dem anderen zum Ersatz des daraus entstehenden Schadens verpflichtet.*

(2) *Die gleiche Verpflichtung trifft denjenigen, welcher gegen ein den Schutz eines anderen bezweckendes Gesetz verstößt. Ist nach dem Inhalt des Gesetzes ein Verstoß gegen dieses auch ohne Verschulden möglich, so tritt die Ersatzpflicht nur im Falle des Verschuldens ein.*”. (Tazminat sorumluluğu: (1) Kasten veya ihmal sonucu bir başkasının hayatına, bedenine, sağlığına, özgürlüğüne, mülkiyetine veya diğer herhangi bir hakkına hukuka aykırı olarak zarar veren kişi, ortaya çıkan zararı tazmin etmekle yükümlüdür. (2) Aynı yükümlülük, başka bir kişiyi korumayı amaçlayan yasayı ihlal eden kişi için de geçerlidir. Yasanın içeriğine göre, yasanın ihlali kusur olmaksızın da mümkünse, tazminat yükümlülüğü yalnızca kusur durumunda ortaya çıkar).

§826 Sittenwidrige vorsätzliche Schädigung: “*Wer in einer gegen die guten Sitten verstößenden Weise einem anderen vorsätzlich Schaden zufügt, ist dem anderen zum Ersatz des Schadens verpflichtet.*”. (Ahlaka aykırı kasıtlı zarar: Her kim kasıtlı olarak ahlaka aykırı bir şekilde başkasına zarar verirse, diğerinin zararını tazmin etmekle yükümlüdür).

hukuka uygunluk sebebi yoksa hukuka aykırıdır.⁴⁹³ Hukuka aykırılığın kapsamı açısından da dar, geniş ve en geniş anlamda yorumlar mevcuttur. Dar anlamda hukuka aykırılık hukuk normuna aykırılıktan daha dar bir kapsamdadır. Geniş anlamda hukuka aykırılık emredici hukuk kuralına aykırılık hâlini, en geniş anlamda hukuka aykırılık ise herhangi bir hukuk kuralına aykırılık hâlini ifade etmektedir.⁴⁹⁴ Hukuka aykırılık, haksız fiil oluşturan davranışın hukuk kuralı açısından ele alınmasını gerektirir. Kusur durumunda ise aynı davranışın hukukun süjesi yönünden değerlendirilmesini gerektirir.⁴⁹⁵ Bazı durumlarda da davranış hukuka aykırı olarak değerlendirilse de hukuka uygunluk nedenleri mevcutsa hukuka aykırılık durumu ortadan kalkacaktır. Bu hâller kamu yetkisinin hukuka uygun kullanılması, özel hukuktan doğan yetkiler, zarar görenin rızası, meşru savunma, zaruret hâli, kendi hakkını korumak için kuvvet kullanma olarak karşımıza çıkabilir.⁴⁹⁶ Tezin kapsamını aşması nedeniyle bu unsurlara genel olarak değinilmekle yetinilmiştir; konunun ayrıntıları ele alınmayacaktır.

---

⁴⁹³ Eren, Borçlar Genel, s. 672-673; Reisoğlu, s. 143; Oğuzman/Öz, s. 493; Nomer, s. 170-171.

⁴⁹⁴ Eren, Borçlar Genel, s. 673; Gümüş, s. 433-434; Kılıçoğlu, Borçlar Genel, s. 366-367.

⁴⁹⁵ Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 6; Koçhisarlıoğlu, C., Haksız Eylem (Fiil) Kusuru, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 237-238.

⁴⁹⁶ Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 356-365.

B. Günümüz Hukukunda Sorumluluk

Haksız fiil kavramını düzenleyen kuralların sorumluluk hukukunu oluşturduğu belirtilmişti. Sorumluluk hukuku öğretide geniş, dar ve en dar olmak üzere üçlü şekilde yorumlanmaktadır. Geniş anlamda sorumluluk hukuku hem sözleşmeden doğan hem de haksız fiillerden doğan sorumluluğu kapsarken⁴⁹⁷, dar anlamda sorumluluk hukuku sadece sözleşme dışı sorumluluğu bu kapsamda değerlendirirler.⁴⁹⁸ Sözleşme dışı sorumluluk üst başlığı altında kusura dayanan sorumluluk ve kusura dayanmayan sorumluluk başlıkları karşımıza çıkar. Kusura dayanan sorumluluk dar anlamda haksız fiil sorumluluğunu ifade ederken; yasa, hakkaniyet gibi nedenlerle kusura dayanmayan sorumluluk sözleşme dışı sorumluluğu ifade eder.⁴⁹⁹ Geniş anlamıyla sorumluluk yükümlülükle örtüşür.⁵⁰⁰ Bir de bu görüşlere ek olarak en dar anlamda sorumluluk hukuku denilen ve sadece özel kanunlarda düzenlenmiş olan kusursuz sorumluluk hâllerini bu kapsamda değerlendiren bir görüş vardır ki İsviçre Federal Mahkemesinin bir kararında bu yorum karşımıza çıkmaktadır.⁵⁰¹

---

⁴⁹⁷ Fransız hukuku geniş anlamda sorumluluk hukukunu benimsemiştir. Bkz. Eren, Borçlar Genel, s. 563.

⁴⁹⁸ Reisoğlu, s. 141. Almanya, Avusturya, İsviçre hukuklarında bu hâliyle benimsenmiştir. Bkz. Eren, Borçlar Genel, s. 563; Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 13.

⁴⁹⁹ Hatemi, H., Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1994, s. 13.

⁵⁰⁰ Deschenaux, H./ Tercier, s. 1.

⁵⁰¹ Eren, Borçlar Genel, s. 563.

Sorumluluk hukukunun işlevleri iki türlü olabilir. İlk olarak mağdurun zararını tazmin etme amacını taşır. İkinci işlevi ise zararı önleme amaçlıdır. Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde zararı giderme amacı güdüldükçe Anglo-Sakson hukuk sistemlerinin hem zararı önleme, caydırıcılık ve cezalandırıcılık unsurları taşıdığı anlaşılır.⁵⁰²

Roma hukukundan gelen “*Casum sentit dominus*” (zarara sahibi katlanır) veya “*res perit domino*” (kayıp efendiyi ilgilendirir) prensibi gereği kural olarak bir kimsenin uğradığı zarara kendisinin katlanması gerekir. Zararın bir başka kimseye yükletilmesi ancak sorumluluk sebeplerinin mevcudiyeti hâlinde mümkün olabilir. Bu sebepler de ya kusur, ya sözleşme veya kanun olabilir.⁵⁰³ Kusur sorumluluğu TBK m. 49’da “Haksız Fiillerden Doğan Borç İlişkileri” ayrımında “Sorumluluk” başlığı altında düzenlenmiştir. Bu madde gereği kusurlu ve hukuka aykırı şekilde bir başkasına zarar veren kimse bu zararı gidermekle yükümlü olacaktır. Sözleşmeden doğan sorumluluk hâlinde ise bir kimse, diğeri ile yaptığı sözleşme neticesinde başkasının uğradığı zararı tazmin etme yükümlülüğü altına girebilir. Bu durumda taraflar arasındaki sözleşmeye dayanılarak doğan zararın gidermesi istenebilir. Kanun hükmünden doğan sorumluluk türü özellikle kusursuz sorumluluk hâllerinde, örneğin sebep sorumluluğu, tehlike sorumluluğu hâllerinde, vekaletsiz iş görmede, zorunlu sigorta hâllerinde karşımıza çıkar.

---

⁵⁰² Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 3. Bu konunun detayları için bkz. Özden Merhacı. s. 46 vd.

⁵⁰³ Eren, Borçlar Genel, s. 564.

Günümüzde hukuki sorumluluk “kusur sorumluluğu”, “kusursuz sorumluluk” ve “hukuka uygun müdahaleden doğan sorumluluk” olarak üçlü bir ayrıma tabi tutulur.⁵⁰⁴ Kusur sorumluluğu, yukarıda da belirtildiği üzere Roma hukukundaki uzun bir gelişim sonucunda kural olarak uygulanmaya başlanmıştır. “Sübjektif sorumluluk” da denen kusur sorumluluğu, zararı veren kimsenin kusurlu davranışına dayanır. Kusur sorumluluğundan bahsedebilmek için kusur, zarar, illiyet bağı ve hukuka aykırılık unsurlarının bir arada olması gerekmektedir.⁵⁰⁵ “Objektif sorumluluk” adı verilen kusursuz sorumluluk ise istisnai olarak uygulanan bir kural olmakla beraber günümüzde gelişen teknolojiyle beraber her geçen gün uygulama alanının genişlediği anlaşılır.⁵⁰⁶ Kusursuz sorumlulukta zararlar sorumluluğu doğuran olay arasında sebep-sonuç ilişkisinin kurulmuş olması yeterlidir. Kusursuz sorumluluğu teknik gelişmeler, hakkaniyet fikri, tehlike fikri, hakimiyet fikri gibi çeşitli nedenlerden doğmuş olabilir.⁵⁰⁷ Özellikle 18. ve 19. yüzyıllardaki Sanayi Devrimi’nden sonraki teknolojik gelişmeleri takiben mevcut makineleşmeye kusur sorumluluğu yeterli gelmemeye başlamıştı. Günümüzde hızla gelişen teknoloji dikkate alındığında makinelerin ve araçların

---

⁵⁰⁴ İsviçre hukukunda ise kusur sorumluluğu ve kusursuz sorumluluk şeklinde ikili bir ayrımın kabul edildiği belirtilmektedir. Bkz. Eren, Borçlar Genel, s. 564-565; Gümüş, s. 419-420.

⁵⁰⁵ Eren, Borçlar Genel, s. 566; Gümüş, s. 422.

⁵⁰⁶ Eren, Borçlar Genel, s. 564-566; Reisoğlu, s. 158-159; Oğuzman/Öz, s. 587; Nomer, s. 190-191.

⁵⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eren, Borçlar Genel, s. 495-498; Reisoğlu, s. 158 vd.; Oğuzman/Öz, s. 587 vd.

“tehlikeli” görülmesine karşın kullanılmasından vazgeçilemeyecek aşamaya gelmiştir. Bu itibarla tehlike arz eden araçları, makineleri kullanan kimseler, başkaları için tehlike yarattıklarından bu tehlikenin yol açtığı zararları ödemeleri gerekir. Bunun yanında hakkaniyet gereği de zarar verenin kusuru olmasa da zararı tazmin etmesi fikri de baskın olmuştur. Hakimiyet görüşüne göre ise bir kimse kendi hakimiyet alanında olan bir şeyin veya bir insanın vermiş olduğu zararlardan sorumlu tutulmalıdır. Zira o şeyin maliki olan veya o kimseyi hakim olan kimse, o şeyi veya kimseyi denetleme, gözetiminde tutma yükümlülüğündedir. Bu denetim ve gözetim yükümlülüğünü yerine getirdiği takdirde söz konusu zarar ortaya çıkmayacaktır.⁵⁰⁸

Günümüzde yapay zekâlar farklı meslek alanlarında farklı işlevlerde kullanılmaktadır. Hastalıkları teşhis edebilmekte, sözleşme hazırlayabilmekte, çeviri hizmetleri sunabilmektedirler. Yapay zekâlı sürücüsüz otonom araçlar da trafiğe çıkmaya başlamıştır. Yapay zekâlı robotların bir hastanın kanserini teşhis edememesi, sözleşmeye yanlış hüküm koyması veya farklı çeviri sonucunda savaş çıkmasına yol açması durumunda ne olacağı sorusu akıllara gelir. Sözleşmenin tarafları arasında meydana gelebilecek zararlardan farklı olarak bir robot dadı, robot şoför, robot işçi, robot cerrah ve benzerleri üçüncü şahıslara zarar verebilir. Bu sayılanlar ve benzeri hâllerde artık hukuk sistemleri insanları yapay zekâlı bir sistemin belirli bir yönde davranma “kararı”ndan sorumlu tutacaktır.⁵⁰⁹ Yapay zekâlı robotların sorumluluğu ele alınırken çeşitli sorumluluk türlerine atıfta bulunulabilir: kusur sorumluluğu, kusursuz sorumluluk,

---

⁵⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eren, Borçlar Genel, s. 570-571, Oğuzman/Öz, s. 488-490.

⁵⁰⁹ Pagallo, Laws of Robots, s. 16.

tüzel kişilerin sorumluluğu gibi.⁵¹⁰ Robotların davranışlarından sorumluluğa ilişkin olarak sorumsuzluk hâllerini, kusursuz sorumluluk ile kusur sorumluluğu hâllerinin koşullarını, bireylerin hangi hâllerde kendilerini hukuk önünde sorumlu bulacakları hususu ele alınır.⁵¹¹ Bu üçlü ayırmı robotların davranışlarından sorumluluğun üç ihtimali de irdelenmiş olur. Sorumsuzluk ihtimalini “*yasaklanmamış her şeye izin verilir*”⁵¹² şeklinde ifade edilen Lotus prensibine⁵¹³ dayandırır. Yapay zekâların istihdam edilmesiyle yapay zekâlı robotlar savaşlarda otonom ölümcül silahlar olarak kullanılacak ve yeni teknolojiyle beraber internete bağlanabilecek, açık çevrelerden bilgi toplayabilecek, bu bilgileri bulut sunucularına iletebilecektir. Bu şekildeki gelişmelerle robotlar verilerin gizliliği ve telif hakkı ihlal edebilecek, ticari sırları ele geçirebilecek veya ulusal güvenliği tehdit edebilecektir. Başta bahsedilen sorumsuzluk, lotus prensibi ve suç ve cezaların kanuniliği ilkesi ile mevcut düzenlemelerin yetersizliğinin ceza hukukunda yasal boşluklar sağlayacağı anlaşılır.⁵¹⁴

---

⁵¹⁰ Asaro, What Should We Want From a Robot Ethic?, s.12.

⁵¹¹ Pagallo, Laws of Robots, s. 31.

⁵¹² “*Everything which is not prohibited is allowed*”.

⁵¹³ *S.S. Lotus v. Turkey* olarak anılan dava 1927 yılında Uluslararası Daimi Adalet Divanı (PCIJ) önüne gelmiş ve “Lotus Prensibi” adı verilen ilke bu davadan sonra uluslararası hukukta benimsenen bir ilke hâlini almıştır. Lotus prensibi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aksünger, S., Evolution of the *Lotus* Dictum: An Inquiry for Assessing the Continuing Validity, Law & Justice Review, 2019 (10), s. 223-242.

⁵¹⁴ Pagallo, Laws of Robots, s. 32.

İkinci hukuki sorumluluk türü haksız fiili gerçekleştirenin davranışına bakmaksızın sorumluluğuna hükmeden kusursuz sorumluluk görüşüdür. Özellikle buhar makinesinin icadından sonra teknolojik gelişmelerin getirdiği makinelerin verdikleri zararlardan sorumluluk konusu çokça irdelenmiştir. Bu irdemelerin neticesinde buhar makinesi gibi makinelerin yol açabileceği zararlar açısından kusursuz sorumluluk prensibi pek çok Avrupa ülkesi hukuk sistemlerince benimsenmiştir.⁵¹⁵ Robotların davranışlarından kusursuz sorumlu olunması gerektiğini savunanlara göre bu durum tıpkı hayvan bulunduranın veya çocuklarından sorumlu olan ebeveynlerin sorumluluğuna benzemektedir. Bu aşamada özellikle robotların otonom hareket kabiliyeti, otonom karar alabilme yetileri ekseninde robotların, insanların kontrolü dışında kalmaları hususunun altı çizilir.⁵¹⁶ Aynı şekilde adam çalıştıranın sorumluluğu da bu kapsamda değerlendirilir.⁵¹⁷ Üçüncü hukuki sorumluluk türünde kusur sorumluluğu ele alınır. Bu aşamada sözleşmeden doğan zararlarda taraflar yaptıkları sözleşme ile bir tarafın sorumluluğunu ağırlaştırabilecekleri gibi hafifletmeleri de mümkündür. Ancak çoğu kez taraflar *a priori* olarak önceden sorumluluklarına dair bir düzenleme yapmazlar. Bunun yerine zarar ortaya çıktıktan sonra bir değerlendirme yapılır. İşte böylesi durumlarda sorumluluğun durumun koşullarına, zarar gören ve zarar verenin kusuruna yani kastı veya ihmali değerlendirilerek sorumluluğun derecesi tespit edilir.⁵¹⁸ Bu klasik ayrımı robotlar

---

⁵¹⁵ Wagner, G., Robot Liability: Liability for Artificial Intelligence and the Internet of Things, Münster Colloquia on Eu Law and the Digital Economy IV, 2019, s. 27-62 s. 27.

⁵¹⁶ Wagner, s. 27.

⁵¹⁷ Pagallo, Laws of Robots, s. 33.

⁵¹⁸ Pagallo, Laws of Robots, s. 34.

için gözetirken ilk aşamada dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Mesela zarara neden olan robot hukuki sorumsuzluk hükümlerine (örneğin savaş hukukuna göre robot askerlerin kullanımı) tabi olup olmadığı, kusursuz sorumluluk kuralları (örneğin tehlikeli insansız kara araçları) veya ilgili vakanın koşullarına göre değerlendirme yapılmalıdır.⁵¹⁹ Avrupa Parlamentosunun bu konudaki önerisi “risk yönetimi” ile “kusursuz sorumluluk” yaklaşımlarından birisinin tercih edilmesi yönündedir. Avrupa Parlamentosu, kusursuz sorumluluk hâlinde zarar, robotun zarara yol açan davranışı ve her ikisi arasındaki illiyet bağının gözetileceğini belirtir. Risk yönetimi görüşü ise kusursuz sorumluluk ilkesine alternatif olarak öngörülmüştür. Buna göre, bu görüş, ihmalle hareket eden kimseye değil de riskleri ve muhtemel olumsuz etkileri azaltabilecek kimse üzerine odaklanır.⁵²⁰ Öğretide kimileri robotların davranışları nedeniyle cezai sorumluluğunun olması gerektiğini savunarak *sui iuris* statüsüne sahip, hukuki borçlara ve yükümlülüklerle duyarlılığı olan, cezaya dair etik hassasiyete sahip olması gerektiğini ileri sürer.⁵²¹ Bu itibarla yapay zekâlı robotların davranışlarından sorumluluğu düzenlerken bu robotların hukuki kişiliğinin, temsilcilik durumunun belirlenmesi ve eğer bu ihtimallere girmiyorsa diğer sorumluluk hâllerinin kıyasen mi uygulanacağını belirlenmesi lazımdır.

Teoride robotların kasten gerçekleştirdikleri haksız fiilleri üç farklı ihtimalden doğabilir. İlk ihtimalde masum robotunu bir haksız fiil için kullanmak isteyen bir insanın planı hazırlaması ancak robotun bu plandan saparak bir başka haksız fiili gerçekleştirmesi söz konusu olabilir. İkinci ihtimalde kötü planlarını uygulamaya koyan bir insan

---

⁵¹⁹ Pagallo, *Laws of Robots*, s. 35-36.

⁵²⁰ Wagner, s. 28.

⁵²¹ Chopra/ White, s. 180.

işbirlikçisi olarak robotu kullanabilir. Son ihtimalde ise bir robot masum sahibinin bilgisi dışında veya rızası olmadan kendi başına bir haksız fiil gerçekleştirebilir.⁵²²

Günümüzden bazı örneklerle robotların gerçekleştirebileceği haksız fiiller somutlaştırılabilir. 18 Mart 2018 tarihinde Uber'in sürücüsüz aracının Arizona'da seyir hâlindeyken bir bisikletliye çarparak ölümüne neden olması robotların neden olduğu haksız fiiller durumuna yaşanmış bir örnek olarak verilebilir. Bir diğer örnekte ABD'nin Philadelphia şehrinde Bryn Mawr Hastanesi'nde 9 Haziran 2005 tarihinde Da Vinci robotik cerrahi sistemi ile prostat ameliyatı olan Roland Mracek'in ameliyatında bir şeyler ters gider⁵²³. Da Vinci robotik cerrahi sistemi hata verir ve doktorların manuel olarak kolu yeniden yerleştirmelerine müsaade etmez. Kırk beş dakika sonunda doktorlar kolu tamamen devre dışı bırakarak ameliyata eski usulle devam ederler. Meydana gelen bozukluktan hem Da Vinci robotik cerrahi sisteminin üreticisi olan Intuitive Surgical şirketi hem de cihazı kullanan Bryn Mawr Hastanesinin sorumluluğu gündeme gelmiştir. Da Vinci sisteminin ayıplı çalışması nedeniyle ilk etapta üretici firmanın sorumluluğu gündeme gelecek ve ilgili firma kusursuz sorumlu olacaktır. Kusursuz sorumluluğa ilişkin Amerikan Hukuk Enstitüsü (*American Law Institute- ALI*) tarafından hazırlanan "*Restatement (Second) of Torts*" 402A'da kusursuz sorumluluğun sadece ayıplı üretilen ürünlerden doğan zararlardan değil, ancak tasarımlarındaki ayıplardan meydana gelen zararlardan da sorumlu olunacağını hükme bağlamıştır. Amerikan hukukuna göre bu gibi durumlarda ürünün ayıplı olduğunu, bu kusurun üreticinin denetimi sırasında mevcut olduğunu ve hatta ilgili ayıplı üretim nedeniyle davacının zarara uğradığının ispatı, yani

---

⁵²² Pagallo, *Laws of Robots*, s. 120.

⁵²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Roland Mracek v. Bryn Mawr Hospital*.

ispat yükü yine davacının kendisindedir. Mracek'in davasında da Mracek, bilirkişi raporunun dosyaya sunulmasına gerek olmadığını, ameliyatını gerçekleştiren cerrah Dr. McGinnis'in davada kendisinin ameliyattan önceki ve sonraki durumu hakkında bilgi verdikten sonra Da Vinci robotunun hatalı işleyişi yönünde ifade vereceğini belirtmiştir. Mracek'in iddiasına göre davada bilirkişi raporu alınması yersizdir zira ameliyatı sırasında Da Vinci robotu "hata" uyarıları vererek kendini kapatmıştır. Her ne kadar "ürün sorumluluğu davalarında bilirkişi raporunun yokluğu" elzem olmasa da bu ilkenin Da Vinci cerrahi robotu gibi karmaşık makineler açısından uygulanmayacağını belirtmiştir. Neticede Mracek temel olarak bilirkişi görüşünün yokluğu nedeniyle davayı kaybetmiştir. İstinaf Mahkemesine (*The Court of Appeals*) giden dosya yerel mahkemenin kararını aynı gerekçeyle 2010 yılında onaylamıştır. Nihayetinde Yüksek Mahkemeye (*The Supreme Court*) başvuran Mracek'in talebi burada da reddedilmiştir.⁵²⁴

Roland Mracek v. Bryn Mawr Hospital davasını insanlardan tamamen bağımsız yapay zekâlı robotlar tarafından gerçekleştirileceğini düşünürsek yakın gelecekte karşılaşma ihtimalimizin mümkün olduğu bir senaryoya bakabilmek mümkün olur. Bilindiği üzere Da Vinci robotik cerrahi sistemi gelişmiş bir teknoloji içeriyor olsa da bir insan tarafından kontrol edilmektedir. Ancak yakın gelecekte randevuların dahi yapay zekâlı sistem tarafından verileceği, ameliyatların da tamamen yapay zekâlı robotlar tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olabilecektir. Böylesi bir durumda yapay zekâlı robotlar tüm riski ve kusuru üstleniyor olacaklardır, meydana gelen zarardan sorumlu tutulabilecek tek

---

⁵²⁴ Pagallo, *Laws of Robots* s. 91-94.

organ olarak karşımıza çıkacaklardır.⁵²⁵ Ceza hukuku ve sözleşmeler hukuku hükümlerinin aksine haksız fiil hukukunda net ayrımlar mevcut değildir.

Yukarıda belirtilen örneklerde olduğu gibi yapay zekâlı robot teknolojilerinin yaygınlaşması ile beraber robotların eylemlerinden doğan veya bu teknolojilerin işleyişlerindeki bir bozukluk neticesinde ortaya çıkan zararlardan kimin sorumlu olacağı hususu önem kazanmaktadır. Sorumluluğun kimde olacağının tespiti ilk olarak tüketicinin ve toplumun yapay zekâlı robotları benimsemesi, insanoğlunun hayatını kolaylaştırarak gelişimini sağlayacak robotların yaygınlaşması açısından büyük önem taşır. Diğer taraftan üretici, yazılımcı, geliştirici açısından bakıldığında bu kimseler de hangi eylemlerinden ne kadar sorumlu olacaklarını bilirlerse güvenle yatırım yapabileceklerdir. Avrupa’da da yapay zekâlı robotların neden olabilecekleri zararlardan sorumluluk konusunda müktesebatın oluşturulması amacıyla çalışmalar yürütülmektedir. AB, 2015 yılında yayımladıkları “Avrupa için Dijital Tek Market Stratejisi”nde dijital ekonominin büyüme potansiyelinin maksimizasyonunun temel hedefi olduğu ifade edilmiştir.⁵²⁶ Bu mevzuat hazırlanırken en büyük zorluk sözleşmesel ve sözleşme dışı (haksız fiil) sorumluluklarının düzenlenmesinde karşımıza çıkmaktadır. Benzer kaygılar yine AB Komisyonunun 2017 yılındaki bir raporunda yeni buluşların daha güvenli ve kaliteli bir yaşam vâdettiği bunun yanında aynı zamanda tasarım ve üretimden kaynaklanan hata, manipülasyon gibi nedenlerle çeşitli zararların doğumunun kaçınılmaz olduğu vurgulanarak kullanıcı ve üreticilerin muhtemel sorumluluklarına dair açıklığın

---

⁵²⁵ Pagallo, *Laws of Robots*, s. 93-94.

⁵²⁶ EU Commission, *A Digital Single Market Strategy for Europe*, COM (2015) 192 Final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52015DC0192>.

sağlanması gerekliliğine dikkatleri çekmiştir.⁵²⁷ 2018 yılına gelindiğinde ise AB Komisyonu, Avrupa iş dünyasının dijital devrimden yararlanabilmesi gayesiyle yeni teknolojilere ilişkin etik ve hukuki girişimleri tanıtmıştır.⁵²⁸ Cezai, sözleşmeden doğan ve sözleşme dışı sorumluluk hâlleri olarak özetleyebileceğimiz bu farklı sorumluluk türlerinde sorumluluğun kimde olduğu hususunda farklı ihtimaller ve tartışmalar söz konusu olacaktır.

AB Komisyonu bir başka çalışmada da hukuki boşluklara ilişkin çeşitli hukuki tedbirleri içeren bir doküman yayınlamıştır.⁵²⁹ Bu tedbirler de kusura dayanan sorumluluktan ziyade kusursuz sorumluluk rejimi tercih edilmiş gözükmektedir. Sorumluluğun dağıtılmasında da üç farklı kriter gözetilerek bir karar alınması gerektiği yönünde görüş bildirilmiştir. İlk olarak “risk doğuran” yaklaşımı belirtilmiştir. Buna göre başkaları için riske yol açan ve ilgili aygıttan yararlanan kişiye yöneltilmiş bir sorumluluk söz konusudur. İkinci olarak “risk yönetimi” yaklaşımı mevcuttur. Buna göre sorumluluk, tehlikeyi azaltabilecek veya tehlikenin ortadan kalkmasını sağlayabilecek olan kimseye sorumluluk yöneltilir. Üçüncü olarak gönüllü veya zorunlu sigorta sistemi önerilmiştir. Buna göre tam tazminatı sağlamaya yönelik olarak üretici, yazılım geliştirici veya dijital

---

⁵²⁷ EU Commission, Building a European Data Economy, COM (2017) 9 Final, 14; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2017:9:FIN>.

⁵²⁸ EU Commission, Artificial Intelligence for Europe, COM (2018) 237 Final; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2018%3A237%3AFIN>.

⁵²⁹ EU Commission Staff Working Document, on the free flow of data and emerging issues of the European data economy SWD (2017) 2 Final, s. 32-33; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017SC0002>.

ekonomünün diğerk aktörleri tarafından fonlanan sorumluluk ile bu sorunun çözülebileceği ifade edilmiştir.⁵³⁰ Özel hukuktaki sözleşmeden doğan veya sözleşme dışı sorumluluk hakkındaki genel ilkelerin yapay zekâ hukukunda mevcut ve gelişmekte olan teknolojiler açısından uygulanması tam olarak yeterli olmayabilir. Bu kurallara riayet edilirse, ayıplı bir mal veya hizmeti sağlayan kimse meydana gelen zararlı sonuçtan sorumlu tutulur. Haksız fiil sorumluluğunda da aynı durum geçerli olacaktır. Haksız fiil hukukundaki standart olan kusura dayanan sorumluluk modeli zarar görenin gördüğü zararın karşı tarafın kusurundan kaynaklandığını kanıtlaması bakımından karmaşık sorunlar dizisi ortaya çıkaracaktır. Bu itibarla ayıplı malların neden olduğu zararlardan sorumluluğa ilişkin Avrupa Konseyinin 25 Temmuz 1985 tarihli Direktifinde⁵³¹ belirtilen düzenleme eksik kalmakta, hakkaniyete aykırı sonuçlara yol açabilmektedir. Yapay zekâlı robotların neden oldukları haksız fiillere “kusursuz sorumluluk” hükümlerinin uygulanması yeni teknolojinin kullanıcılarının hukuki belirsizlikle karşılaşp güvenlerini kaybetmelerinin önüne geçecektir. AB Komisyonu, Dijital Market Stratejisinde 85/374/EEC Direktifinin gelişimini düşünerek ürün sorumluluğuna ilişkin genel hükümlerle Endüstri 4.0

---

⁵³⁰ De Franceschi, A./ Schulte, R., Digital Revolution- New Challenges for Law: Data Protection, Artificial Intelligence, Smart Products, Blockchain Technology and Virtual Currencies (ed.), Beck, 2019, München, s. 169-170.

⁵³¹ 85/374/EEC, 25 Temmuz 1985 tarihli Avrupa Konseyi Direktifi (Council Directive 85/374/EEC of 25 July 1985 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products),<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31985L0374>.

gelişimlerini ilişkilendirmiştir.⁵³² Direktifin 1. maddesine⁵³³ göre üretici, ürünündeki ayıbın yol açtığı zararlardan sorumludur. Bu maddenin yorumuyla üretici, ürün, ayıp ve zarar kavramlarının öne çıktığı söylenebilir. İlgili Direktif de zarar görenin zararını talep edebileceği kimseyi kolayca tespit edebilmesi amacıyla sorumlu olabilecek kişilerin listesini sıralamıştır.

Borçlar hukuku bakımından robotların eylemleri neticesinde sözleşmeden doğan veya sözleşme dışı sorumluluk kurumları gündeme gelebilir. Robotların haksız fiilleri neticesinde sorumluluğun kimin üzerinde olacağına ilişkin öğretilerde farklı görüşler mevcuttur. Kusursuz sorumluluk ve kusur sorumluluğu görüşleri bu konudaki temel fikirlerdendir. Kusursuz sorumluluk başlığı altında sorumluluğun kaynağını ürün sorumluluğuna, hayvan tutucusunun sorumluluğuna, ev başkanının sorumluluğuna, tehlikeli araç işletenin sorumluluğuna dayandıranlar mevcuttur. Robotların haksız fiillerine dair sorumluluk açısından geleneksel olarak kabul edilen görüş ya robotları tehlikeli hayvan olarak nitelendirir veya kullanımlarını pek tehlikeli eylem olarak değerlendirip tüm hâllerde kusursuz sorumluluk hükümlerinin uygulanması gerektiğini savunur.⁵³⁴

---

⁵³² Franceschi/ Schulte, s. 176.

⁵³³ Article 1: “*The producer shall be liable for damage caused by a defect in his product.*”.

⁵³⁴ Pagallo, Laws of Robots, s. 121.

1. Kusur Sorumluluğu

a. Genel Olarak

Haksız fiillere ilişkin TBK tarafından kabul edilen genel kural kusura dayanan sorumluluktur. TBK m. 49 kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar verenin zararı gidermekle yükümlü olduğunu düzenlemiştir. Dolayısı ile haksız fiil sonucu ortaya çıkan zararın tazmin edilmesi için gereken koşullardan birisi, zarar verenin kusurlu olmasıdır. Kusura ilişkin sübjektif ve objektif kusur teorileri mevcuttur. Sübjektif kusur teorisine göre haksız fiili işleyen kimsenin psikolojik durumu, kişisel yetenekleri, eğitim ve öğrenim düzeyi, mesleki becerileri kısaca ferdi özellikleri incelenir. Objektif kusur teorisi ise belirli bir kimsenin içinde bulunduğu koşulları incelemek yerine objektif bir tipi ele alır. Buna göre haksız fiili işleyenle aynı şartlardaki makul, dürüst ve orta zekâlı bir kişi esas alınır. Bu görüş Roma hukukundaki “*bonus pater familias*” kriterinin günümüze yansmasıdır.⁵³⁵ Unutulmamalıdır ki kusur sadece objektif bir kavram olmakla kalmayıp aynı zamanda toplumsal bir kavramı ifade eder. Bu açıdan soyut ve genel bir biçimde tasarlanmalıdır ve kişiye özel, değişken ölçütlerle belirleme yapılmamalıdır. Bu itibarla ortalama kişinin esas alınması gerekir.⁵³⁶

---

⁵³⁵ Eren, Borçlar Genel, s. 653-654; Antalya, G., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C: V/1, 2, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2019, s. 55-56.

⁵³⁶ Koçhisarlıoğlu, Haksız Eylem (Fiil) Kusuru, s. 148.

Kusur kavramının tanımı TBK’da yer almamaktadır. Öğretide genel kabul gören görüşe göre hukuk düzeninin onaylamadığı, kınadığı bir davranıştır.⁵³⁷ Kusur, Roma hukukundan gelen bir ayrımla kasıt (*dolus*) ve ihmal (*culpa*) olmak üzere iki çeşittir. Kasıtın da tanımı kanunda mevcut değildir. Genel olarak haksız fiil işleyen hukuka aykırı sonucu bilerek ve isteyerek davranması kasıt hâlini oluşturur. Genel davranış kuralının ihlali söz konusudur. Kasıt, kusurun en ağır derecesidir. Kasıtta tasarlama ve isteme unsurları ortak olarak bulunmalıdır. Haksız fiili yapan kimse hem hukuka aykırı zararlı sonucu öngörmeli hem de istemelidir. Hatta hukuka aykırı sonucun illa istenmesi de gerekmez, bu sonucun göze alınması da yeterlidir. Bu ayrım “doğrudan kasıt” ve “dolaylı kasıt” ayrımını doğurmuştur. Haksız fiili yapan kimse hukuka aykırı fiili ve sonucu biliyor ve istiyorsa doğrudan kasıt, doğrudan bu sonucu istememekle beraber göze alıyorsa dolaylı kasıt söz konusu olur.⁵³⁸

İhmal durumunda ise haksız fiili yapan hukuka aykırı sonucu istememekle beraber gereken tedbirleri almamış, gereken dikkat ve özeni göstermemiştir. İhmal de kendi içinde “ağır ihmal” ve “hafif ihmal” olarak ikiye ayrılır. Ağır ihmalde herkesin bildiğini bilmeme, yaptığını yapmama hâli söz konusu olur. Koçhisarlıoğlu’nun belirttiği üzere,

---

⁵³⁷ Eren, Borçlar Genel, s. 653; Oğuzman/Öz, s. 526; Nomer, s. 187-188; Reisoğlu, s. 150; Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 367.

⁵³⁸ Eren, Borçlar Genel, s. 659; Reisoğlu, s. 150-151; Oğuzman/Öz, s. 528; Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 378.

aklı başında her insanın göstereceği özeni göstermeme hâlidir.⁵³⁹ Hafif ihmal durumunda ise dikkatli ve özenli kişilerin göstereceği dikkat ve özen gösterilmemiştir.⁵⁴⁰

Kusurdan bahsederken ayırt etme gücüne de değinmek gerekir. TMK m. 14'e göre ayırt etme gücüne sahip olmayan kimselerin fiil ehliyeti yoktur ve tam ehliyetsizdirler. TMK m.13'te yaş küçüklüğü, akıl hastalığı, akıl zayıflığı, sarhoşluk ya da buna benzer nedenlerden akla uygun davranma yeteneğinden yoksun olmayan herkesin ayırt etme gücüne sahip oldukları belirtilmiştir. Bu itibarla, ayırt etme gücüne sahip olmayan kimseler hukuka aykırı eylemlerinden sorumlu olmayacaklardır. Buna karşın ayırt etme gücüne sahip olan küçük ve kısıtlılar TMK m. 16 gereği sorumlu olurlar. Kusur veya haksız fiil ehliyeti de denilen bu durum haksız fiili yapan kişiyi sorumlu tutabilmek için aranır. Bu ehliyet için ayırt etme gücünün bulunması yeterlidir. Ayırt etme gücü olmayanların sorumlu tutulması iki istisnai durumda mümkün olabilmektedir. Bu hâllerin ilki hakkaniyet icabı ve ikincisi temyiz kudretini geçici olarak kaybedenin durumudur. İlk ihtimalde hakim, hakkaniyet gerektiriyorsa ayırt etme gücüne sahip olmayan kimseyi meydana gelen zararı kısmen veya tamamen tazmine hükmedebilir. İkinci ihtimalde ise temyiz kudretini kendi iradesiyle, örneğin fazla miktarda alkol alarak kaybediyorsa bu hâldeyken verdikleri zararlardan sorumlu olacaktır. TBK m.59'a göre haksız fiili yapan

---

⁵³⁹ Koçhisarlıoğlu, Haksız Eylem (Fiil) Kusuru, s. 465-466. Ağır kusur ve hafif kusur arasındaki ayırımdan bahsederken Koçhisarlıoğlu, Alman doktrinindeki “*das kann passieren*” (bunun olması mümkündür) ve “*das darf nicht passieren*” (bunun olmasına müsaade edilmez/ bunun olmaması gerekir) kavramlarından yararlanır. İlk ifade hafif ihmal, ikincisi ise ağır ihmal için belirtilmiştir. Koçhisarlıoğlu, s. 466.

⁵⁴⁰ Eren, Borçlar Genel, s. 665; Reisoğlu, s. 151; Oğuzman/Öz, s. 528.

kişi, ayırt etme gücünü kaybetmesinde kusuru olmadığını ispat ederek bu sorumluluktan kurtulabilir.⁵⁴¹

b. Yapay Zekâ Bakımından

Yapay zekâlı robotlara dair kusur sorumluluğunun benimsenmesi akla ilk gelen seçenek değildir. Buna karşın AB'nin 2019 yılında hazırladığı uzman raporunda kusur sorumluluğunun üzerinde durulduğu görülmektedir.⁵⁴² AB'nin hazırladığı uzman raporuna paralel olarak 2020 yılında Avrupa Parlamentosunun yapay zekâlara uygulanacak sorumluluk sistemlerine dair hazırladığı taslakta da “yüksek riskli” olarak değerlendirilmeyen yapay zekâlı sistemlerin işleteninin kusur sorumluluğuna gidilebileceği belirtilmiştir.⁵⁴³ 8. maddenin ikinci fıkrasında da işletenin sorumluluktan

---

⁵⁴¹ Nomer, s. 189-190; Reisoğlu, s. 152-153; Oğuzman/Öz, s. 530-531.

⁵⁴² İlgili rapor “Liability for Artificial Intelligence and other emerging digital Technologies” başlığını taşımaktadır. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1c5e30be-1197-11ea-8c1f-01aa75ed71a1/language-en>.

⁵⁴³ Civil liability regime for artificial intelligence- European Parliament resolution of 20 October 2020 with recommendations to the Commission on a civil liability regime for artificial intelligence (202/2014/INL)), Article 8 Fault-based liability for other AI-systems:

“1. The operator of an AI-system that does not constitute a high-risk AI-system as laid down in Articles 3(c) and 4(2) and, as a result is not listed in the Annex to this Regulation,

---

shall be subject to fault-based liability for any harm or damage that was caused by a physical or virtual activity, device or process driven by the AI-system.

2. The operator shall not be liable if he or she can prove that the harm or damage was caused without his or her fault, relying on either of the following grounds:

(a) the AI-system was activated without his or her knowledge while all reasonable and necessary measures to avoid such activation outside of the operator's control were taken, or

(b) due diligence was observed by performing all the following actions: selecting a suitable AI-system for the risk task and skills, putting the AI-system duly into operation, monitoring the activities and maintaining the operational reliability by regularly installing all available updates.

The operator shall not be able to escape liability by arguing that the harm or damage was caused by an autonomous activity, device or process driven by his or her AI-system. The operator shall not be liable if the harm or damage was caused by force majeure.

3. Where the harm or damage was caused by a third party that interfered with the AI-system by modifying its functioning or its effects, the operator shall nonetheless be liable for the payment of compensation if such third party is untraceable or impecunious.

4. At the request of the operator or the affected person, the producer of an AI-system shall have the duty of cooperating with, and providing information to, them to the extent warranted by the significance of the claim, in order to allow for the identification of the liabilities".

kurtulmasının objektifleştirilmiş kusura bağlandığı anlaşılır. Buna göre ancak tüm önlemleri almış olmasına karşın işletenin kontrolü dışında aktive olduysa (a) veya ilgili göreve uygun tüm güncellemeleri düzenli olarak yaparak faaliyetlerini gözlemlediğini ispat ederse işleten sorumluluktan kurtulabilecektir.

Robotların haksız fiillerinden sorumluluklarına dair en yenilikçi görüşlerden birine göre robotların “kişi” statüsü sağlandıktan sonra ileride yasalaşması hedeflenen Avrupa Medeni Kanunu (ECC) hükümlerine tabi bir süje olması gerektiği belirtilir. Bu görüşe göre robotların davranışları aynen haksız fiil işleyen bir kimsenin davranışı gibi değerlendirilerek kusurunun derecesi belirlenmelidir.⁵⁴⁴ Kusurun derecesi belirlenirken de haksız fiil işleyen robotların Roma hukukundaki “*bonus pater familias*” kavramının günümüzdeki karşılığı olan “ortalama kişi”, “makul kimse” ile kıyaslanarak sorumluluğunun belirlenmesi gerektiği belirtilir. Hatta robotların yaygınlaşmasından sonra insanlardan daha dikkatli ve güvenli olmaları nedeniyle “ortalama robot” kavramının standart alınması gerekeceği ifade edilir.⁵⁴⁵

Kişi statüsü verilsin veya verilmesin yapay zekâlı robotların haksız fiillerinin kusur temelli değerlendirilmesi gerektiğini savunan yazarlara göre bu yaklaşımın bir diğer getirisi de insan yönetimindeki hâlden daha güvenli olan yapay zekâlı araçların ve diğer robotların yaygınlaşmasını sağlayarak topluma maksimum seviyede fayda sağlayacak olmasıdır. Bu yaklaşımın dezavantajı üreticilerin, yazılımcıların veya geliştiricilerin kusursuz sorumluluklarının söz konusu olmaması nedeniyle geliştirdikleri

---

⁵⁴⁴ Ersoy, Ç., Robotlar, Yapay Zekâ ve Hukuk, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 76; Abbott, s. 51.

⁵⁴⁵ Abbott, s. 69-70.

robotlarda daha az dikkatli olabilir veya ürettikleri robotların daha güvenli olmasını kusursuz sorumluluktaki kadar önemsemeyebilirler. Yine de kusur sorumluluğu hâlinde de muhakkak ki üreticiler sorumluluklarını en aza indirebilmek için daha güvenli robotlar geliştireceklerdir.⁵⁴⁶

2. Kusursuz Sorumluluk

Kusur sorumluluğunun yetersiz olduğu zaman içerisinde anlaşılmıştır ve bu durum çeşitli kusursuz sorumluluk hâllerinin düzenlenmesine yol açmıştır. Kusursuz sorumluluk günümüzde çeşitli başlıklar altında incelenmektedir. Burada öncelikle temel ikili bir sınıflandırma yapılarak hakkaniyet sorumluluğu veya özen sorumluluğu hâli öngörülmüştür. Hakkaniyet sorumluluğu TBK m. 65'te düzenlenmiştir. Bu maddeye göre hakim, hakkaniyet gereği ayırt etme gücü bulunmayan bir kimsenin verdiği zararın giderilmesine hükmedebilecektir. Özen sorumluluğu başlığı altında da adam çalıştırmanın sorumluluğu, yapı malikinin sorumluluğu, hayvan bulunduranın sorumluluğu, ev başkanının sorumluluğu, taşınmaz malikinin sorumluluğu hâlleri düzenlenmiştir.⁵⁴⁷ Hakkaniyet sorumluluğunda kişiye yüklenen sorumluluk kusur değil hakkaniyet fikrinden doğmaktadır. Özen sorumluluğunda ise iş verenin veya ev başkanının kusurlu olup olmaması göz önüne alınmaksızın kanundaki objektif özen yükümüne dayanmaktadır. Bu itibarla özen sorumluluğunun kusur sorumluluğu ile tehlike

---

⁵⁴⁶ Abbott, s. 58-59.

⁵⁴⁷ Eren, Borçlar Genel, s. 571-573; Gümüş, s. 464; Kılıçoğlu, Borçlar Genel, s. 414 vd.; Kaplan, s. 191.

sorumluluğu arasında konumlandırılması gerektiği de Eren tarafından belirtilmiştir.⁵⁴⁸ Bu sorumluluk türlerinin hepsinin ayrı ayrı incelenmesi tezin kapsamını aştığından tez kapsamında önem taşıyan türler kısaca açıklanarak yapay zekalı robotların haksız fiillerinden doğan sorumluluğun ilgili sorumluluk türünde nasıl ele alınılması gerektiği irdelenecektir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki kusursuz sorumluluk hâlleri için  ng r lm ş genel kurallar mevcut değildir. Bu sorumluluk hâllerinin zaman içerisinde ihtiyaçlara göre şekillenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla sorumluluğu  ng r lm ş olan kişi kusuru olmasa da, zarar veren kişi ayırt etme gücüne sahip olmasa da sorumlu olacaktır. Sorumluluğun sonuç ödevinin ihlalinden (sonuç sorumluluğu) veya bir eyleme, olaya veya duruma neden olmaktan (sebeup sorumluluğu) doğduğu belirtilir.⁵⁴⁹ Nitekim TBK m. 66'da "adam alıştırının sorumluluğu" başlığı altında adam alıştırının, çalışanının verdiği zararlarından, TMK m. 369'da ev başkanının, "ev halkı" olarak nitelendirilen evin küçükleri, kısıtlılarının, akıl hastalarının veya akıl zayıflığı olanların vermiş olduğu zararlardan sorumlulukları mevcuttur. Başkaca  zen sorumluluğu hâlleri TMK ve TBK'da belirtilmiştir. Buna göre adam alıştırının (TBM m. 66), hayvan bulunduranın (TBK m. 67), yapı malikinin (TBK m. 69), ev başkanının (TMK m. 369) sorumlulukları söz konusudur.  zen sorumluluğu hâlleri, ilkin kusur sorumluluğu kapsamında değerlendirilmişken zaman içerisinde kusursuz sorumluluk hâlleri oldukları kabul edilmiştir.⁵⁵⁰

---

⁵⁴⁸ Eren, Borçlar Genel, s. 572-573.

⁵⁴⁹ Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 16.

⁵⁵⁰ Eren, Borçlar Genel, s. 572-573.

Bir diğerk sorumluluk türü tehlike sorumluluğuy, hem kusur sorumluluğundan hem de özen sorumluluğundan daha ağır bir sorumluluk türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bu sorumluluk türünde kişinin sorumlu olması için ne kusuru ne de özen yükümlülüğünü ihlal etmiş olması şartı gözetilir. Meydana gelen zararlar tehlikeli işletme veya araç arasında illiyet bağının bulunması yeterli kabul edilmiştir. Bu sorumluluk tipinde sorumluluğun ilgili işletmeye veya araca özgü bir şekilde olması şartı aranır. Farklı bir nedenden, örneğın mücbir sebep nedeniyle zararın ortaya çıkması hâlinde işletenin sorumluluğuy söz konusu olmayacaktır.⁵⁵¹ Dikkat edilmesi gereken bir diğerk husus da tehlike sorumluluğunun haksız fiil olarak nitelendirilmemesi gerekliliğidir. Zira zarara sebep olan davranıştan ziyade ilgili aracın, işletmenin işletilmesidir.⁵⁵²

TBK m. 71 “Tehlike sorumluluğuy ve denkleştirme” başlığı ile tehlike sorumluluğuna ilişkin genel bir kural düzenlemiştir. Bu maddeye göre “*Önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğuy takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumludur*”. İkinci fıkrasında “*Bir işletmenin mahiyeti veya faaliyette kullanılan malzeme, araçlar ya da güçler göz önünde tutulduğuynda, bu işlerde uzman bir kişiden beklenen tüm özenin gösterilmesi durumunda bile sıkça veya ağır zararlar doğurmaya elverişli olduğuy sonucuna varılırsa, bunun önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletme olduğuy kabul edilir*” şeklinde devam

---

⁵⁵¹ Eren, Borçlar Genel, s. 572.; Tandoğan, H., Tehlike Sorumluluğuy Kavramı, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler Sempozyumu II, İstanbul 1981, s. 7 vd.; Ulsan, İ, Tehlike Sorumluluğuy Üstüne, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.4, S.:6, 1970, ss. 23-57, s. 55 vd.

⁵⁵² Eren, Borçlar Genel, s. 573-574; Nomer, s. 190-191.

etmektedir. Üçüncü fıkrasında da belirli bir tehlike hâli için öngörülen özel sorumluluk hükümlerinin saklı olduğu ifade edilmiştir.

Bu genel açıklamalardan sonra kusursuz sorumluluk hâlleri kısaca ele alınacaktır. Kusursuz sorumlulukta hakkaniyet sorumluluğu, özen sorumluluğu ve tehlike sorumluluğu şeklinde üçlü bir ayırım yapıldığı belirtilmişti. Bu hâllerden hakkaniyet sorumluluğunda ayırt etme gücü bulunmayan kimselerin verdiği zararlardan sorumluluk karşımıza çıkar. TMK m. 15'e göre her ne kadar ayırt etme gücü bulunmayan kimselerin fiillerinin hukuki sonuç doğurmayacağı belirtilmiş olsa da kanunda belirtilen istisnai hâller saklı tutulmuştur. Buna göre TMK m. 16/2 gereği ayırt etme gücü bulunan küçük ve kısıtlıların haksız fiillerinden sorumlu oldukları ifade edilmiştir. Dolayısıyla maddenin tersinden ayırt etme gücüne sahip olmayan küçük ve kısıtlıların haksız fiillerinden sorumlu olmayacakları anlaşılmaktadır. Buna karşın TMK m. 15'te bahsedilen kanuni istisnalar "kanuni istisnalar"ın en önemlilerinden biri TBK m. 65'te karşımıza çıkmaktadır. Buna göre "*Hakkaniyet gerektiriyorsa; hakim, ayırt etme gücü bulunmayan kişinin verdiği zararın, tamamen veya kısmen giderilmesine karar verir*". Bu itibarla, ayırt etme gücü bulunmasa da bazı kimseler, hakkaniyetin gerektirmesi hâlinde, kusurları olmasa da, kusursuz sorumluluk ilkesi gereğince verdikleri zararı gidermekle yükümlü olacaklardır.⁵⁵³

Özen sorumluluğu başlığı altında adam çalıştırmanın sorumluluğu, hayvan bulundurucusunun sorumluluğu, ev başkanının sorumluluğu, yapı malikinin sorumluluğu, taşınmaz malikinin sorumluluğu alt başlıkları karşımıza çıkmaktadır.

---

⁵⁵³ Eren, Borçlar Genel, s. 702; Tandoğan, Mesuliyet, s. 58-59; Oğuzman/Öz, s. 589.

Tehlike sorumluluğu kavramı kusursuz sorumluluğun ikinci türündendir.⁵⁵⁴ Bu sorumluluk türünde sorumlu olan kişinin sorumluluğunun arttırıldığı anlaşılmaktadır. Tehlikeli işletmeye özgü tipik tehlike hâlinin gerçekleşmesiyle sorumluluk doğacaktır. Tehlike sorumluluğu sanayi devriminin, makineleşmenin ve teknolojik gelişmelerin neticesinde ortaya çıkmış bir sorumluluk türüdür. Bu sorumluluk türünün tipik hâli işletme sorumluluğudur ancak istisnaen işletme dışı tehlike sorumluluğu da söz konusu olabilmektedir.⁵⁵⁵ Tehlike hâllerine örnek olarak demiryolları, gemiler, posta, sivil hava araçları, motorlu araçlar, nükleer tesisler, elektrik tesisleri, gaz tesisleri, patlayıcı madde üreten, depolayan veya kullanan tesisler örnek verilebilir. Bu işletme ve tesislerin işleticileri, sahipleri salt bu şekilde tehlike arz eden bir işletmeye sahip olduklarından veya işlettiklerinden sorumlu tutulurlar. İşletme dışı tehlike sorumluluğu hâline örnek olarak askeri tatbikatlardan doğan zararlardan devletin sorumluluğu, avcılarının avlanmalarından doğan sorumluluk hâlleri örnek verilebilir.⁵⁵⁶

Bazı tehlike sorumluluğu hâlleri özel kanunlarda düzenlenmiştir. Buna göre 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu motorlu araç işletenlerin sorumluluğunu, 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu sivil hava aracı işletenlerin sorumluluğunu, 3634 sayılı Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu askeri manevralar ve atışlar nedeniyle devletin sorumluluğunu; 3626 sayılı Petrol Kanunu petrol hakkı sahiplerinin sorumluluğunu, 1960

---

⁵⁵⁴ Tehlike sorumluluğu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Saraç, S., Türk Borçlar Hukukunda Tehlike Sorumluluğu, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013.

⁵⁵⁵ Eren, Borçlar Genel, s. 770.

⁵⁵⁶ Eren, Borçlar Genel, s. 770-771; Tandoğan, H., Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, Turhan Kitapevi, 1981, s. 26 vd.

tarihli Paris Sözleşmesi ile nükleer tesis işletenlerin sorumluluğu, 2872 sayılı Çevre Kanunu çevreyi kirletenlerin sorumluluğunu, TMK, TTK’da devletin tapu ve gemi sicillerinin hukuka aykırı biçimde tutulmasından sorumluluğu, HMK ve HSK’da devletin hakimlerin ve savcılarının yargılama faaliyetlerinden dolayı sorumluluğunu, HMK devletin bilirkişilerin gerçeğe aykırı raporlarından dolayı sorumluluğu, 1512 sayılı Noterlik Kanunu’nda Noterlerin bir işin yapılmamasından veya hatalı veya eksik yapılmasından sorumluluğu gibi çeşitli hâller düzenlemiştir.⁵⁵⁷ Bu hâllerden bazıları yapay zekâlı robotların haksız fiilleri açısından uygulanabilir sorumluluk türlerinden görülmeleri itibarıyla bir kısmına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

a. Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu

aa. Genel Olarak

TBK m. 67’de düzenlenen “hayvan bulunduranın sorumluluğu” başlıklı maddesine göre bir hayvanın bakımını ve yönetimini sürekli veya geçici olarak üstlenen kimse hayvanın verdiği zararı gidermekle yükümlüdür. Ancak hayvan bulunduran gerekli özeni gösterdiğini ispat ederse bu durumda sorumluluktan kurtulabilecektir. Bu hüküm gereği hayvan bulundurucusunun sorumluluğunda “objektif özen yükümünün” mevcut

---

⁵⁵⁷ Bu konuların tek tek incelenmesi tezin kapsamını aşacağından ayrıntılı bilgi için bkz.

Eren, Borçlar Genel, s. 770 vd.; Nomer, s. 191 vd.

olduğu anlaşılır. Bir başka ifadeyle kurtuluş kanıtı getirilebilen bir sorumluluk türü söz konusudur.⁵⁵⁸

Hayvan bulunduranın sorumluluğundan bahsedebilmek için öncelikle bir kimsenin bir hayvanın bakımını ve yönetimini ya sürekli ya da geçici olarak üstlenmiş bulunması gereklidir. Kimlerin “hayvan bulunduran” sayılacağını anlayabilmek için eBK’daki tartışmaları hatırlamak faydalı olacaktır. Bu hüküm eBK’da “hayvan idare edenlerin sorumluluğu” başlığı altında düzenlenmişti. “Hayvan idare eden” kişilerin kimler olacağı hakkında iki farklı görüş mevcuttu. İlk görüşe göre ancak hayvan üzerinde söz sahibi olanlar, örneğın maliki, kiracısı, intifa hakkı sahipleri gibi kimseler olabilirdi ve onu gezintiye çıkaran kimseler, çobanlar bu sorumluluğun kapsamında değerlendirilmezdi. İkinci görüş ise hayvanı fiilen hakimiyeti altında tutan kimsenin sorumluluğundan yanaydı. Bu itibarla hayvanı gezdiren kişinin veya çobanların da sorumlulukların sorumlu tutulabilmesi mümkündür⁵⁵⁹. Hayvan bulunduran Federal Mahkemenin bir kararında hayvana özen göstermek zorunda olan, sürekli olarak ondan yarar sağlayan, hayvan üzerinde geçici de olsa iktidar sahibi olan, hayvanı muhafaza ve gözetim yükümlülüğü olan kimse olarak açıklanmıştır. Keza hayvan bulunduranın hayvanı emanet ettiği kimselerin de sorumlu olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁰ 6098 sayılı TBK ile “hayvan bulunduran” ifadesi ile ikinci görüşün benimsendiğı anlaşılmaktadır.⁵⁶¹ Aksi

---

⁵⁵⁸ Nomer, s. 215-216; Eren, Borçlar Genel, s. 730; Tandoğın, Kusura Dayanmayan Sorumluluk, s. 123.

⁵⁵⁹ Oğuzman/Öz, s. 606-607.

⁵⁶⁰ Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 396.

⁵⁶¹ Nomer, s. 216; Reisoğlu, s. 172-173.

görüşte olan yazarlara göre hayvan bulundurma ilişkisinin hayvan üzerindeki fiili veya hukuki hakimiyete, bakım ve yönetimine, hayvandan hem fiilen yararlanan kimse olduğu da belirtilir. Yararlanma ile kastedilenin ise sadece maddi, ekonomik yararları değil, eğlenme, güzel vakit geçirme gibi manevi yararları da içerdiği ifade edilir. Bu itibarla başkasının talimatıyla hayvanı gezdirenlerin veya hayvana bakmakla görevlendirilenlerin hayvan bulunduran olmayacağı, hayvan bulunduranın bu gibi kimselerin işvereni olduğu savunulur.⁵⁶² Günümüzde hayvan sahipleri yoğun yaşamları gereği sık sık hayvanlarını gezdirmek veya bakımlarını üstlenilmek üzere bakıcılar, gezdiricilerle anlaşmaktadırlar. Zaman zaman köpek gezdiricileri aynı anda birden fazla köpeği ihtiyaçlarını gidermek üzere dolaşmaya çıkarmaktadırlar. Hayvanları gezdiren kimselerin hayvanların vereceği zararlardan sorumlu tutulacağı görüşü kanaatimce maksadını aşan bir geniş yorumlamadır. Bu kimseler kusurları olması hâlinde sorumlu tutulabilmelidir ancak onun dışında hayvan bulunduranın kusursuz sorumluluğu kapsamındaki sorumlu kimseler içerisinde değerlendirilmemelidirler. Hayvan bulunduranın sorumluluğunun ikinci koşulu hayvanın bir başkasına zarar vermesi ve bu zarar ile hayvanın davranışı arasında illiyet bağı bulunması gereklidir. Bir diğer koşul hayvan bulunduranın kurtuluş kanıtı getirmemiş olmasıdır.⁵⁶³ Bu aşamada bahsedilen hayvan türünün “tehlikeli hayvan”

---

⁵⁶² Eren, Borçlar Genel, s. 732-733; Tandoğan, Kusura Dayanmayan Sorumluluk, s. 124 vd.

⁵⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eren, Borçlar Genel, s. 735-736; Nomer, s. 215-216; Oğuzman/Öz, s. 600-613; Reisoğlu, s. 172-174.

statüsünde olmadığı unutulmamalıdır. Burada kasıt evcil hayvanlardır. Zira tehlikeli hayvan bulunduranların sorumlulukları daha katı bir şekilde düzenlenmiş olabilir.⁵⁶⁴

bb. Yapay Zekâ Bakımından

Öğretide bazı yazarlara göre robotların davranışlarından sorumluluğu hayvanların davranışlarından sorumluluk ile bir tutarak bir hukuki çerçeve çizilmesi gerekir⁵⁶⁵.

---

⁵⁶⁴ Pagallo, *Laws of Robots*, s. 125.

⁵⁶⁵ Hatta bu görüş bazı yazarlarca bir adım ileri taşınarak robotların da hayvanların bir zamanlar şahsi kusurlarından sorumlu oldukları gibi bir sorumluluklarının olması gerektiği ifade ederler. Günümüzde hayvanların veya robotların kendi davranışlarından kendilerinin sorumlu olması fikri anlaşılabilir olsa da 9.-19. yüzyıl arasında pek çok farklı hayvanın yargılandığı ve ceza aldığı kayıtlar mevcuttur. Ewald, W. B., “Comparative Jurisprudence (I): What Was it Like to Try a Rat?”, *University of Pennsylvania Law Review* 143: 1889-2149, 1995, s. 1903-1905, Pagallo, *Laws of Robots*, s. 36. Hayvanların verdikleri zarar veya işledikleri suçlar nedeniyle yüzyıllarca yargılanmış olsalar da bu günümüz için abestir. Zira günümüz hukuk sistemleri bir kimseyi sorumlu tutabilmek için bilinç, kasıt gibi bazı psikolojik unsurların bulunması koşulunu ararlar. Bu açıdan da hayvanların bizzat sorumluluğu söz konusu olamaz. Benzer şekilde aynı nedenle henüz duygusal ve zihni yetersizlikleri nedeniyle küçükler veya akıl hastalığı olanların davranışlarından sorumlulukları söz konusu olmaz. Robotlar da -en azından günümüzdeki teknolojiyle- bilinçten, ahlaki kavrayıştan ve duygulardan yoksun olduklarından insan denetimine tabi yeni bir alanı oluşturabilirler. Bahsedilen ahlaki

Robotlarla hayvanlar arasında bu türden bir benzerliğin düşünülmesi her ikisinin de davranışlarının öngörülemez oluşuna dayanır. Benzer bir kıyas Roma hukukunda da karşımıza çıkmaktadır. İlk bölümde belirtildiği üzere Klasik Devirde kölelerin verdikleri zararlardan sorumluluk hususunda bazı metinler *actio de pauperie*'nin açılmasına imkan tanımıştı. Post Klasik dönemde ise bu anlayış bırakılarak *actio noxalis* benimsenmiştir.

McFarland, robotların haksız fiillerinden sorumluluğun hayvan bulunduranın sorumluluğuna benzediği görüşünü savunurken robotlara da tıpkı hayvanlarımıza veya çocuklarımıza öğrettiğimiz gibi doğruyu yanlıştan ayırmayı öğretmemiz gerektiğini ifade eder. Bu aşamada bir robota iyiyi kötüden ayırma yetisinin de kullanıcılar tarafından verilemeyeceğini; ancak robotu üreten veya tasarlayanın sorumluluğu olacağını vurgular.⁵⁶⁶ İnsan-robot etkileşimine ilişkin insan merkezli ve robot merkezli metodoloji olmak üzere iki farklı yaklaşım vardır. İlk yaklaşım insanları merkez alarak robotların, insanların onları kabul edebileceği sınırlar içerisinde tutmayı hedefler. İkinci yaklaşım ise robotu kendisine merkez alır ve robotun motivasyonuna, duygularına dayanarak

---

kavrayışlarının yokluğu nedeniyle robotları davranışlarından sorumlu tutarak cezalandırmak pek de mantıklı gözükmemektedir. Floridi/ Sanders, s. 366.

⁵⁶⁶ McFarland, D., *Guilty Robots, Happy Dogs: The Question of Alien Minds*, Oxford University Press, 2009, s. 53-55, 110-112, 135-137, 154-156, 193-198. Örneğin Japonya'da 1992'den beri faaliyet gösteren IEEE-RO-MAN dizisi robotların sosyal davranışları, iletişim ve zekâlarını inceler. Bu kapsamda NAO isimli insansı robota 57 cm. boyundaki robota vücudunu hareket ettirmesini, yürümesini, koşmasını, dans etmesini, başka insanlar ve robotlarla iletişime geçmesini ve hatta keman çalmayı öğretmişlerdir. Bkz. Pagallo, *Laws of Robots*, s. 122.

hedeflerini gerçekleştirmesine odaklanır. Bu ikinci görüş ile robotların gerçekleştirdikleri haksız fiiller alanında tasarlayanlar ve üreticilerdense kullanıcıların hukuki sorumluluğu öne çıkmaktadır. Zira robotun sosyal ihtiyaçlarını tasarlayanlar ve üreticileri olduğu hâlde bu ihtiyaçları gideren kullanıcılarıdır.⁵⁶⁷ Bu itibarla kullanıcının robotu yanlış kullanması veya yanlış yönlendirmesi sonucunda robot haksız fiil gerçekleştirmiş olabilir. İnsan-robot etkileşiminin yüksek olduğu insansı robotların yakın gelecekte dünya çapında yaygınlaşması hedeflenmektedir. Robot-evcil hayvanlar, bakım robotları, tıp alanında kullanılan medibotlar, robot şoförler, vb. bu türden insan-robot etkileşimli robotlara örneklerdir. Bu robotların bir kısmı üretimden çıktıktan sonra *derin-öğrenme (deep-learning)* yetenekleriyle çevrelerine uyum sağlayarak yeni bilgiler öğrenip bunları içselleştirebilmektedirler. Bu robotların sahiplerince etik olmayan biçimde kullanılmaları mümkündür. Etik tartışmaları⁵⁶⁸ bir kenarı bırakırsak, sahiplerinin ihmali nedeniyle robotun bir zarara yol açması hâlinde ne olacağı konumuz kapsamındadır. Robotları üretenler ve tasarlayanlar belirli kriterlere uygun bir robot üretseler dahi kullanıcıların ihmalleri neticesinde hayvan bulunduranın veya çocukların davranışlarından sorumluluk benzeri bir şema çizmek gerekecektir. Bu aşamada artık robotların kişisel kullanımları,

---

⁵⁶⁷ Pagallo, *Laws of Robots*, s. 122-123.

⁵⁶⁸ Robotların etik kullanımı güncel olarak tartışılan konulardan biridir. Nitekim bir robotu sahibi tele-soygun amacıyla uzaktan kontrol edebilir. Robotun uzaktan kontrollü bir biçimde tele-temsilci olarak kullanılması hâlinde yaşanacak bir diğer sorun da robotun yapması istenen eylemin, emrin yerine getirildiği yerde yasal, ancak emrin verildiği yerde yasa dışı olması şeklinde karşımıza çıkabilir. Örneğin kumar ve bahis oyunları için bu ihtimalin gerçekleşmesi mümkündür. (Bkz. Asaro, P. M., “Remote-Control Crimes”, *IEEE Robotics & Automation Magazine*, C. 18, S. 1, 2011, s. 68-71, s. 69).

hayvan bulunduranın veya ev başkanının dikkat ve özen yükümü benzeri bir yapı söz konusu olur.⁵⁶⁹ Ancak sırf öngörülemeyen ve tamamen kontrol edilemez oluşları nedeniyle yapay zekâlı robotlarla hayvanlar arasında sorumluluk açısından benzerlik kurmak biraz zorlama bir yorumdur. Hayvanlardaki bilinç yoksunluğunun üstün bir programlama ile yaratılmış yapay zekâlı robotlar ile kıyaslanması yeterli benzerliği içermemektedir.

b. Ev Başkanının Sorumluluğu

aa. Genel Olarak

Ev başkanının sorumluluğu TMK m. 369'da düzenlenmiştir. Bu maddeye göre ev başkanı hane halkından sayılan küçüklerin, kısıtlıların, akıl hastalığı veya akıl zayıflığı olan kimselerin verdikleri zararlardan sorumludur. Bu maddede de tıpkı hayvan bulunduranın sorumluluğundaki gibi kurtuluş kanıtı getirme imkanı tanınmıştır. Ev başkanı durum ve koşulların gerektirdiği dikkat ve özenle gözetimi altında bulundurduğunu veya bu dikkat ve özeni göstermiş olsaydı dahi zararın meydana geleceğini ispat etmekle sorumluluktan kurtulur. Dolayısıyla kanun tarafından ev başkanına gözetim ve denetim ödevi yüklenmiş, ev başkanının bu ödevi ihmal etmesi neticesinde ortaya bir zarar çıkması hâlinde zarardan sorumlu tutulacağı hükme bağlanmıştır.⁵⁷⁰

---

⁵⁶⁹ Pagallo, *Laws of Robots*, s. 124.

⁵⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, M., *Türk Medeni Hukukunda Aile Başkanının Sorumluluğu*, Ankara, 1979, s. 89-92; Eren, *Borçlar Genel*, s. 737-744; Nomer, s. 217-218; Reisoğlu, s. 171-172; Kılıçoğlu, *Sorumluluk Hukuku*, s. 419-420.

Ev başkanının belirlenmesinde TMK 367/1 kanuna, sözleşmeye veya örf bakılması gerektiğine dikkat çeker. Örneğin TMK m. 185/2’de evlilik birliğinin mutluluğunu elbirliğiyle sağlayarak çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermeye eşlerin yani anne ve babanın beraberce yükümlü olduğu belirtilir. Aile başkanının belirlenmesinde esas olan kriter aile içinden bir kişinin üstün olmasıdır. Bu bazı yazarlarca bilhassa ekonomik üstünlük olarak ifade edilir.⁵⁷¹ Bazı durumlarda ailede birden çok otoriter figür karşımıza çıkabilir.⁵⁷² Anglo-Sakson hukukunda bu türden

---

⁵⁷¹ Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 421.

⁵⁷² Yargıtayın dede, baba ve torunun bir arada yaşadığı bir davada verdiği karar bu açıdan incelenmeye değerdir. Olayda torun, yaz tatilinde babasıyla beraber dedesinin köyüne gelmiştir. Çocuk, köyde orman yangınına neden olmuştur. Çocuğuna gerekli eğitimi vermediği için babası aile reisi olarak sorumlu tutulmuştur. Yerel mahkeme babanın yanında dedenin de aile reisi olarak sorumluluğuna hükmetmiştir. Buna karşın dede hakkında kamu davası açılmış ancak davada dede hakkında beraat kararı verilmiştir. Yargıtay da yerel mahkemenin dedenin sorumluluğuna ilişkin kararının bozulması gerektiği görüşünü beyan etmiştir. Yargıtayın bu kararına iki üye karşı oy yazısı yazmıştır. İlk karşı oy yazısını belirten üye, çocuğun dedesiyle beraber kuzuları otlatmak için çıkmış ve dedesi torununu yanına alarak henüz on yaşındaki torununa büyük ödevler vermiş olması dedenin özensiz davranışı olarak değerlendirilmiştir. Karşı oy yazısı yazan ikinci üye de hem babasının oğluna gereken eğitimi vermemesi nedeniyle babayı, hem de gereken nezareti göstermemesi nedeniyle dedenin sorumlu tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Y. 4. HD. 28.2.2002 T., 2001/9609E., 2002/910 K. Yargıtay’ın vermiş olduğu bu karar tartışmalıdır. Ancak karşı oy yazılarında belirtilen hususlar anlaşılır gözükmemektedir. Bu itibarla böylesi bir olayda dedenin adam çalıştırmanın çalışanına talimat

sorumluluk Kıta Avrupası sisteminde genel olarak benimsenen kusursuz sorumluluk görüşünün aksine kusur sorumluluğu şeklinde düzenlenmiştir. İtalyan Medeni Kanunu *Codice Civile*'de çocuğun neden olduğu zarardan dolayı ebeveynlerin ve hayvanların neden oldukları zararlardan kusursuz sorumluluğu mevcuttur.⁵⁷³

bb. Yapay Zekâ Bakımından

Bazı yazarlarca yapay zekâlı robotların verdikleri zararlardan sorumluluğun ev başkanının sorumluluğuna benzer olduğu ifade edilmektedir.⁵⁷⁴ Yapay zekânın tıpkı ergin olmayan bir kimse gibi değerlendirilmesi gerektiği öğretide savunulmaktadır. Bu açıdan yapay zekânın küçükler, akıl hastaları gibi *quasi-person* (yarı-insan) olarak

---

vermesi benzeri bir ilişkinin mevcut olduğu savunularak hem babanın aile başkanı olması nedeniyle hem de dedenin açıklanan şekliyle müteselsil sorumluluğu mevcut olabilir.

⁵⁷³ Art. 2048- Responsabilità dei genitori; dei tutori, dei precettori e dei maestri d'arte: "Il padre e la madre, o il tutore, sono responsabili del danno cagionato dal fatto illecito dei figli minori non emancipati o delle persone soggette alla tutela, che abitano con essi. La stessa disposizione si applica all'affiliante.", Art. 2052- Danno cagionato da animali: "*Il proprietario di un animale o chi se ne serve per il tempo in cui lo ha in uso, è responsabile dei danni cagionati dall'animale, sia che fosse sotto la sua custodia, sia che fosse smarrito o fuggito, salvo che provi il caso fortuito.*".

⁵⁷⁴ Chopra/ White, s. 133; Hanisch, J., Haftung für Automation, Cuvillier-Verlages, 2010, s. 194-195.

nitelendirilebileceğini ve tıpkı küçük gibi eğitim, gözetim, denetleme yükümlülüğü bulunan veli tarafından eğitilmesi ve gözetim altında tutulması gerekmektedir.⁵⁷⁵ Böylesi bir kıyas bir dereceye kadar anlamlı olmakla beraber, yapay zekânın kompleks yapısı nedeniyle bir yapay zekânın eğitimi ile ergin olmayan kişilerin eğitimini aynı kapsamda değerlendirmek amacını aşan bir yorum olacaktır.⁵⁷⁶ Zira bir yapay zekânın eğitimi, programlanması, test edilmesi aşamaları yetkileri farklı kişilerde olabilir. Dolayısıyla yapay zekânın “velisi” olarak nitelendirilebilecek kullanıcısı onu eğitmeye ehil olmayabilir; çünkü bu “eğitim” yapay zekânın yazılımı ile ve programlanması veya güncellenmesi ile alakalı bir aşama olabilir. Yapay zekânın kullanıcısı, elindeki yapay zekânın güncellemelerinin zamanında yapılması konusunda sorumlu tutulabilir ve yetkisi bununla sınırlı olabilir. Buna karşın yapay zekâyı programlayanı, yazılımcısı, geliştiren ve üreten farklı, yapay zekâyı kullanan farklı kişilerdir.

c. Adam Çalıştırmanın Sorumluluğu

aa. Genel Olarak

TBK m. 66 “adam çalıştırmanın sorumluluğu” başlığı altında adam çalıştırmanın, çalışanına verdiği işin görülmesi sırasında başkalarına verdiği zararlardan sorumlu olduğu düzenlenmiştir. TBK’ya göre adam çalıştırın, çalışanını seçerken, işiyle ilgili

---

⁵⁷⁵ Lior, A., “AI Entities as AI Agents: Artificial Intelligence Liability and the AI Respondeat Superior Analogy”, **Mitchell Hamline Law Review**, C.:46, S.: 5, 2020, ss.1043- 1102, s. 1065.

⁵⁷⁶ Aynı yönde bkz. Polat, C., *Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukukunda Otonom Sistemler*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022, s. 57.

talimat verirken, gözetim ve denetimde bulunurken gereken özeni göstermelidir. Aksi takdirde meydana gelen zarardan sorumlu tutulur. TBK m.66'da öngörülen adam çalıştırıcı-çalışan ilişkisi kamu hukukundan doğan bir ilişki veya özel hukuktan doğan bir ilişki şeklinde olabilir. Bu sorumluluk türünde adam çalıştırıcıya genel nitelikte objektif özen yükümlülüğü getirilmiştir.⁵⁷⁷

Adam çalıştırıcının sorumluluğuna ek olarak bir de TBK m. 116'da "yardımcı kişilerin fiillerinden sorumluluk" başlıklı maddede hâli hazırda aralarında hukuki ilişki kurulmuş olan taraflardan birinin borcunu ifa ederken veya borç ilişkisinden doğan haklarını kullanırken yararlandığı birlikte yaşadığı kişiler veya yanında çalışanlar gibi yardımcıların vermiş oldukları zararlardan sorumlu olacakları düzenlenmiştir. Burada da tıpkı adam çalıştırıcının sorumluluğunda olduğu gibi üçüncü kişinin davranışından sorumluluk söz konusudur. İki sorumluluk türü arasındaki fark birisinin borcun ifası veya borçtan doğan hakkın kullanılmasında, bir başka deyişle borca aykırılık hâlinde söz konusu olması ve diğerinin hukuki ilişkisinin tarafı olmayan üçüncü bir şahsa zarar verilmesi hâlinde karşımıza çıkmasıdır. Dolayısı ile sözleşmeden doğan sorumlulukta TBK m. 66 değil TBK m. 116 uygulama alanı bulacaktır. Her iki sorumluluk türü arasındaki bir diğer önemli fark da TBK m. 66'da kurtuluş kanıtı getirme imkanı tanınmışken TBK m. 116'da bu hakkın tanınmamış olmasındadır. Son olarak TBK m. 66'da adam çalıştırıcı ve çalışan arasında bir tabiyet ilişkisi aranırken TBK m. 116'da böylesi bir koşul mevcut değildir. TBK m. 66'daki çalıştırma aslen bir hizmet (iş) sözleşmesi niteliğindedir. Yine de TBK m. 66 kapsamında hizmet akdi ile işverene bağlı

---

⁵⁷⁷ Eren, Borçlar Genel, s. 707; Nomer, s. 201; Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 383.

olma bir koşul değildir, önemli olan işverene tabiiyet unsurunun mevcut olmasıdır.⁵⁷⁸ Adam çalıştırana tanınan kurtuluş kanıtından yararlanabilmesi için gereken dikkat ve özeni gösterdiğini ispat etmesi gerekir. Adam çalıştıran, çalıştırdığı kişiyi seçerken (*cura in eligendo*), bu kişiye talimat verirken (*cura in instruenda*) ve çalıştırdığı kişiyi gözetirken (*cura in custodiendo*) özen gösterdiğini ispat etmelidir.⁵⁷⁹

bb. Yapay Zekâ Bakımından

Yapay zekâlı robotların günümüzde insanların çalıştığı işlerin birçoğunda görev alacakları varsayıldığından adam çalıştıranın sorumluluğu hükümlerine gidilmesi gerektiği öğretide savunulur.⁵⁸⁰ Gerçekten de örneğin garson robot, dadı robot veya herhangi başka türden bir işi görmekte olan yapay zekâlı robotlar bir açıdan çalışaninkine benzer bir pozisyondadır. İşinin görülmesi için adam çalıştıranın durumunda olduğu gibi yapay zekâlı robotların da üçüncü kişilere karşı zarar verme olasılığı, riski mevcuttur. Bu nedenle işinin görülmesi için yapay zekâlı robotları kullanan kimse yapay zekânın üçüncü kişilere verdiği zararlardan sorumlu tutulmalıdır. Yapay zekânın verdiği zararlar nedeniyle adam çalıştıranın sorumluluğu hükümlerine gidilmesi gerektiği görüşüne karşı görüşte olanlar bunu ya yapay zekânın bilinci olmamasına veya adam çalıştıranın sorumluluğunun istisnai bir sorumluluk türü oluşuna dayanmaktadır. İlk argüman, yapay zekânın ayırt etme gücüne sahip bir insan gibi bir bilinç düzeyine sahip olmadığını

---

⁵⁷⁸ Eren, Borçlar Genel, s. 707-710; Nomer s. 201-202; Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 386-387.

⁵⁷⁹ Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 389-390.

⁵⁸⁰ Lior, s. 1085 vd.; Pagallo, Laws of Robots, s. 37 vd., Chopra/White, s. 43 vd.

savunur. Yapay zekânın bir insandaki gibi bir bilince sahip olmadığı kabulü hâlinde dahi adam çalıştırmanın, çalışanın kusuru değil çalışandan faydalanması nedeniyle sorumluluğu olması itibarıyla yapay zekânın verdiği zararlardan da adam çalıştırıcı sorumlu olmalıdır. Adam çalıştırıcının sorumluluğu görüşüne karşı çıkan ikinci görüş adam çalıştırıcının sorumluluğunun istisnai bir sorumluluk türü olması ve istisnaların dar yorumlanması gerektiğini savunur. Buna karşın söz konusu ilke günümüz ihtiyaçlarına cevap vermediğinden güncelliğini yitirmiş bir görüştür.⁵⁸¹

Adam çalıştırıcının sorumluluğu hükümlerinin kıyasen yapay zekâlı robotlara uygulanması hâlinde esasen adam çalıştırıcının sorumluluğundan da ağır bir sorumluluk söz konusu olacaktır. Zira adam çalıştırıcının sorumluluğunda adam çalıştırıcı, çalışanın o zarara yol açan davranışı gerçekleştirdiği sırada işini görmediğini, mesai saatleri dışında olduğunu ve bunun gibi nedenleri ileri sürebilir. Ancak söz konusu çalışan bir robot olunca zarar verdiği sırada işverenin işi ile ilgilenmediği gibi bir gerekçe ileri sürülemez. Adam çalıştırıcının, yani robotun sahibi veya kullanan kimsenin robotun davranışlarından daimi olarak sorumluluğu söz konusu olacaktır.⁵⁸²

d. Tehlike Sorumluluğu

aa. Genel Olarak

TBK m. 71 “Tehlike sorumluluğu ve denkleştirme” başlığı ile önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyeti sonucunda zararın doğması hâlinde bu zararın

---

⁵⁸¹ Konunun detayları için ayrıca bkz. Polat, s. 56-57.

⁵⁸² Aynı yönde bkz. Pagallo, *Laws of Robots*, s. 130-133.

ilgili işletme sahibinin ve varsa işletenin müteselsilen sorumlu olacakları düzenlenmiştir. Bu itibarla TBK m. 71 önemli ölçüde tehlike oluşturan işletmeler açısından genel bir tehlike sorumluluğu düzenlemiştir.⁵⁸³ Tehlike sorumluluğu “ağırlaştırılmış sebep sorumluluğu” veya “ağırlaştırılmış objektif sorumluluk” isimleriyle de ifade edilir.⁵⁸⁴ Hangi işletmelerin genel tehlike arz ettiği hususu da yine aynı maddenin ikinci fıkrasında belirtilmiştir. Buna göre: “*Bir işletmenin, mahiyeti veya faaliyette kullanılan malzeme, araçlar ya da güçler göz önünde tutulduğunda, bu işlerde uzman bir kişiden beklenen tüm özenin gösterilmesi durumunda bile sıkça ve ağır zararlar doğmaya elverişli olduğu sonucuna varılırsa, bunun önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletme olduğu kabul edilir. Özellikle, herhangi bir kanunda benzeri tehlikeler arz eden işletmeler için özel bir tehlike sorumluluğu öngörülmüşse, bu işletme de önemli ölçüde tehlike arz eden işletme sayılır*”. İşletmeler dışında tehlike arz eden herhangi diğer faaliyetler veya ürünler bu madde kapsamı dışında kalmıştır. Bu türden tehlike arz eden işletmelere örnek olarak likit petrol gazı üretim ve dağıtım işletmeleri, teleferik işletmeleri, havaalanı işletmeleri verilebilir.⁵⁸⁵

bb. Yapay Zekâ Bakımından

Avrupa Parlamentosunun taslağında yer alan 8. maddede sadece “yüksek riskli” olarak değerlendirilmeyen yapay zekâlı sistemler açısından kusur sorumluluğuna

---

⁵⁸³ Nomer, s. 224-225, Eren, Borçlar Genel, s. 770.

⁵⁸⁴ Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 453.

⁵⁸⁵ Erdem, M., Özel Hukukta Zamanaşımı, On İki Levha Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 223

Tehlike sorumluluğu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Saraç.

gidilebileceği ifade edilmiştir. Dolayısı ile “yüksek risk” taşıdığı düşünülen yapay zekâlı sistemler açısından tehlike sorumluluğu gündeme gelir. Yüksek riskin tanımı da yine aynı taslakta yer almaktadır. Bu maddede yer alan tanıma göre yapay zekâlı sistemin yüksek riskli olması, bir veya birden çok kişiye kayda değer derecede zarar verebilme potansiyeline sahip olması ve bunun rasgele ve öngörülerin ötesine geçmesi anlamına gelir.⁵⁸⁶ Ancak “yüksek risk” taşıyan yapay zekâlı sistemlerin hangileri olacağı henüz taslakta belirtilmemiştir. Buna karşın daha önceden paylaşılmış olan rapor taslağında yüksek risk teşkil eden yapay zekâlı sistemlerin insansız hava araçları, belirli seviye⁵⁸⁷ kapsamındaki otonom araçlar, otonom robotlar ile kamusal alanda temizlik işlerini gören

---

⁵⁸⁶ Article 3 (c): “ ‘High risk’ means a significant potential in an autonomously operating AI-system to cause harm or damage to one or more persons in a manner that is random and goes beyond what can reasonably be expected; the significance of the potential depends on the interplay between the severity of possible harm or damage, the degree of autonomy of decision-making, the likelihood that the risk materializes and the manner and the context in which the AI-system is being used”.

⁵⁸⁷ Rapor taslağında belirtilen 4. ve 5. seviyedeki otonom araçlardır. Bahsedilen seviyeler ABD’deki Uluslararası Otomotiv Mühendisleri Birliği (SAE) tarafından belirlenmiştir ve 0’dan 5’e kadar giden bir aralıktadır. Kısaca değinmek gerekirse 0. seviye, hiç otonomisi olmayan araçları, 5. seviye de üst seviyedeki tam otonom araçları ifade eder. Sınıflandırmanın detayları için bkz. Polat, s. 236-237.

otonom araçlar olarak belirtilmiştir.⁵⁸⁸ Bu rapor taslağında “otonom araçlar” ifadesi dikkat çekicidir. Zira bu taslağa göre pek çok yapay zekâlı sistem bu kapsamda değerlendirilebilir. Tehlike sorumluluğunun öngörülmesi, yüksek risk içeren sistemlerin sınırlı olması durumunda anlamlı olacaktır. Bu açıdan tanımın kapsamının daraltılması gerekmektedir.⁵⁸⁹

Taslakta yüksek riskli yapay zekâlı sistemleri işletenlerin bu sorumluluktan kurtuluş kanıtı getiremeyecekleri de belirtilmiştir. Bu türden yapay zekâlı sistemleri işletenler ancak mücbir sebepler hâlinde sorumluluktan kurtulabilirler.⁵⁹⁰ TBK’nın ilgili hükümlerinin taslakta yer aldığı gibi yüksek risk arz eden yapay zekâlı sistemler açısından da uygulanmasının isabetli olacağı kanaatindeyiz.

e. Motorlu Araç İşletenin Sorumluluğu

aa. Genel Olarak

Motorlu araç işletenlerin sorumluluğu 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanununda düzenlenmiştir. KTK’nın sekizinci kısmı “Hukuki Sorumluluk ve Sigorta” başlığını taşır. 20. yüzyıldaki Sanayi Devrimi gelişmelerine benzer olarak günümüzde de teknolojik devrim yaşanmaktadır. Her iki değişim de sorumluluk hukukunda sigorta konusunun

---

⁵⁸⁸ Voss, A., Draft Report with Recommendations to the Commission on a Civil Liability Regime for Artificial Intelligence (European Parliament Committee on Legal Affairs), Mayıs, 2020, s. 24.

⁵⁸⁹ Aynı yönde bkz. Polat, s. 219-220; Wagner, s. 42-44.

⁵⁹⁰ Bkz. ilgili Taslak m. 4(3).

altını çizmektedir.⁵⁹¹ Günümüz Kıta Avrupası sistemi sorumluluk hukukunun esas amacı zarar görenin zararını karşılamaktır.⁵⁹² Makineleşmenin yaygınlaşmasıyla kazalar da artmış ve neticede sigorta kavramı önem kazanmıştır. Sigorta türlerinden sorumluluk sigortası en çok başvuru alan sigorta türü olmuştur. Bu arada devletler de sigorta alanına müdahil olmaya başlamış ve bunun bir yansıması olarak motorlu taşıtlar için mecburi sorumluluk sigortası öngörülmüştür.⁵⁹³

KTK m. 85 “*İşleten ve araç işleticisinin bağlı olduğu teşebbüs sahibinin hukuki sorumluluğu*” başlıklı maddesinde motorlu aracın işletilmesinin bir kimseyi öldürmesi veya yaralaması veya zarara neden olması hâlinde motorlu aracın işleteni ve bağlı olduğu teşebbüs var ise onun da doğan zarardan müştereken ve müteselsilen yani kusursuz olarak sorumlu olduklarını düzenler. KTK’na göre kusursuz sorumluluk kuralı, kusur sorumluluğu istisnadır.

Motorlu bir aracın işletilmesi tehlike sorumluluğu kapsamındadır. Sorumluluğun doğması için gereken ilk şart motorlu bir aracın işletilmesidir. Burada motorlu araç ifadesi ile anlaşılması gereken karada giden motorlu araçlardır. Bunlar otomobil, kamyonet, kamyon, otobüs, çekici, arazi taşıtları, özel amaçlı taşıtlar, kamu hizmeti taşıtları, personel servis aracı, umum servis aracı, kamp taşıtı, römork, yarı römork, hafif römork, motosiklet, motorlu bisiklet, lastik tekerli traktörler, iş makineleri, tramvay, araçlar ve taşıtlardır. Kanunda bu şekilde sayılan motorlu araçların unsurları ileriye ve geriye doğru

---

⁵⁹¹ Eren, Borçlar Genel, s. 575-576.

⁵⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Özden Merhacı, s. 155 vd.; Eren, Borçlar Genel, s. 579.

⁵⁹³ Eren, Borçlar Genel, s. 575.

hareket kabiliyeti bulunan, makine gücüyle hareket eden ve karada giden araçlar olarak sayılabilir.⁵⁹⁴

Sorumluluğun doğumu için gereken diğer koşullar motorlu aracın işletilmesinin bir kimsenin ölümüne veya yaralanması veya zarar görmesine neden olması ve motorlu aracın işletilme hâli ile zarar arasında illiyet bağının bulunması gereklidir. Aracın işletilme hâlinde olması uygun illiyet bağında temel öge olarak da kabul edilmektedir.⁵⁹⁵ İşletilme hâlinde olan aracın verdiği zarar durumunda tehlike sorumluluğu, işletilme hâlinde olmayan bir aracın zarara neden olması durumunda duruma göre sebep veya kusur sorumluluğu söz konusu olacaktır.⁵⁹⁶

Ortaya çıkan zarardan sorumlu olacak kişi KTK'da işleten ve teşebbüs sahibi olarak belirtilmiştir. İşleten ve teşebbüs sahipleri, sürücü ve diğer yardımcıların aracın işletilmesi sırasında verdikleri zararlardan sorumlulardır. Sürücü, KTK m.3'te “*karayolunda motorlu veya motorsuz bir aracı veya taşıtı sevk ve idare eden kişi*” olarak tanımlanmıştır. Sürücü, “izinli, yetkili sürücü” ve “izinsiz, yetkisiz sürücü” olarak ikili bir ayrıma tabi tutulur. İşletenin açık veya örtülü rızasıyla aracı süren kimse yetkili

---

⁵⁹⁴ Eren, Borçlar Genel, s. 771-772; Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 454-455, 461.

⁵⁹⁵ Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 477.

⁵⁹⁶ Eren, Borçlar Genel, s. 772-773; Reisoğlu, s. 166 vd.; Oğuzman/Öz, s. 632 vd.; Tandoğan, Kusura Dayanmayan Sorumluluk, s. 243; Eren, F., “Karayolları Trafik Kanununa Göre Motorlu Araç İşletenin Akit Dışı Sorumluluğunun Hukuki Niteliği ve Unsurları”, **AÜHFD**, C. 39, S.1, 1982-1987, S. 1-4, s. 159 vd.

sürücüdür. İşletenin rızası olmaksızın aracı kullanan kimse de yetkisiz sürücüdür.⁵⁹⁷ KTK m. 107’de “çalınan veya gasbedilen araçlarda sorumluluk” başlığı ile yetkisiz sürücünün verdiği zararlardan aracı işletenin veya teşebbüs sahibinin sorumlu olmayacağı belirtilmiştir.

Sürücü dışında işletenin sorumlu olduğu kişiler diğer yardımcılarıdır. Bu kimseler aracın kullanılmasında rol alan yardımcılarıdır. KTK m.3’te hizmetli, “araçlarda sürücü hariç araç veya taşıma hizmetlerinde süreli veya süresiz çalışan kişiler ile iş makinelerinde sürücüdenden gayri kişiler” olarak tanımlanmıştır. Öğretide “hizmetli” kavramının geniş yorumlanması gerektiği, sürücü yardımcılarının, şoför muavinlerinin, sürücüye aracın manevrası sırasında işaret verenlerin, ve benzeri kimselerin bu kapsamda sayılması gerektiği belirtilmiştir.⁵⁹⁸ Yargıtayın “işleten” kavramına ilişkin bazı kararlarında⁵⁹⁹ tehlikenin bir şahsa ait olması yanında fiili egemenlik hususunu da gözetmiş ve tüm unsurlar arasında birlik aramıştır. Dolayısı ile somut olaya göre, sağlanan ekonomik yarar, sigorta gibi kayıtlar da incelenerek bir karar verilmesi gerekir.⁶⁰⁰

---

⁵⁹⁷ Eren, Borçlar Genel, s. 783-784.

⁵⁹⁸ Bkz. Eren, Borçlar Genel, s. 794. Yolcuların yardımcı kişi sayılıp sayılmayacağı öğretide tartışmalı olsa da ancak aracın işletilmesine dahil olmuşlarsa sorumlu olmalarının gerekeceği görüşü kanımca daha isabetlidir.

⁵⁹⁹ Y. 4. HD., 02.10.2000 T., 2005/5173 E., 2000/8153 K., Y. 4.HD., 24.12.1999 T., 1999/8953 E., 1999/11534 K.

⁶⁰⁰ Başka kararlarında Yargıtay otobüs işletmelerinin sebep olduğu bir kazada otobüs firmalarının kendilerine, ortaklarına veya üçüncü kişilere ait araçlarla yolcu

İşleten kavramının tanımı KTK. m. 3'te "*Araç sahibi olan veya mülkiyeyi muhafaza kaydıyla satışa alıcı sıfatıyla sicilde kayıtlı görülen veya aracın uzun süreli kiralama, ariyet veya rehinli gibi hâllerde kiracı, ariyet veya rehin alan kişidir. Ancak ilgili tarafından başka bir kişinin aracı kendi hesabına ve tehlikesi kendisine ait olmak üzere işlettiği ve araç üzerinde fiili tasarrufu bulunduğu ispat edilirse, bu kimse işleten sayılır*" demektedir. Bu itibarla örneğin iflas masası da veya finansal kiralama şirketleri de işleten kapsamında değerlendirilmelidir.⁶⁰¹

Sürücü ile işleten aynı kişi olabilecekleri gibi farklı kimseler de olabilirler. Sürücü ile işletenin aynı olması hâlinde tehlike sorumluluğu söz konusu olur. Sürücü ile işletenin farklı kimseler olması hâlinde sürücü aleyhine de dava açılabilir. Ancak bu ihtimalde sürücünün sorumluluğu TBK m. 49'a göre haksız fiil sorumluluğu kapsamında olacağından zarar görenin ispat külfeti gündeme gelecektir. Sürücü dışında KTK'da motorlu araç ile ilgili mesleki faaliyette bulunan kimselerin sorumluluğuna ilişkin düzenleme mevcuttur. Buna göre KTK m. 104/1: "*Motorlu araçlarla ilgili mesleki faaliyette bulunan teşebbüslerin sahibi, gözetim, onarım, bakım, alım-satım, araçta değişiklik yapılması amacı ile veya benzeri bir amaçla kendisine bırakılan bir motorlu aracın sebebi olduğu zararlardan dolayı; işleten gibi sorumlu tutulur. Aracın işleteni ve*

---

taşıdıklarından hareketle taşıyıcı olarak gözüken araç fiilen otobüsü işletiyor olmasa da işletme faaliyetlerine katılması nedeniyle aracın işleteni olarak kabul edilmesi ve sorumlu tutulması gerektiği yönünde karar almıştır.⁶⁰⁰ Benzer şekilde bilet satan bir tur firmasının da araç işleten olarak sorumluluğu yönünde karar vermiştir. Y. 4. HD., 26.11.1998 T., 1998/6081 E., 1998/9464 K.; Y. 11. HD., 24.02.1998 T., 1997/9393 E., 1998/1144 K.

⁶⁰¹ Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 484.

araç için zorunlu mali sorumluluk sigortası yapan sigortacısı bu zararlardan sorumlu değildir.” demektedir. Bu madde kapsamında tamirciler, kaportacılar, boyacılar, garaj, otopark ve galeri sahipleri de aracı işleten olarak değerlendirilebilir.⁶⁰²

bb. Yapay Zekâ Bakımından

Otonom araçlar bakımından da bu sorumluluk türünün uygulanması gerektiği öğretide savunulmuştur. Bu aşamada ilkin hangi türden araçların “otonom araç” olarak nitelendirileceği, hangi sınıflandırmaya dahil otonom araçların bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği hususu da tartışma konusu olmuştur. Tehlike sorumluluğu başlığında belirtildiği üzere Avrupa Parlamentosunun yapay zekâlı sistemleri işletenlerin sorumluluğu hakkında düzenlediği taslağa öneriler getiren rapor taslağında ancak 4. ve 5. seviyedeki otonom araçların bu kapsamda değerlendirileceği belirtilmiştir. Yüksek otonom sürüş sistemlerini ifade eden bu seviyedeki araçların trafikte kullanımına izin verilip verilmediği hususunu açıklığa kavuşturmak gereklidir. Türkiye'nin de taraf olduğu 1968 tarihli Viyana Karayolu Trafik Konvansiyonu'na göre her taşıtın bir sürücüsü olmalıdır ve bu sürücü bir gerçek kişi olmalıdır.⁶⁰³ Konvansiyonun ilgili hükümleri gereği sürücüsüz araçlara izin verilmediği anlaşılmaktadır. Ancak 2016 yılında yürürlüğe giren bir değişiklikle Konvansiyonun tekerlekli araçlara dair uluslararası mevzuata uyması koşuluyla araç sistemlerinin Konvansiyona uygun olduğu kabul

---

⁶⁰² Kılıçoğlu, Sorumluluk Hukuku, s. 485; Eren, F., Karayolları Trafik Kanununa Göre Motorlu Araç İşletenin Akit Dışı Sorumluluğunun Hukuki Niteliği ve Unsurları, s. 181

⁶⁰³ Viyana Karayolu Trafik Konvansiyonu m. 8/1-3.

edilmiştir.⁶⁰⁴ Buna karşın Konvansiyonun, üst seviyede otonom kabiliyeti olan özellikle 4. ve 5. seviyedeki otonom araçların trafiğe çıkışına müsaade edip etmediği açık değildir. Buna karşın Konvansiyonun hükümlerinin ileride bu araçlara müsaade edeceğini düşünerek sorumluluk açısından değerlendirme yapılacaktır.

Otonom araçlarda işletenin de sürücünün de kontrolünün sınırlı olması meydana gelen zararların nasıl tazmin edilmesi gerektiği konusunu gündeme getirmiştir. Bu hususta temelde iki farklı görüş mevcuttur. Görüşlerden ilki üreticinin otonom araçtaki hakimiyeti nedeniyle işleten olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve bu açıdan sorumluluğun üreticide olması gerektiğini savunur.⁶⁰⁵ Diğer görüş ise mevcut motorlu araç işletenin sorumluluğu hükümlerinin aynı şekilde otonom araçlar açısından da uygulanması gerektiğini ileri sürer. Motorlu araç işletenin sorumluluğunun devam ettirilmesi ve tehlike sorumluluğunun kabul edilmesi, otonom araçlar bakımından otonom olmayan araçlardaki riskin devam ediyor oluşuna dayanır. Otonom olmayan araçların yarattığı risklerin yanında, otonom araçlarda ayrıca “otonomi riski” adı verilen yeni bir risk türü de mevcuttur.⁶⁰⁶ Otonomi riski, otonom aracın insan kontrolünden bağımsız

---

⁶⁰⁴ Polat, s. 239-240.

⁶⁰⁵ Marchant, G. E./ Lindor, R. A., “The Coming Collision Between Autonomous Vehicles and the Liability System”, **Santa Clara Law Review**, C. 52, S. 4, 2012, ss. 1320-1340, s. 1321.

⁶⁰⁶ Polat, s. 267; Schulz, T., *Verantwortlichkeit bei autonom agierenden Systemen: Fortentwicklung des Rechts und Gestaltung der Technik*, Nomos, 2015, s. 74; Spindler, G., “Roboter, Automation, künstliche Intelligenz, selbst-steuerende Kfz- Braucht das

hareket etmesi, sistemin yeterince uyarlanabilir (*adaptive*) olamaması gibi nedenlerle ortaya çıkabilecek risklerdir.⁶⁰⁷ Aracın otonomluk seviyesi arttıkça sürücünün kontrol seviyesi düşerek üreticinin kontrolü artmaktadır. Bu hususlar irdelendiğinde otonom araçların verebileceği zararlar açısından hem otonom oluşları hem de klasik işletme riskleri bir arada değerlendirilmelidir. Dolayısıyla zarara neden olan kazanın araçtaki otonom sistemdeki bir arızadan mı, yanlış bir komuttan mı yoksa sürücünün hatasından mı kaynaklandığı belirlendikten sonra sorumluluk ilgisine yöneltilebilir. Zarara uğrayan açısından bunun belirlenmesi hem uzun zaman alabilir hem de kimin sorumlu olduğunun belirlenmesi teknik ve detaylı bir incelemeyi gerektirebilir. Bu açıdan sorumluluk sigortasının otonom araçlar için de zorunlu olması büyük önem arz etmektedir. Açıklandığı üzere otonom araçlar açısından da motorlu araç işletenin sorumluluğu hükümlerin uygulanmalı ve eksik olan kısımlar için düzenleme yapılmalıdır. KTK'da otonom araçlar kanun kapsamına alınmalıdır. Mevcut düzenleme ve uygulamaya uygun olarak otonom araçlar açısından da zorunlu sorumluluk sigortası yaptırılması faydalı olacaktır.

f. Ürün Sorumluluğu

aa. Genel Olarak

Ürün sorumluluğu dair düzenleme hukukumuzda 12 Mart 2021 yürürlüğe giren 7223 sayılı Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu'nda (ÜGTDK) yer

---

Recht neue Haftungskategorien?: Eine kritische Analyse möglicher Haftungsgrundlagen für autonome Steuerungen”, **Computer und Recht**, S. 12, 2015, ss. 766-776, s.766 .

⁶⁰⁷ Polat, s. 268.

almaktadır.⁶⁰⁸ ÜGTDK'nun 6. maddesi "Ürün Sorumluluğu Tazminatı" başlığını taşımaktadır. ÜGTDK m. 6/1 ile bir ürünün bir kimseye veya bir mala zarar vermesi hâlinde o ürünün imalatçısının veya ithalatçısının bu zararı gidermekle yükümlü olduğunu belirtir.⁶⁰⁹ ÜGTDK ile beraber 1985 tarihli Ürün Sorumluluğu Direktifi

---

⁶⁰⁸ Ürün sorumluluğunun bu kadar geç düzenlenmesi öğretilerde tartışma konusu olmuştur. Hukukumuzda ilk olarak 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un (TKHK) 4. maddesi ve bu maddeyle ilişkili olarak 14 Haziran 2003 tarihli 25137 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmelik ile kapsamlı olmayan düzenlemeler yapılmıştır. Bkz. Atamer, Y. M./ Kurtulan Güner, G., "Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu ile imalatçının sorumluluğu konusu Türk Hukuku açısından çözülmüş müdür?", **AÜHFD**, C. 70, S.2, 2021, ss. 543-588, s. 546.

⁶⁰⁹ İlgili maddenin tam şekli şu şekildedir: Ürün Sorumluluğu Tazminatı Madde 6- (1) Ürünün, bir kişiye veya bir mala zarar vermesi hâlinde, bu ürünün imalatçısı veya ithalatçısı zararı gidermekle yükümlüdür. (2) İmalatçı veya ithalatçının sorumlu tutulabilmesi için, zarar gören tarafın uğradığı zararı ve uygunsuzluk ile zarar arasındaki nedensellik bağıını ispat etmesi zorunludur. (3) Ürünün sebep olduğu zarardan birden fazla imalatçı veya ithalatçının sorumlu olması hâlinde, bunlar müteselsilen sorumlu tutulurlar. (4) İmalatçı veya ithalatçıyı üründen kaynaklanan tazminat sorumluluğundan kurtaran ya da bu sorumluluğu azaltan sözleşmelerin ilgili maddeleri hükümsüzdür. (5) Ürünün sebep olduğu zarar nedeniyle ödenecek maddi ve manevi tazminat miktarının belirlenmesinde 11/1/2011 tarihli ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu hükümleri uygulanır. (6) Tazminat talebi için zamanaşımı süresi, zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten itibaren üç yıl ve her hâlde zararın doğduğu tarihten

(85/374/EEC) esas alınarak düzenleme yapılmıştır. Direktife göre üründeki ayıplardan doğan zararlardan hem ürünün üreticisinin hem de ürünün sürüm zincirine katılan diğer kişilerin sorumluluğu söz konusudur. Elbette önceden yapılmış düzenlemelerdeki hükümlerin yeterli olduğu söylenemez ve bu itibarla kanun koyucuların ürün sorumluluğunu dijital çağa uyumlu hâle getirmesi gerekmektedir.⁶¹⁰ Burada önemli olan husus kanun koyucuların; üretici, yazılımcı, operatör, kullanıcı gibi çeşitli aktörleri göz önünde tutarak düzenleme yapmasıdır.

Ürün sorumluluğunun niteliği öğretilerde tartışılmıştır. Kimileri kusursuz sorumluluğun bir alt türü olarak nitelendirilir ve çoğunlukla özen sorumluluğu kapsamında değerlendirilir.⁶¹¹ Ürün sorumluluğu için kusur unsurunun aranmamasına karşın kimi yazarlarca ürünün ayıplı olmasının esasen kusur kavramını karşıladığını ileri sürerler.⁶¹² Kimi yazarlar ürün sorumluluğunu “kurtuluş kanıtı getirilebilen özen sorumluluğu” kapsamında değerlendirirken kimileri “ağırlaştırılmış özen sorumluluğu” olduğunu vurgular. Esasen üreticinin, özen yükümlülüğünü yerine getirdiğini ileri sürerek sorumluluktan kurtulması mümkün değildir. Üreticinin kusuru olmasa dahi ürün ayıplı olabilir. Ürün sorumluluğunun bu niteliği onu kusursuz sorumluluğa yaklaştırmaktadır

---

itibaren on yıldır. (7) Diğer kanunlardaki tazminat sorumluluğuna ilişkin hükümler saklıdır.

⁶¹⁰ Lohsse/ Schulze/ Staudenmayer, s. 18; Kırac Adır, E., Robotların Yol Açtığı Zararlardan Doğan Hukuki Sorumluluk, Yetkin Basımevi, Ankara, 2023, s. 104 vd.

⁶¹¹ Bkz. Tandoğan, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku; Polat, s. 174.

⁶¹² Polat, s. 84.

Ürün sorumluluğunda tek sorumlu üretici değildir. Üreticinin yanında sürüm zincirinde bulunanlar, dağıtıcı ve ithalatçı da sorumludur. Üretici kadar ürün hakkında hakimiyeti ve kontrolü olmayan bu kimselerin sorumlu tutulması, ürün sorumluluğunun kusursuz sorumluluk kapsamında olduğuna işaret eden bir diğer unsurdur. Bu itibarla ürün sorumluluğunun kusursuz sorumluluk kapsamında olduğu genel görüşüne katılmaktayız.

Bir diğer görüş de ürün sorumluluğunun tehlike sorumluluğundan doğduğunu savunur.⁶¹³ Kanaatimizce bir genelleme yaparak tüm ürünler açısından tehlike sorumluluğu değerlendirmesi yapmak tehlike sorumluluğunun amacını aşmaktadır. Buna karşın üreticinin ürettiği ürünün ayıplı olması hâlinde üreticinin sorumluluğundan kurtulması mümkün değildir.

bb. Yapay Zekâ Bakımından

Yapay zekâlı bir robotun verdiği zarar durumunda zararı kimin karşılaması gerektiği konusunda bir diğer görüş ürün sorumluluğu ile bağdaştırılır. Bu ihtimalde üretimdeki bir hata neticesinde zararın ortaya çıkabileceği savunulur ve bu durumda 85/374 numaralı Ürün Sorumluluğu Direktifinin hükümlerinin devreye gireceği, üretim nedeniyle kusursuz sorumluluğun söz konusu olacağı belirtilir.⁶¹⁴ Ürün sorumluluğunu savunan görüş, zaten hâli hazırda AB’de kabul edilmiş olan Ürün Sorumluluğu Direktifi

---

⁶¹³ Bu konudaki farklı görüşlerin değerlendirmesi için bkz. Polat, s. 175 vd.

⁶¹⁴ Ersoy, s. 74; Abbott, R., *The Reasonable Robot: Artificial Intelligence and the Law*, Cambridge University Press, 2020, s. 50-51.

ile 1985 yılında kabul edilip, tartışılıp, mahkemelerce de benimsenmiştir.⁶¹⁵ Avrupa Komisyonu da zaten bu Direktifi dikkate alarak, mevcut PLD ile yeni teknolojilerden doğan sorumluluk için aynı hükümlerin uygulanabilir olup olmadığını tartışmıştır.

Ürün sorumluluğunun koşulları ürünün ayıplı olması, zarar ve nedensellik bağı olarak sıralanabilir.⁶¹⁶ Bu unsurların tek tek ele alınması tezin kapsamını aştığından yapay zekâlı robotların neden olabilecekleri zararlar açısından önem taşıyan yönleri irdelenecektir. İlk unsur bir üründeki ayıptan söz etmektedir. Yapay zekâ açısından ele alındığında, örneğin bir yazılım programcısı, oluşturduğu kodlamadaki bir hatanın zarara neden olması hâlinde sorumlu olacak mıdır yoksa PLD m. 2 gereği böylesi bir sorumluluk sadece “taşınırlar”da söz konusu olduğu için sorumluluk kapsamı dışında mı kalacaktır?⁶¹⁷ Alışılmış “ürün” kapsamı aşıldığından yapay zekâlar açısından üretici kavramı da genişlemektedir ve yazılımcı, veri sağlayıcı, programlayıcı gibi yeni aktörler devreye girmektedir. Bu konudaki tartışmalar iki temel noktada yoğunlaşmaktadır. İlki yapay zekâların bir üründen fazlası oluşu ve ikincisi salt yazılım, donanım gibi maddi varlığı olmayan sistemlerin niteliğidir. Esasen AB Komisyonu, yazılımların Yönerge kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğine ilişkin 1988 tarihli bir soruya olumlu yanıt vermiştir.⁶¹⁸ Eski tarihli bir karar olmasına karşın günümüz teknolojisi için

---

⁶¹⁵ Product Liability Directive (PLD).

⁶¹⁶ Bu unsurların tek tek incelenmesi tezin kapsamını aştığından ayrıntılı bilgi için bkz. Atamer/ Kurtulan Güner, s. 558 vd., Polat, s. 177 vd.

⁶¹⁷ Lohsse/ Schulze/ Staudenmayer, s. 17-18.

⁶¹⁸ European Parliament Written Questions With Answer, 1989, Official Journal of the European Council.

de yazılımların aynı şekilde ürün olarak nitelendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bir ürünün insanların kolaylıkla göremiyor oluşu nedeniyle maddi varlığı olmadığını düşünmek yazılımların cismani varlığının mevcudiyetini etkilemez.⁶¹⁹

Yapay zekâların ürün olarak değerlendirilmesi konusunu açıklığa kavuşturduktan sonra bir diğer tartışma konusu olan yapay zekâlı sistemlerdeki ayıp hususunun değerlendirmesine değinmek gerekir. Konvansiyonel ürünlerle kıyaslandığında yapay zekâlı sistemlerde ayıplı ürün kavramını ayırt etmek daha güçtür. Gerek yapay zekânın davranışlarının öngörülemeyen oluşu gerek derin-öğrenme süreci, otonom hareket kabiliyeti, çevresel faktörler dikkate alındığında neyin ayıp olarak nitelendirileceğini belirlemek kolay değildir. Ayıp kavramının tasarım, üretim ve bilgilendirme ayıplarından oluştuğu düşünülürse, yapay zekâlar açısından tasarım ayıplarının tespiti daha meşakkatli olacaktır. Zira tasarım ayıplarında ürün, tasarım aşamasında güvenli olmayan bir unsur nedeniyle ayıplı hale gelmiştir. Bu aşamada tasarımın yeterince güvenli olmadığını tespiti tüketici beklentileri ve risk fayda testi olarak adlandırılan iki farklı teste göre belirlenir.⁶²⁰

PLD’de yer alan düzenlemelerin ötesinde bir sorumluluk düşünüldüğünden başlama noktası olarak Sanayi Devrimi’nin getirdiği tehlikeli araç ve maddeleri kullanan operatör ve kullanıcıların kusursuz, objektif sorumluluğu temel alınabilir.⁶²¹ Anlaşıldığı

---

⁶¹⁹ Traille, J. P., “The EEC Directive of July 25, 1985 on Liability for Defective Products and Its Application to Computer Programs”, **Computer Law and Security Report**, S. 5, ss.214-226, 1993, s. 218-219.

⁶²⁰ Konunun detayları için bkz. Polat, s. 119 vd.

⁶²¹ Lohsse/ Schulze/ Staudenmayer, s. 19; Eren, Borçlar Genel, s. 566, 575-576.

üzere ürün sorumluluğu, otonom yapay zekâların operatörleri veya kullanıcıları için yetersiz olacağından “kusursuz sorumluluk” ile desteklenmelidir. Ayrıca yapay zekânın harici yapay zekânın yardımıyla “*self-learning*” denilen öğrenme yeteneği olduğu hesaba katılınca yapay zekânın operatörü ve kullanıcıları için dahi öngörülür olmaktan çıkacağı söylenebilir. Bu itibarla operatör veya kullanıcının sorumluluktan kurtulması tartışmaları gündeme gelecektir. Ancak yine de tarafımızca savunulan görüşe göre, bu ihtimallere karşın kullanıcı veya operatör; ilgili otonom sistemi kullanması itibarıyla bu riski arttırmış olacak, getirilerinden faydalanmış olacaktır.⁶²²

İkinci ihtimal doğrudan robotun eylemi veya davranışı neticesinde üçüncü kişilere zarar verilmesini değerlendirir. Bu aşamada sorumluluğun kime yükleneceğinin cevabı bir önceki durum kadar net değildir. Bu konuda da yine üreticinin sorumluluğuna gidilmesi mümkün olabilir. Ancak üreticinin sorumluluğunun hangi aşamaya kadar gitmesi gerektiği tartışılmakta olan bir husustur. Zira *derin-öğrenme (deep-learning)* sistemi ile donatılmış, kendi kendine öğrenme yeteneğine sahip robotlar bir aşamadan sonra üreticiden ve üreticinin öngörüsünden bağımsız olarak hareket edebilmektedirler. Bu itibarla, bir görüşe göre robotların eşya niteliğinde oldukları düşüncesiyle 85/374 sayılı Direktif kapsamında bir kimsenin maliki olduğu malların neden olduğu zararlardan sorumlulukları olacağı genel kuralın uygulanması söz konusu olabilecektir.

---

⁶²² Lohsse/ Schulze/ Staudenmayer, s. 20.

SONUÇ

Antik Çağ ve Geç Antik Çağ toplumlarında kölelerin kullanımı kaçınılmazdı. Tüm toplumlarda olduğu gibi Roma toplumunda da köleliğin ekonomik, sosyal ve siyaset gibi çeşitli alanlarda yeri vardı. Hatta köleliğin, hane içindeki temel bileşenlerden biri olduğu dahi söylenebilirdi. Aynı şekilde Antik Roma'da da köleler günlük hayat ve ticaret hayatında yaygın olarak kullanılırdı. Günümüzde daha çok işçiler tarafından üstlenilen her iş o zamanlar köleler tarafından görülürdü. Buna benzer olarak yakın gelecekte yapay zekâlı teknolojilerin, robotların toplumdaki yeri artacak ve pek çok farklı alandaki insan gücünü ikame edecektir. Roma'da kölelerin günlük işlerde kullanımı ile yapay zekâlı robotların yakın gelecekte olması beklenen durumunun birbirine paralel olduğu söylenebilir. Roma'da günlük hayatta, ticaret hayatında kölelerden faydalanılmasına benzer olarak günümüzde yapay zekâlı ajanların günlük hayatta kullanımı artmaktadır. Bu aşamada yapay zekâlı robotlarla ilgili olarak çeşitli hukuki sorunların ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Tezin kapsamında yapay zekâlı robotların hukuki kişiliği ve haksız fiillerinden sorumluluk meselesi üzerinde durularak Roma hukukundaki kölelerin durumu ile bir kıyas yapılmıştır.

Roma hukukuna göre kölelerin hukuki kişiliği yoktu ve dolayısıyla buna karşılık gelen hakları veya sorumlulukları yoktu. Mal sahibi olamaz, dava açamaz veya kendisine karşı dava açılmazdı. Buna karşın kendilerine taşınır bir eşya gibi de davranılmazdı. Kayıtlara göre efendiler kölelerine birçok alanda güven duyarlardı ve dükkân sahipleri, tacirler, bankerler ve mülk sahipleri işlerini yaptırırđı. Efendilerinin adına hareket ederek köleler geçerli bir biçimde üçüncü kimseleri bağlayan sözleşmeler yapabilirlerdi. Temsil kavramı sosyal ve hukuki yapının vazgeçilmez bir parçasıydı. *Institutiones*'de yer alan Florentinus'un metni, insanları hürler ve köleler olarak ikiye ayırır. Bu ayırım, köleleri mal statüsüne sokarken, kölelerin hukukun objesi olmalarına yol açar. Buna karşın kölelerin insan olmaları zaman zaman ikircikli durumlara mahal vermiştir. Kölelerin

“insan” niteliklerinin göz ardı edilmediği metinler de mevcuttur. Zira doğal hukuka göre tüm insanların hür olduğunu ifade eden D. 1.1.4, D. 1.3.2, D. 1.5.4.1 metinleri çarpıcıdır. Bunun yanında Roma hukukuna göre köleliğin zorunlu unsurlarından birisinin “*dominus*” olduğu vurgulanır. Köleler mal statüsünde olsalar da özel bir mal grubu olarak “*res mancipi*” mal grubu içinde sıralanmışlardı. Kişilik açısından irdelendiğinde Roma hukukunda katı bir sistemin mevcudiyeti anlaşılır. Hukuken kişi olarak tanınabilmek için *status libertatis*, *status civitatis* ve *status familiae* denilen hâllerin kümülatif bir şekilde bir kimsede toplanması gerekliydi. Köleler, en başta *status libertatis* koşulunu karşılayamadıklarından hukuk önünde kişilikleri mevcut değildi. Köle olmaları doğum yoluyla veya sonradan köle haline gelmek şeklinde tezahür etmiş olabilirdi. Yapay zekâlı robotlar açısından durum incelendiğinde “robot” olarak belirtilen kavram, esasen yapay zekâlı teknolojileri içermektedir. Yapay zekâ olarak nitelendirilen zeki bir varlıktan bahsedebilmemiz için bir takım özelliklerin kendisinde haiz bulunması gerektiği öğretisi tarafından savunulmuştur. Buna göre ilk olarak yapay zekâ, iletişim kurma yeteneğine sahip olmalı, kendisine kodlanmış bir takım bilgiler mevcut olmalı, belli bir amaca yönelik hareket edebilme yetisi olmalı, yaratıcı olarak kararlar alabilmeli, değişen koşullara uyum sağlayabilmeli ve son olarak otonom hareket yeteneği olmalıdır⁶²³. Yapay zekâlı robotların “otonom hareket yeteneği”nin kapsamının bir insandan bağımsız bir şekilde fiziksel olarak hareket etmesini kapsadığını savunan görüş başlarda yeterli olmakla birlikte gelişen teknoloji ile beraber işlevsiz hale gelmeye başlamıştır. Bu kavramı fiziksel bir bağımsızlık ile sınırlandırmak tanım açısından boşluk oluşmasına yol açacak ve mevcut ihtiyacı karşılayamayacaktır. Bu bakımdan “otonom hareket yeteneği” geniş yorumlanmalı ve insandan bağımsız kararlar alabilip icraya geçirebilmek bu unsur

---

⁶²³ Dülger, s. 7-8. Pagallo, Robotrust and Legal Responsibility, s. 367-368.

bakımından yeterli görülmelidir. Bu itibarla örneğin ChatGPT gibi yapay zekâlar, trafik ışıklarını düzenleyen yapay zekâlı sistemler bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Genel bir ilke olarak kölelerin yaptıkları hukuki işlemlerden doğan hakları efendilerinin kazanacağı, kölelerin borçlarından ise efendinin sorumlu olmayacağı ilkesi benimsenmişti. Bu itibarla efendinin sadece tabii borçla yükümlü olduğu kabul edilirdi. Burada aile evlatlarının durumuna benzer bir durum olduğu anlaşılır. Kölelerin durumuna benzer olarak aile evlatlarının da borçları nedeniyle *pater familias* sorumlu olmazdı. Ancak kölelerin borçlarından farklı olarak aile evlatları borç altına girebilirlerdi ve söz konusu borçlarından dolayı aile evlatlarına karşı dava açılabilmesi mümkün olurdu. Elbette aile evlatlarının kendilerine ait mal varlıkları olmadığından davacının alacağını fiilen tahsil etmesi mümkün olmazdı. Kölelerin işledikleri suçlardan ise sorumlulukları tamdı. Kölelerin başkalarıyla hukuki ilişkilerinden doğan borçları *obligatio naturalis* idi. Buna karşın iradeye sahip insanlar olmaları nedeniyle işledikleri haksız fiillerinden sorumlulukları tamdı.

Roma hukukunda kölelerin kişiliğine ilişkin bu tartışmalar günümüzde yapay zekâlı robotlar açısından değerlendirilmektedir. Günümüzde öğretilerde robotların kişiliği olabileceğine yönelik tartışmaların benzerleri tarih boyunca farklı dönemlerde farklı canlılar için dikkate alınmıştır. Roma hukukundaki kölelerin kişiliğinin mevcudiyeti, olması gerekip gerekmediği tartışmaları zaman ilerledikçe boyut değiştirmiş ve sonunda ağaçlara, dağlara, ormanlara, nehirlere, bataklıklara, derelere, kumsallara, nesli tükenmekte olan bir kuşu türü gibi çeşitli varlıklara kişiliğinin tanınması tartışmalarına kadar gelmiştir.

Yapay zekâlı robotlara kişilik tanınması tartışmalarının sürerken Sophia adlı insansı robota Ekim 2017’de Suudi Arabistan vatandaşlık hakkı tanınmıştır. Yapay zekâlı bir robota vatandaşlık hakkı tanınması uç bir örnek teşkil etmekte olsa da günümüzde

hukuki kişilik kavramının akışkanlığını vurgulaması açısından dikkate değerdir. Buna karşın yapay zekâlı robotların neden olduğu zararların tazmin edilebilmesi için hukuken kişi olarak tanınmasına günümüz şartlarında gerek yoktur. Ticaret hukukundaki klasik temsilcilik kurumuna Roma hukukundaki kölelere ilişkin temsilcilik kurumundan yararlanılarak yeni bir insan dışı temsilci örneği olarak yapay zekâlı robotlar eklenebilir.

Yapay zekâlı robotlara kişilik tanınması hususu doktrinde tartışmalara neden olmuştur. Robotlarla köleler arasında ilk bakışta her ikisinin de kişiliği olmaması ancak hukuki işlem yapabilmesi açısından benzerlik kurulması kolaydır. Yapay zekâlı robotların kendi eylemleriyle insanlar adına sözleşme yapabilmesi, hak sahibi olabilmesi ve borç altına girebilmesi yapay zekâlı robotlarla köleler arasında paralellik oluşturur. Ancak buradaki paralellik, sömürü üzerine kurulan kölelik sisteminin canlandırılmasından ziyade Roma hukukunun günlük yaşamdaki sorunlara ilişkin getirdiği çözümlerden istifade etmek amaçlıdır. Esasen ilk bakışta robotlar ve köleler arasında çeşitli ortak noktalar olduğu göze çarpar. Nitekim her ikisi de kişilikleri olmamasına karşın hukuki işlem yapabilirler, haksız fiilleri neticesinde üçüncü kişilere zarar verebilirler.

Kişilik açısından modern hukuklarda yapay zekâlı robotlara dair farklı çözüm yolları önerilmiştir. Roma hukukunda olduğu gibi kişiliğin tanınmaması ancak temsil kurumuyla sorunun çözülmesi bu önerilerden birisidir. Roma hukukunda kölelerin ticaret hayatında kullanımının benzeri olarak günümüzde yapay zekâlı robotların yeni nesil bir temsilci olarak nitelendirilmesi mümkün olabilir. Katz ve MacDonald da Roma hukukuna dayanan bir çözüm yolu önerir. Onlara göre, temsilcilerden doğan sorumluluk kurumu yeni değildir ve hukuki kişilik ile alakalı da değildir. Romalıların bulduğu çözüme benzer olarak yapay zekâlı robotlara kişilik tanınmasına ihtiyaç olmadığını savunurlar. Bir başka yazar da tıpkı günümüzdeki gelişmiş robotlar gibi Roma'daki kölelerin, çeşitli

yeteneklere sahip olduklarını ve efendilerinin emri üzerine bağımsız olarak pek çok önemli ticari işleri görebildiklerini; ancak buna rağmen yine de Romalı kölelerin *ius civile*'ye göre hukuk kişileri olarak değerlendirilmediklerini belirterek bu görüşü destekler.

Avrupa Parlamentosu yapay zekâlara “elektronik kişilik” tanınmasını ele almış ve bunun kapsamının ticaret hukuku alanında sınırlı olabileceği veya bu türden bir sınır olmaksızın kişilik tanınabileceğini tartışılmıştır. Aslında elektronik kişilik tanınması görüşü hakim olursa bunun günümüz hukuklarındaki gerçek kişi gibi değil de bir nevi tüzel kişilik niteliğinde olacağı düşünülebilir. Burada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir diğer husus tüzel kişiliğin aldığı kararların arkasında daima bir gerçek kişi olması ancak robotların insanlardan bağımsız olarak karar alıp harekete geçebilmesidir.

Yapay zekâlı robotlara kişilik tanınmasına gerek olmadığını savunan görüşlerden ilki gerekçesinde AB'nin de uzun yıllar hukuki kişiliği tanınmadan işlem yapabilmesini örnek gösterir. Esasen burada Roma hukukundaki kölelerin durumuna benzerlik söz konusudur. Zira köleler de Roma hukukunda kişi olarak nitelendirilmemelerine karşın hukuki işlemler yapabilmekteydiler. Buna karşın Roma hukukunun düzenlemesinin günümüz için boşluklar yaratacağı anlaşılmaktadır. Bu açıdan robotlara sınırlı bir kişilik tanınmasıyla meydana gelebilecek sorunların büyük ölçüde karşılanacağı düşünülmektedir. Yapay zekâlı robotlara kişilik tanınmasına karşı çıkan ikinci görüş de robotların insanlar gibi bilince ve iradeye sahip olmamaları hususunu ileri sürer. Ancak mevcut teknolojik gelişmelerden anlaşılmaktadır ki robotlar yakın zamanda insanlar gibi bilince ve iradeye sahip olabileceklerdir. Bu itibarla ileri sürülen gerekçeyle kimi yazarlar tarafından yapay zekâlı robotlara kişilik tanınmaması savı yerinde görülmemektedir. Bu aşamada gözden kaçırılmaması gereken husus şudur ki; yapay zekâlı robotlara bir hukuki

kişilik tanınacak ise tanınan hukuki kişiliğin yapay zekânın menfaati gözetilerek değil de insanların ve toplumun bundan sağlayacağı menfaat göz önünde tutularak tanınmasıdır.

Robotlara bu şekilde sınırlı hukuki kişilik tanınırken yapılan sınırlandırma Roma hukukundaki *peculium* kurumu benzeri bir miktar sermaye ile olabilir. Bu konuya ilişkin olarak “*dijital peculium*” kavramı yapay zekâlı robotların sorumluluğu ve hesap verebilmesine ilişkin bir çözüm olarak sunulmuştur.

Yapay zekâlı robotların hukuki kişiliği konusunda Avrupa Parlamentosunun farklı bir görüşü mevcuttur. Avrupa Parlamentosu Hukuki İşler Komitesinin hazırladığı rapora göre robotlara e-kişilik şeklinde belirli bir hukuki statü tanınması mümkün olabilir. Hatta bunu daha ileri götürerek robotların “kişi” statüsü sağlandıktan sonra ileride yasalaşması hedeflenen Avrupa Medeni Kanunu (ECC) hükümlerine tabi bir süje olması gerektiği belirtilir. Bu görüşe göre robotların davranışları tıpkı haksız fiil işleyen bir kimsenin davranışı gibi değerlendirilerek kusurunun derecesi belirlenmelidir. Kusurun derecesi belirlenirken de haksız fiil işleyen robotların Roma hukukundaki “*bonus pater familias*” kavramının günümüzdeki karşılığı olan “ortalama kişi”, “makul kimse” ile kıyaslanarak sorumluluğunun belirlenmesi gerektiği belirtilir. Hatta robotların yaygınlaşmasından sonra insanlardan daha dikkatli ve güvenli olmaları nedeniyle “ortalama robot” kavramının standart alınması gerekeceği ifade edilir.

Kişi statüsü verilsin veya verilmesin yapay zekâlı robotların haksız fiillerinin kusur temelli değerlendirilmesi gerektiğini savunan yazarlara göre bu yaklaşımın bir diğer getirisi de insan yönetimindeki hâlden daha güvenli olan yapay zekâlı araçların ve diğer robotların yaygınlaşmasını sağlayarak topluma maksimum seviyede fayda sağlayacak olmasıdır. Bu yaklaşımın dezavantajı üreticilerin, yazılımcıların veya geliştiricilerin kusursuz sorumluluklarının söz konusu olmaması nedeniyle geliştirdikleri robotlarda daha az dikkatli olabilir veya ürettikleri robotların daha güvenli olmasını

kusursuz sorumluluktaki kadar önemsemeyebilirler. Yine de kusur sorumluluğu hâlinde de muhakkak ki üreticiler sorumluluklarını en aza indirebilmek için daha güvenli robotlar geliştireceklerdir.

Hukuki kişilik tartışmalarını takiben hem köleler hem de yapay zekâlı robotların haksız fiilleri irdelenmiştir. Bir kölenin haksız fiillerinden *dominus*'un sorumluluğunu ifade eden *noxal* dava ile köle veya aile evladının haksız fiilinden zarar gören kimseye kölenin kendilerine teslim edilmesini isteme veya zararın giderilmesini talep etme hakkı tanınmıştı. Efendi, ya zararı karşılar veyahut da köleyi karşı tarafa teslim ederdi. *Noxal* sorumluluğa ilişkin hükümlerin XII Levha Kanununda, *lex Aquilia*'da ve *praetor* beyannamelerinde yer aldığı açıklanmıştır. Sorumluluk, sadece malik olma durumuna değil; ancak *potestas*'a da dayanırdı. *Noxal* sorumluluk, aslında kişiye bağlı değildi, ilke olarak *noxa caput sequitur* ilkesi icabı tatbikat sırasında *potestas*'ı elinde bulunduran efendi sorumluydu. Dolayısıyla dava açıldığı sırada köle kimin hâkimiyetindeyse dava ona karşı açılırdı.

Roma hukukunda kölelerin verdikleri zararlardan sorumluluğa dair en ilginç unsurlardan birisi de başlarda bu türden zararlar için dört ayaklı hayvanların verdiği zararlar için tanınan *actio de pauperie* davasının açılabilmesi olmuştur. Zira bu dava XII Levha Kanunu'nda dört ayaklı evcil hayvanların (*quadrupes*) verdikleri zararlar nedeniyle zarar görene tanınmış bir dava hakkıydı. Bu itibarla verilen zararlar açısından kölelerin de adeta bir evcil hayvan gibi gözetilerek düzenleme yapıldığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bazı yazarlarca bu dava türünün *noxal* davaya benzerliği dile getirilmiş ve *digesta*'da da bu benzerlik yer almıştır.

Yapay zekâlı robotların kullanımının artmasıyla bu sistemlerin neden olabilecekleri zararlar öğretilerde tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmada çeşitli görüşler farklı gerekçelerle ileri sürülmüştür. Hayvan tutucusunun sorumluluğu, ev başkanının

sorumluluğu, adam çalıştırmanın sorumluluğu, tehlike sorumluluğu, motorlu araç işletenin sorumluluğu, ürün sorumluluğu türlerinin hepsi de hem öğretilerde hem de tezimizde ele alınmıştır.

Hayvanlarla yapay zekâ kıyaslamasının bir benzeri Roma hukukunda da karşımıza çıkmaktadır. İlk bölümde belirtildiği üzere Klasik Devirde kölelerin verdikleri zararlardan sorumluluk hususunda bazı metinler *actio de pauperie*'nin açılmasına imkan tanınmıştı. Ancak Klasik Dönem sonrasında bu anlayış bırakılarak *actio noxalis* benimsenmiştir. Roma hukukunda hayvan sahipleri kendileri kusurlu olmadıkça *lex Aquilia*'ya göre sorumlu tutulmuyorlardı. Türk hukukunda hayvan tutucusunun sorumluluğu TBK m. 67'de düzenlenmiştir. McFarland, robotların haksız fiillerinden sorumluluğun hayvan bulduranın sorumluluğuna benzediği görüşünü savunurken robotlara da tıpkı hayvanlarımıza veya çocuklarımıza öğrettiğimiz gibi doğruyu yanlıştan ayırmayı öğretmemiz gerektiğini ifade eder. Bu aşamada bir robota iyiyi kötüden ayırma yetisinin de kullanıcılar tarafından verilemeyeceğini; ancak robotu üreten veya tasarlayanın sorumluluğu olacağını vurgular. Kanaatimizce sırf öngörülemeyen ve tam anlamıyla kontrol edilemez oluşları nedeniyle yapay zekâlı robotlarla hayvanlar arasında sorumluluk açısından benzerlik kurmak biraz zorlama bir yorumdur. Hayvanlardaki bilinç yoksunluğunun üstün bir programlama ile yaratılmış yapay zekâlı robotlar ile kıyaslanması yeterli benzerliği içermemektedir.

Yapay zekâlı robotların verdikleri zararlardan sorumluluğun ev başkanının sorumluluğu hükümlerine tabi olması görüşü yapay zekânın ergin olmayanlarla kıyaslanması fikrine dayanır. Böylesi bir kıyas bir dereceye kadar anlamlı olmakla beraber, yapay zekânın kompleks yapısı nedeniyle bir yapay zekânın eğitimi ile ergin olmayan kişilerin eğitimini aynı kapsamda değerlendirmek amacını aşan bir yorum olacaktır. Zira bir yapay zekânın eğitimi, programlanması, test edilmesi aşamaları

yetkileri farklı kişilerde olabilir. Dolayısıyla yapay zekânın “velisi” olarak nitelendirilebilecek kullanıcısı onu eğitmeye ehil olmayabilir; çünkü bu “eğitim” yapay zekânın yazılımı ile ve programlanması veya güncellenmesi ile alakalı bir aşama olabilir. Yapay zekânın kullanıcısı, elindeki yapay zekânın güncellemelerinin zamanında yapılması konusunda sorumlu tutulabilir ve yetkisi bununla sınırlı olabilir. Buna karşın yapay zekâyı programlayanı, yazılımcısı, geliştiren ve üreten farklı, yapay zekâyı kullanan farklı kişilerdir. Yapay zekâlı robotlardan çeşitli iş alanlarında farklı görevlerde yararlanılmaktadır ve görev aldıkları iş ve meslek alanları gün geçtikçe genişleyerek artmaktadır. Pagallo’nun Hukuki Temsilcilik kavramına ilişkin açıkladığı üçüncü ayırımı robotların verdiği zararlardan doğan sorumluluğun çocukların, hayvanların veya emrinde çalışanların sorumluluğunun yeni bir türü olduğu açıklanmıştır.

Yapay zekâlı robotların günümüzde insanların çalıştığı işlerin birçoğunda görev alacakları varsayıldığından adam çalıştırmanın sorumluluğu hükümlerine gidilmesi gerektiği öğretide savunulan bir diğer görüştür. Gerçekten de örneğin garson robot, dadı robot veya herhangi başka türden bir işi görmekte olan yapay zekâlı robotlar bir açıdan çalışaninkine benzer bir pozisyondadır. İşinin görülmesi için adam çalıştırmanın durumunda olduğu gibi yapay zekâlı robotların da üçüncü kişilere karşı zarar verme olasılığı, riski mevcuttur. Bu nedenle işinin görülmesi için yapay zekâlı robotları kullanan kimse yapay zekânın üçüncü kişilere verdiği zararlardan sorumlu tutulmalıdır. Bu sorumluluk türüne gidilirken söz konusu yapay zekâlı sistem ile sahibi veya onu kiralayanın hukuki ilişkisi veya kullanım amacı incelenmeli ve buna göre karar verilmelidir.

Yapay zekânın verdiği zararlar nedeniyle adam çalıştırmanın sorumluluğu hükümlerine gidilmesi gerektiği görüşüne karşı görüşte olanlar bunu ya yapay zekânın bilinci olmamasına veya adam çalıştırmanın sorumluluğunun istisnai bir sorumluluk türü

oluşuna dayanmaktadır. İlk argüman, yapay zekânın ayırt etme gücüne sahip bir insan gibi bir bilinç düzeyine sahip olmadığını savunur. Yapay zekânın bir insandaki gibi bir bilince sahip olmadığını kabulü hâlinde dahi adam çalıştırmanın, çalışanın kusuru değil çalışandan faydalanması nedeniyle sorumluluğu olması itibarıyla yapay zekânın verdiği zararlardan da adam çalıştırın sorumlu olmalıdır. Adam çalıştırın sorumluluğu görüşüne karşı çıkan ikinci görüş adam çalıştırın sorumluluğunun istisnai bir sorumluluk türü olması ve istisnaların dar yorumlanması gerektiğini savunur. Buna karşın söz konusu ilke günümüz ihtiyaçlarına cevap vermediğinden güncelliğini yitirmiş bir görüştür. Dolayısıyla adam çalıştırın sorumluluğunun salt kanunda yazıldığı şekilde dar yorumlanmasına gerek olmadığı kanaatindeyiz. Adam çalıştırın sorumluluğu hükümlerinin kıyasen yapay zekâlı robotlara uygulanması hâlinde esasen adam çalıştırın sorumluluğundan daha ağırlaştırıldığı gözden kaçırılmamalıdır. Sorumluluk ağırlaşmaktadır zira yapay zekâlı robotu kullanan kimsenin bu robotun davranışlarını daimi olarak gözetlemek sorumluluğu olacaktır.

Yapay zekâlı robotların tehlike sorumluluğu, yapay zekânın “yüksek riskli” olduğu düşüncesine dayanır. Bu fikir, sadece “yüksek riskli” olarak nitelendirilen sistemleri içerdiğinden tüm yapay zekâ sistemlerini kapsamamaktadır. Hangi yapay zekâlı robotun bu kategoride değerlendirileceği hususu ise tanımlanmamıştır. Buna karşın ilgili bir rapor taslağında yüksek risk teşkil eden yapay zekâlı sistemlerin insansız hava araçları, belirli seviye kapsamındaki otonom araçlar, otonom robotlar ile kamusal alanda temizlik işlerini gören otonom araçlar olduğu ifade edilmiştir. Bu rapor taslağında yer alan “otonom araçlar” ifadesi dikkat çekicidir. Zira bu taslağa göre pek çok yapay zekâlı sistem bu kapsamda değerlendirilebilir. Tehlike sorumluluğunun öngörülmesi, yüksek risk içeren sistemlerin sınırlı olması durumunda anlamlı olacaktır. Bu açıdan tanımın kapsamının daraltılması gerektiği kanaatindeyiz. Elbette yüksek risk içeren tehlikeli yeni nesil araçlar mevcuttur ve yeni türleri çıkmaya devam edecektir. Ancak tüm yapay zekâlı

sistemleri en baştan tehlikeli olarak nitelendirmek gerçeğe uygun gözükmemektedir. Örneğin otonom araçlar en azından insanların yaptığı kural ihlali, uykulu araç kullanma, alkol veya uyuşturucu madde etkisinde araç sürme, hız sınırını aşma gibi hataları yapmayacaklardır. Buna karşın otonom sistemlerinde de öngöremediği, sistemlerinin henüz algılayamadığı durumlarla karşılaşılacağı mevcut tecrübeler ışığında açıktır. Bu açıdan TBK'nın tehlike sorumluluğu ile ilgili hükümlerinin taslakta yer aldığı gibi yüksek risk arz eden yapay zekâlı sistemler açısından da uygulanmasının isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Otonom araçlar açısından sorumluluk konusu irdelendiğinde motorlu araç işletenlerin sorumluluğuna başvurulmasının mümkün olup olmayacağı incelenmiştir. Otonom araçların verebileceği zararlar açısından hem otonom oluşları hem de klasik işletme riskleri bir arada değerlendirilmelidir. Zararın araçtaki otonom sistemdeki bir arızadan mı, yanlış bir komuttan mı yoksa sürücünün hatasından mı kaynaklandığı belirlenmeli sonrasında sorumluluk ilgisine yöneltilmelidir. Buna karşın zarara uğrayanın zarara neden olan kazanın kaynağını bulması, detaylı teknik bir incelemenin yapılmasını beklemesi hakkaniyetli gözükmemektedir. Bu açıdan sorumluluk sigortasının otonom araçlar için de zorunlu olması büyük önem arz etmektedir. Kanaatimizce otonom araçlar açısından da motorlu araç işletenin sorumluluğu hükümlerin uygulanmalı ve eksik olan kısımlar için düzenleme yapılmalıdır. KTK'da otonom araçlar kanun kapsamına alınmalıdır. Mevcut düzenleme ve uygulamaya uygun olarak otonom araçlar açısından da zorunlu sorumluluk sigortası yaptırılması faydalı olacaktır. otonom araçlar bakımından ayrıca motorlu taşıt işletenin tehlike sorumluluğu ve sorumluluk sigortası esasları aynen kabul edilmelidir. Otonom araçlarda ayrıca sürücünün de tıpkı motorlu araç sürücüsü gibi kusur sorumluluğu olmalıdır. Ancak otonom araçtaki sürücünün kusuru dikkate alınırken standart bir motorlu taşıt

sürücüsünden daha ağır bir değerlendirmeye tabi olması gerekir. Buna ek olarak otonom sistem yüksek risk içeriyorsa insan gözetiminde kullanılması faydalı olacaktır.

Yapay zekâlı robotların haksız fiillerinden sorumluluk için öğretilen savunulan bir diğer görüş konunun ürün sorumluluğu kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Bu ihtimalde üretimdeki bir hata neticesinde zararın ortaya çıkabileceği savunulur ve bu durumda 85/374 numaralı Ürün Sorumluluğu Direktifinin hükümlerinin devreye gireceği, üretim nedeniyle kusursuz sorumluluğun söz konusu olacağı belirtilir. Ürün sorumluluğu görüşü öğretilen basın görüş haline gelmektedir. Ürün Sorumluluğu Direktifine göre üründeki ayıplardan doğan zararlardan hem ürünün üreticisinin hem de ürünün sürüm zincirine katılan diğer kişilerin sorumluluğu söz konusudur. Bu hüküm yapay zekâlı sistemler için yetersiz kalsa da kanun koyucunun bu hükmü tadil etmesi ve ihtiyaç duyulan hususları eklemesi ile kolaylıkla yapay zekâlı sistemlerin haksız fiillerinden doğan sorumluluk da bu sorumluluk kapsamında değerlendirilebilir. Burada önemli olan husus kanun koyucuların; üretici, yazılımcı, operatör, kullanıcı gibi çeşitli aktörleri göz önünde tutarak düzenleme yapmasıdır. Bu itibarla mevcut düzenlemelerdeki sorumluluğun süjesi olan kişiler genişletilmelidir.

Ürün sorumluluğunun niteliği öğretilen tartışılmıştır. Kimileri tarafından kusursuz sorumluluğun alt türü olarak irdelenirken çoğunluk özen sorumluluğu kapsamında değerlendirir. Ancak üreticinin kusuru olmasa da ürünün ayıplı olarak nitelendirilebilmesi, bunun yanında üretim sürecinde görev almamasına karşın ithalatçı ve dağıtıcı gibi sürüm zincirinde bulunanların sorumlu tutulabilmesi ürün sorumluluğunu kusursuz sorumluluk kapsamına yaklaştırmaktadır. Bu itibarla ürün sorumluluğunun kusursuz sorumluluk kapsamında olduğu genel görüşüne katılmaktayız. Bir diğer görüş de ürün sorumluluğunun tehlike sorumluluğundan doğduğunu savunur. Kanaatimizce bir genelleme yaparak tüm ürünler açısından tehlike sorumluluğu değerlendirmesi yapmak

tehlike sorumluluğunun amacını aşmaktadır. Buna karşın üreticinin ürettiği ürünün ayıplı olması hâlinde üreticinin sorumluluğundan kurtulması mümkün değildir.

Yapay zekâlı sistemlerin, ürün sorumluluğunun koşullarını taşıyıp taşımadığı tartışılmıştır. Yapay zekâlı sistemlerin klasik anlamda “ürün” kavramının sınırlarını aşması bu sistemlerin “taşınır” olarak nitelendirilmesini engellemez. Nitekim AB Komisyonunun da buna benzer eski tarihli kararları mevcuttur. Yapay zekâlı sistemlerdeki ayıp hususu da klasik ayıp kavramına göre daha komplekstir. Özellikle yapay zekânın *self-learning*, derin-öğrenme özellikleri nedeniyle öngörülemez oluşu, çevresel faktörlerin etkisi konuyu karmaşıklaştırmıştır. “Ürün”ün mevcut tanımı oldukça demodedir. Bir yazılımın fiziksel çıktısını göremiyor oluşumuz onun maddi varlığı olmadığı anlamına gelmez. Fiziksel varlığı olan- fiziksel varlığı olmayan ürün kavramları günümüze uygun olarak değiştirilmeli ve “ürün” kavramı mevcut teknolojiye uygun şekilde genişletilmelidir.

AB Komisyonu bir başka çalışmasında da hukuki boşluklara ilişkin çeşitli hukuki tedbirleri içeren bir doküman yayınlamıştır. Bu tedbirler de kusura dayanan sorumluluktan ziyade kusursuz sorumluluk rejimi tercih edilmiş gözükmektedir. Sorumluluğun dağıtılmasında da üç farklı kriter gözetilerek bir karar alınması gerektiği yönünde görüş bildirilmiştir. İlk olarak “risk doğuran” yaklaşımı belirtilmiştir. Buna göre başkaları için riske yol açan ve ilgili aygıttan yararlanan kişiye yöneltilmiş bir sorumluluk söz konusudur. İkinci olarak “risk yönetimi” yaklaşımı mevcuttur. Buna göre sorumluluk, tehlikeyi azaltabilecek veya tehlikenin ortadan kalkmasını sağlayabilecek olan kimseye sorumluluk yöneltilir. Üçüncü olarak gönüllü veya zorunlu sigorta sistemi önerilmiştir. Buna göre tam tazminatı sağlamaya yönelik olarak üretici, yazılım geliştirici veya dijital ekonominin diğer aktörleri tarafından fonlanan sorumluluk ile bu sorunun çözülebileceği ifade edilmiştir.

Yapay zekâlı robotların haksız fiillerinden sorumluluğa ilişkin sıra dışı olan bir yaklaşım kusur sorumluluğunun benimsenmesini önerir. AB'nin 2019 yılında hazırladığı uzman raporu da bu yönde görüş bildirmiştir. AB'nin hazırladığı uzman raporuna paralel olarak 2020 yılında Avrupa Parlamentosunun yapay zekâlara uygulanacak sorumluluk sistemlerine dair hazırladığı taslakta da “yüksek riskli” olarak değerlendirilmeyen yapay zekâlı sistemlerin işletenin kusur sorumluluğuna gidilebileceği belirtilmiştir. Aynı yönde işletenin sorumluluktan kurtulmasının objektifleştirilmiş kusura bağlandığı anlaşılır. Buna göre ancak tüm önlemleri almış olmasına karşın işletenin kontrolü dışında aktive olduysa veya ilgili göreve uygun tüm güncellemeleri düzenli olarak yaparak faaliyetlerini gözlemlediğini ispat ederse işleten sorumluluktan kurtulabilecektir.

Fikrimizce bir robotun haksız fiilinden nasıl sorumlu olunacağı konusu robot ile sahibi veya kullanıcısı arasındaki ilişkiye bakılarak belirlenmelidir. Bütün yapay zekâlı robotların kullanımdan doğabilecek zararlardan sorumluluk açısından tek tip sorumluluk (*one size fits all approach*) yerine çok katmanlı yaklaşımın benimsenmesi daha isabetli olacaktır. Örneğin bir kimse çocuğunun eğlenmesi için yapay zekâlı robot oyuncak alabilir. Bu robotun çocuk gibi değerlendirilip ev başkanının sorumluluğu hükümlerine gidilebileceği gibi evcil hayvan olarak nitelendirilip hayvan bulunduranın sorumluluğu hükümlerine de gidilmesi düşünülebilir. Buna karşın ilgili yapay zekâlı robot belirli bir amaca yönelik bir ürün olarak değerlendirildiğinden ürün sorumluluğu hükümlerine gidilmelidir. Dolayısıyla Türk hukuku açısından yeni bir sorumluluk türünün ihdas edilmesine gerek yoktur. Mevcut olaydaki somut koşullara göre değerlendirme yapılarak kusur sorumluluğu, adam çalıştırmanın sorumluluğu, tehlike sorumluluğu, ürün sorumluluğu hallerinden birisine başvurulmalıdır.

Çocuğa bakıcı olarak robot-dadı satın alınması veya kiralaması söz konusu olabilir. Robot-dadının kiralanması durumunda robotun haksız fiilleri nedeniyle tipik adam

çalıştırmanın sorumluluğu hükümlerinin uygulanması gerekecektir. Robotun satın alınmış olması durumunda ise ürün sorumluluğu hükümlerine başvurulması isabetli olacaktır. Bunun yanında robotların hane içinde bir takım ev işlerine bakması, faturaları ödemesi, sözleşme yapması gibi işlemler yapması hâlinde de adam çalıştırmanın veya ürün sorumluluğu hükümleri uygulama alanı bulacaktır. Bu ihtimalde işi gören robotun işlevine ve sunduğu hizmete veya ürün ise ürün oluşuna göre bir değerlendirme yapmak gerekecektir.

Yapay zekâlı robotların verdikleri zarardan sorumluluk için öğretilen önerilerden birisi de yapay zekâlı robotların onaylı sertifikalarının verildiği bir sisteme işlenmesi ve bu sistemde yer almayan yapay zekâlı robotların verdikleri zararlardan ilgili yapay zekâlı robotun sahibinin kusursuz sorumluluğuna gidilmesi olmuştur. Bu şekilde sistemde oluşturulan kayıtlar Roma hukukundaki *peculium* kurumunu çağrıştırmaktadır. Roma'daki anlamıyla *peculium* kölelere veya aile evlatlarına tanınmış olan bir miktar sermaye idi. Roma toplumunda kimin köle olduğu, kimin aile evladı olduğu bilgileri, aile durumuna, vatandaşlık durumuna bir başka deyişle hak ehliyetine dair hususlar alenen bilinirdi. Bilinmeyen unsur daha çok verilmiş *peculium*'un miktarına dair olurdu. Roma hukukundaki bu duruma benzer olarak sisteme yapay zekâlı sistemin bilgileri, sahibi, işleticisi, sorumlu olduğu dijital *peculium* miktarı gibi unsurlar işlenerek aleni hale getirilebilir. Örneğin bir kare kod yardımıyla bu bilgilere erişim sağlanabilir.

Bu sistemde kaydedilen dijital *peculium* bilgileri ile salt sözleşmeler alanında değil, sözleşme dışı sorumluluk açısından dair garanti kapsamında değerlendirilebilir. Bu şekilde, dijital *peculium* ile yapay zekâlı sistemin sahibinin sorumluluğu sınırlandırılmış olur. Dijital *peculium* miktarı, robotlara dair bilgilerin bulunduğu veri tabanına işlenebilir veya sigorta poliçesine eklenebilir. Böylece zarar gören de yapay zekâlı sistemin sahibinin kusurunun ispatına gerek olmaksızın dijital *peculium* kapsamında oluşturulmuş

olan fondan uğradığı zararın giderilmesini talep edebilir. Bu görüşü savunanlar, Yabancı Hava Araçlarının Yeryüzündeki Üçüncü Kişilere Vermiş Olduğu Zararlar Hakkında 1952 tarihli Roma Konvansiyonunda düzenlenen verilen zararları belirli bir miktarla sınırlandıran düzenlemenin *peculium*'a benzediğini savunmuşlardır. Kimi yazarlara göre *dijital peculium* ile sağlanacak faydanın esasen çağdaş hukuk kurumlarıyla zaten elde edilebileceğini, yapay zekâlı sistemi işletenin sorumluluğunun *noxal* sorumluluğa benzer olması halinde de sorumluluğunun yapay zekâlı sistemin değeri ile sınırlı olacağını belirterek bu görüşe karşı çıkar. Öğretideki karşıt görüşe katılmaktayız. Dijital *peculium* kurumunun yaratılarak yapay zekâlı sistemlerin buraya işlenmesi, sahiplerinin veya ilgili yapay zekâlı sistemi işletenin bilinmesi, sicil olarak yer alması, sorumluluk miktarının belirtilmesi, temsil kurumunun da buna dayanması ve tıpkı Roma hukukunda olduğu gibi kişilik tanınmasına gerek olmaksızın sağlanan aleniyet unsuruyla hukuki işlemlerin gerçekleştirilmesinin faydalı bir çözüm olacağı kanısındayız.

Avrupa Parlamentosu Hukuki İşler Komitesi raporunda belirtildiği üzere hukuki sorumluluk bakımından bir yandan zorunlu sigorta sistemi, bir yandan da robotlara e-kişilik tanınması gündeme gelebilecektir. Robotlara e-kişilik tanınması hususu, Katz ve MacDonald'ın önerdiği üzere Roma hukukunda kölelere ilişkin çözümünün bir benzeri olarak e-kişilik tanınmasına gerek kalmadan hukuki kişilik konusunun çözüme kavuşturulması mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

Abbott, R., *The Reasonable Robot: Artificial Intelligence and the Law*, Cambridge University Press, 2020.

Aksünger, S., “Evolution of the *Lotus* Dictum: An Inquiry for Assessing the Continuing Validity”, **Law & Justice Review**, 2019 (10), s. 223-242.

Allen, C./ Varner, G./ Zinser, J., “Prolegomena to any future artificial moral agent”, **Journal of Experimental and Theoretical Artificial Intelligence**, C. 12, 2000, ss. 251-261.

Antalya, G., *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C: V/1, 2, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2019.

Arangio-Ruiz, V., *Istituzioni di Diritto Romano*, Napoli: Dott. Eugenio Jovene, 14. Ed., 2012.

Asaro, P. M., “Remote-Control Crimes”, **IEEE Robotics & Automation Magazine**, C. 18, S. 1, 2011, s. 68-71.

Asaro, P. M., “Robots and Responsibility from a Legal Perspective”, **Proceedings of the 8th IEEE 2007 International Conference on Robotics and Automation**, 2007, IEEE.

Asaro, P. M., “What Should We Want From a Robot Ethic?”, **International Review of Information Ethics**, C. 6 (12/2016), s. 9-16.

Asimov, I.: *I, Robot*, Büyük Britanya, 1950.

Asimov, I.: “Liar!”, *Astounding Science Fiction*, Mayıs 1941.

Atamer, Y. M./ Kurtulan Güner, G., “Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler Kanunu ile imalatçının sorumluluğu konusu Türk Hukuku açısından çözülmüş müdür?”, **AÜHFD**, C. 70, S.2, 2021, ss. 543-588.

Baker, S., Eski Roma: Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü (Çev.: Duru, E.), 2. Baskı, Say Yayınları, 2013.

Bar, C. L. et al. (Çev. Bell, T. S. et al.), The Continental Legal History Series: Vol. VI, A History of Continental Criminal Law, Boston, 1916.

Baracchi, C. (Ed.), “Toward the Sublime Calculus of Aristotle’s Poetics”, **The Bloomsbury Companion to Aristotle**, s. 279-294, Londra, Bloomsbury Academic, 2014.

Berki, Ş., Roma Hukuku, Ankara, 1949.

Bernard, F., The First Year of Roman Law (Çev.: Sherman, C. P.), Oxford University Press, 1906.

Bozkurt-Yüksel, A. E., “Nesnelerin İnternetinin Hukuki Yönden İncelenmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 17, S. 2, 2015, s. 113-139.

Bozkurt-Yüksel, A. E., Yapay Zekâ, Endüstri 4.0 ve Robot Üreticiler: Hukuki Bakış, Aristo Yayınevi, İstanbul, 2019.

Buckland, W. W., A Text-Book of Roman Law, Cambridge, 1950.

Buckland, W. W., The Roman Law of Slavery: The Condition of the Slave in Private Law from Augustus to Justinian (Roman Law of Slavery), Cambridge, 2010.

Buckland, W. W./ McNair, A. D., Roman Law & Common Law, A Comparison in Outline, Cambridge, 1936.

Buxmann, P./ Hess, T./Ruggaber, R., “Internet of Services”, **Business & Information Systems Engineering: The International Journal of Wirtschaftsinformatik**, Springer, Gesellschaft für Informatik e. V. (GI), V. 1(5), 2009, s. 341-342.

Butti, I., Studi sulla capacita patrimoniale dei servi, Napoli: Jovene, 1976.

Capogrossi C., L., “Roma Egemenliği: Yurttaşlık ve Kölelik” (Çev.: Çelebican,  .),
AÜHFD, C. 43, S. 1-4, s. 299-311, 1993.

Chopra, S./ White, L. F., A Legal Theory for Autonomous Artificial Agents, The
University of Michigan Press, 2011.

 apek, K., Rossum’un Evrensel Robotları (Çev.: Öztürk, P.), Elips Kitap, 2013.

Demiriş, B., “Eski Roma’nın Edebi Metinlerinde Bir Kavram Olarak “Delictum”un
Anlamı  zerine Bir Değerlendirme”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk
Araştırmaları Dergisi**, Roma Hukukundan Modern Hukuka Sorumluluk Sempozyumu,
01-04 Eylül 2008, C. 14, S.4, 2008, s. 1-11.

De Franceschi, A./ Schulte, R., Digital Revolution- New Challenges for Law: Data
Protection, Artificial Intelligence, Smart Products, Blockchain Technology and Virtual
Currencies (ed.), Beck, 2019, München.

Deschenaux, H./ Tercier, P., Sorumluluk Hukuku (Çev.:  zdemir, S.), Kadioğlu
Matbaası, Ankara, 1983.

Diakov, V./ Kovalev, S., İlkçağ Tarihi-2: Roma (Çev.: İnce,  .), Yordam Kitap, 2019.

Di Marzo, S., Roma Hukuku, (Çev.: Umur, Z.), İstanbul, 1959.

Du Plessis, P. J./ Borkowski, J. A., Borkowski’s Textbook on Roman Law, Oxford
University Press, 2015.

Duff, P. W., Personality in Roman Private Law, Cambridge: Cambridge University Press,
1938.

Dülger, M. V., “Bir Hukuk-Kurgu Denemesi: Yapay Zekâlı Varlığın Hukuki
Sorumluluğu (Olabilir mi?)”, **H plus Dergi**, S. 2, 2017, s.4-10.

Emiroğlu, H., “Roma Hukuku’nda Eksik Borç (*obligatio naturalis*) Olarak Doğan Borçlar”, **AÜHFD**, C. 51, S. 4, 2002, s. 73-82.

Engelhardt, H.T., *The Foundations of Bioethics*, New York: Oxford University Press, 1996.

Erdem, M., *Özel Hukukta Zamanaşımı*, On İki Levha Yayınevi, İstanbul, 2010.

Erdoğmuş, B., *Roma Borçlar Hukuku Dersleri*, İstanbul, 2012.

Eren, F., *Borçlar Hukuku Genel Hükümler, (Borçlar Genel)*, Yetkin Yayınları, 27. Baskı, Ankara, 2022.

Eren, F., “Karayolları Trafik Kanununa Göre Motorlu Araç İşletenin Akit Dışı Sorumluluğunun Hukuki Niteliği ve Unsurları”, **AÜHFD**, C.39, S.1, 1987, s. 159-212.

Eren, S., “Roma Hukukunda Köle Mülkiyetinin Sınırları”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 23, S. 3, ss. 283-322, 2017.

Ersoy, Ç., *Robotlar, Yapay Zekâ ve Hukuk*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2018.

European Parliament Committee on Legal Affairs, “Report with Recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics” (2015/2103 (INL)) <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0005_EN.pdf> (Erişim Tarihi: 04.03.2021)

“European Parliament Written Questions With Answer”, Official Journal of the European Council, 1989.

Ewald, W. B., “Comparative Jurisprudence (I): What Was it Like to Try a Rat?”, **University of Pennsylvania Law Review** 143: 1889-2149, 1995.

Finley, M. I., *Ancient Economy*, University of California Press, 1999.

Floridi, L./ Sanders, J., “On the morality of artificial agents”, **Minds and Machines**, 14 (3), 2004, s. 349-379.

Frank, L./ Nyholm, S., “Robot sex and consent: Is consent to sex between a robot and a human conceivable, possible, and desirable?”, **Artif Intell Law**, C. 25, 2017, s. 305-323.

Frier, B. W., A Casebook on the Roman Law of Delict, Scholars Press, Georgia, 1989.

Gordon, W. M./ Robinson, O. F., The Institutes of Gaius, Cornell University Press, 1988.

Gönenç, F. İ., “Haksız Fiil Sorumluluğu’nun Tarihsel Gelişimi”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.14, S.4, 2008, s. 13-28.

Graves, R., Yunan Mitleri, (Çev.: Akpur, U.), Say Yayınları, 2010.

Greenidge, A. H. J., Infamia: Its Place in Roman Public and Private Law, Oxford, 1894.

Gümüş, M. A., Borçlar Hukukunun Genel Hükümleri, Yetkin Basımevi, Ankara, 2021.

Günel, A. N., “Roma Miras Hukuku’na Genel Bir Bakış ve Vasiyet Yolu ile Miras”, **AÜHFĐ**, 44(1), 1995, DOI: 10.1501/Hukfak_00000000723.

Gürten, K., Roma Hukukunda Crimen Kavramı, Adalet Yayınları, 2016.

Hanisch, J., Haftung für Automation, Cuvillier-Verlages, 2010.

Hatemi, H., Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1994.

İpek, N., Roma Hukukunda Gasp (Rapina), Der Yayınları, İstanbul, 2001.

Kant, I., Lectures on Ethics, Cambridge University Press, 1997.

Kaplan, İ., Türk Borçlar Hukuku: TBK Madde 1-206, Yetkin Basımevi, Ankara, 2021.

Karadeniz-Çelebican, “Roma Hukuku’nda “*peculium*” Müessesesi (Peculium)”, **AÜHFĐ**, C. 25, S. 3-4, 1968, s. 179-194.

Karadeniz-Çelebican, Roma Hukuku, Tarihi Giriş- Kaynaklar- Umumi Mefhumlar- Hakların Himayesi (Roma Hukuku), İstanbul, 2003.

Kaser, M., Das Römisches Privatrecht, C. 1, Münih, 1995

Kaser, M., Das Römisches Privatrecht, C. II, Münih, 1959,

Kaser, M., Roman Private Law (Çev.: Dannenbring, R.), Durban: Butterworths, 1965.

Katz, A./ MacDonald, M., “*Autonomous Intelligent Agents and the Roman Law of Slavery*”, *Future Law: Emerging Technology, Regulation and Ethics*. Ed.: Edwards, L. et al., Edinburgh University Press, 2020, ss. 295-312.

Katz, A., “*Intelligent Agents and Internet Commerce in Ancient Rome*”, **Society for Computers and the Law**, 2008, < <https://www.scl.org/articles/1095-intelligent-agents-and-internet-commerce-in-ancient-rome> > (Erişim Tarihi: 04.03.2021).

Kayak, S., Roma Ceza Yargılama Hukukunda Sorgulama ve Cezalandırma Yöntemleri, **Prof. Dr. Belgin Erdoğan’a Armağan**, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s. 155- 185.

Kerr, I. R., “Spirits in the Materials World: Intelligent Agents as Intermediaries in Electronic Commerce”, **Dalhousie Law Journal**, C. 22, S. 189, 1999.

Kılıçoğlu, A. M., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Turhan Kitabevi, 25. Bası, Ankara, 2021.

Kılıçoğlu, M., Sorumluluk Hukuku, C.1, Sözleşme Dışı Sorumluluk, Turhan Kitabevi, 2002.

Kıraç Adır, E., Robotların Yol Açtığı Zararlardan Doğan Hukuki Sorumluluk, Yetkin Basımevi, Ankara, 2023.

Koçhisarlıoğlu, C., Haksız Eylem (Fiil) Kusuru, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.

Koops, E., “The Practice of Manumission through Negotiated Conditions in Imperial Rome”, **Roman Law and Economics** (Ed.: Dari-Mattiacci, G./ Kehoe, D. P.), C. II, Oxford University Press, 2020, s. 35-77.

Koschaker, P./ Ayiter, K, Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları, Ankara, 1977.

Küçük, E., Roma Hukuku Davalar Sisteminde Actio Popularis, Ankara, 2013.

Latour, B., Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory, Oxford: Oxford University Press, 2005.

Lior, A., “AI Entities as AI Agents: Artificial Intelligence Liability and the AI Respondeat Superior Analogy”, **Mitchell Hamline Law Review**, C.:46, S.: 5, 2020, ss.1043- 1102.

Lobova, S. V./ Bykovskaya, N. V./ Vlasova, I. M./ Sidorenko, O. V., “Successful Experience of Formation of Industry 4.0 in Various Countries”, **Industry 4.0: Industrial Revolution of the 21st Century**, Springer, 2019, s. 121-129, s. 123-125.

Locke, J., Essays Concerning Human Understanding, London, Dent, 1961

Locke, J., Two Treatises of Government, London, 1821.

Lohsse, S./ Schulze, R./ Staudenmayer, D. (ed.), Liability for Artificial Intelligence and the Internet of Things: Münster Colloquia on EU Law and the Digital Economy IV, 2019, HART Publishing.

Luzzatto, G. I., Per un’Ipotesi sulle Origini e la Natura delle Obbligazioni Romane, Milano, 1934.

Marchant, G. E./ Lindor, R. A., “The Coming Collision Between Autonomous Vehicles and the Liability System”, **Santa Clara Law Review**, C. 52, S. 4, 2012, ss. 1320-1340.

Marx, K., Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte, Hamburg, Otto Weissner, 1869.

McFarland, D., *Guilty Robots, Happy Dogs: The Question of Alien Minds*, Oxford University Press, 2009.

Mommsen, T., *Römisches Staatsrecht*, Leipzig, 1887.

Mommsen, T., *Römisches Strafrecht*, Leipzig, 1990.

Mommsen, T., *The Digest of Justinian*, (Çev.: Watson, A.), Pennsylvania, 1988.

Morris, T. D., *Southern Slavery and the Law, 1619-1860*, University of North Carolina Press, 1996.

Nomer, H. N., *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Beta Yayınları, 19. Bası, İstanbul, 2023.

Oğuzman, M. K./ Öz, M. T., *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, İstanbul, 2006, Filiz Kitabevi.

Özbay, Ü. V., “Dijital Peculium Kavramı”, **AÜHFD**, C. 70, S. 3, ss. 867-898, 2021.

Özden Merhacı, S., *Karşılaştırmalı Hukukta Cezalandırıcı Tazminat (Punitive Damages)*, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2013, s. 165.

Pagallo, U., “Killers, Fridges, and Slaves: A Legal Journey in Robotics”, **AI & Society**, 2011, 26, <https://doi.org/10.1007/s00146-010-0316-0> Erişim Tarihi:

Pagallo, U., “Robotrust and Legal Responsibility”, **Knowledge, Technology and Policy**, S. 23, 2010, s. 367-379.

Pagallo, U., *The Laws of Robots: Crimes, Contracts, and Torts*, Springer, 2013 (Laws of Robots).

Pagallo, U., “Vital, Sophia, and Co.- The Quest for the Legal Personhood of Robots”, **Information**, 2018, C. 9, S. 230, <https://doi.org/10.3390/info9090230>.

Parisi, F./ Pi, D./ Luppi, B./ Fagnoli, I., Deterrence of Wrongdoing in Ancient Law, Roman Law and Economics (Ed.: Dari-Mattiacci, G./ Kehoe, D. P.), C. II, Oxford University Press, 2020, s. 347-378.

Polat, C., Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukukunda Otonom Sistemler, Yetkin Yayınları, 2022.

Postema, G. J., Philosophy and the Law of Torts, Cambridge, 2002.

Rado, T., “*Actio Legis Aquiliae Noxalis*’in Bazı Hususiyetleri”, **Tahir Taner’e Armağan**, s. 695-706, İstanbul, 1956.

Rado, T., Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku (Borçlar Hukuku), İstanbul, Filiz Kitabevi, 2006.

Reisoğlu, S., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, 2008.

Reynolds, C./ Ishikawa, M., Robotic Thugs, Ethicomp proceedings, Tokyo: Global e-SCM Research Center and Meiji University, 2007, ss. 487-492.

Richards, N. M., Smart, W. D., **How should law think about robots?**, 2013, <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2263363>.

Robleda, O., Il diritto degli schiavi nell’Antica Roma, Roma, 1976.

Rodgers, N., Antik Yunan (Çev.: Uysal, Ü. E.), Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020.

Saraç, S., Türk Borçlar Hukukunda Tehlike Sorumluluğu, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Sayın, Y., Roma’da Köle ve Hukuku, On İki Levha Yayıncılık, 2020.

Schiavone, A., Law, Slaves, and Markets in the Roman Imperial System, Roman Law and Economics, (Ed.: Dari-Mattiacci, G./ Kehoe, D. P.), C. II, Oxford University Press, 2020.

Scheidel, W., The Slave Population of Roman Italy, ss. 129-144, doi: 10.3406/topoi.1999.1808.

Schulz, T., Verantwortlichkeit bei autonom agierenden Systemen: Fortentwicklung des Rechts und Gestaltung der Technik, Nomos, 2015.

Schwarz, A. B., Roma Hukuku Dersleri (I. Cilt) (Çev.: Rado, T.), Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul, 1963.

Seidl, E., Romalı Hukukçuların Metodlarına Dair (Çev. Erdoğan, B.), İÜHF, C. 35, S. 1-4, 1969.

Sigismund-Nielsen, H., Slave and Lower-Class Roman Children, The Oxford Handbook of Childhood and Education in the Classical World (Ed.: Evans Grubbs, J./ Parkin, T.), Oxford University Press, 2013.

Smith, T. A., “Robot Slaves, Robot Masters, and the Agency Costs of Artificial Government”, **The Criterion Journal of Innovation**, C. 1, S. 1, 2016, s. 1-46.

Solum, L. B., “Legal Personhood for Artificial Intelligences”, **North Carolina Law Review**, C. 70, S. 4, 1992, s. 1231-1287.

Söğütlü, Ö., Roma Özel Hukuku Ders Kitabı, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2021.

Söğütlü, Ö., “Roma Hukukunda Ius Privatum (Özel Hukuk) ve Ius Publicum (Kamu Hukuku) Ayrımı Hakkında”, **AÜHF**, C. 69, S. 2, s. 1205-1242, 2020.

Söğütlü Erişgin, Ö., Roma Hukukunda Tarihsel Gelişimi İçerisinde Contractus (Sözleşme) Kavramı ve Sözleşmesel Sorumluluk Ölçütleri, Seçkin, Ankara, 2016.

Spindler, G., “Roboter, Automation, künstliche Intelligenz, selbst-steuere Kfz- Braucht das Recht neue Haftungskategorien?: Eine kritische Analyse möglicher Haftungsgrundlagen für autonome Steuerungen”, **Computer und Recht**, S. 12, 2015, ss. 766-776.

Stone, C. D., *Earth and Other Ethics: The Case for Moral Pluralism*, Harper & Row Publishers, 1987.

Stone, C. D., “Should Trees Have Standing—Toward Legal Rights for Natural Objects”, **Southern California Law Review**, C. 45, 1972, s. 450-501.

Strauss, B., *Spartaküs: Roma’yı Sarsan Köle Savaşı* (Çev.: Özgüler, S.), Kronik Kitap, İstanbul, 2022.

Sütken, E., “Roma Hukukunda Özel Kusursuz Sorumluluk Hâlleri”, **Prof. Dr. Belgin Erdoğan’a Armağan**, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s. 221-241.

Tahiroğlu, B., *Iniuria*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1969.

Tahiroğlu, B., “Kusursuz Sorumluluk ve Modern Hukuklara Etkisi”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.14, S.4, 2008, s. 157-170.

Tahiroğlu, B., *Roma Borçlar Hukuku*, İstanbul, 2000.

Tahiroğlu, B., “Roma Hukukunda Contractus’tan Kaynaklanan Sorumluluk ve Türk Hukukuna Etkileri”, **Yıldırım Uler’e Armağan, Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi**, 2014, s. 503-512.

Tahiroğlu, B.; *Roma Hukukunda Furtum*, İstanbul, 1975.

Tandoğan, H., Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku, Turhan Kitapevi, 1981.

Tandoğan, H., Tehlike Sorumluluğu Kavramı, Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler Sempozyumu II, İstanbul 1981.

Tandoğan, H., Türk Mesuliyet Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010.

Tekin, O., Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş, İletişim Yayıncılık, 2008.

Traille, J. P., “The EEC Directive of July 25, 1985 on Liability for Defective Products and Its Application to Computer Programs”, **Computer Law and Security Report**, S. 5, ss.214-226, 1993.

Turing, A. M., “Computing Machinery and Intelligence” **Mind**, C. 49, S. 236, Ekim, 1950, ss. 433-460, doi: <https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>.

Yüce, T., “Roma ve Türk Hukuklarında Hayvanın Yol Açtığı Zararlardan Dolayı Hayvan Tutucusunun Sorumluluğu”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.8, S. 2, 2017, s. 393-422, DOI: 10.21492/iuhfd.364594.

Uçaryılmaz, T. Ş., Emiroğlu, H., “Roma Hukukunda Haksız Fiil ve Suç İlişkisi Işığında Tazminatın Cezalandırıcı Fonksiyonu”, **AÜHFD**, C. 69, S.2, s.835-868, 2020.

Ulusan, İ, “Tehlike Sorumluluğu Üstüne”, **İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.:6, 1970, ss. 23-57, s. 55 vd.

Umur, Z., Iustinianus Institutiones, (Institutiones), Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1968.

Umur, Z., Roma Hukuku Lügatı, (Lügat), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1983.

Umur, Z., Roma Hukuku: Ders Notları, (Ders Notları), Beta Yayınları, 3. Tıpkı Basım, İstanbul, 2010.

- Ünal, M., “Manevi Tazminat ve Kusurun Rolü”, **AÜHFD**, c. 35, Ankara, 1981.
- Ünal, M., Türk Medeni Hukukunda Aile Başkanının Sorumluluğu, Ankara, 1979.
- Vernant, J.-P., Eski Yunan’da Mit ve Toplum, Çev.: Özcan, M. E., Alfa Yayınları, 2017.
- Visscher, F.; Le Régime Romain de la noxalité, de la vengeance collective à la responsabilité individuelle, Bruxelles, 1947.
- Von Bar, C., The Common European Law of Torts, München, 1998.
- Wagner, G., “Robot Liability: Liability for Artificial Intelligence and the Internet of Things”, **Münster Colloquia on Eu Law and the Digital Economy IV**, 2019, s. 27-62.
- Watson, A., “Review: Slave Law: History & Ideology”, **Yale Law Journal**, Nisan, 1982, C. 91, S. 5, s. 1034-1047
- Watson, A., Roman Law & Comparative Law, The University of Georgia Press, Georgia, 1991.
- Watson, A.; Roman Slave Law, (Slave Law) The Johns Hopkins University Press, USA, 1987.
- Watson, A.; “Roman Slave Law and Romanist Ideology”, Phoenix, C. 37, S. 1, Bahar, 1983, s. 53-65.
- Watson, A., The Spirit of Roman Law, The University of Georgia Press, 1995.
- Wiedemann, T., Greek and Roman Slavery, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1981.
- Zilelioğlu, H., Roma Hukukunda Gözetim (Custodia) Sorumluluğu, (Custodia), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1985.

Zilelioğlu, H., “Roma Hukukundaki Sorumluluk Ölçütlerine Genel Bir Bakış”, (Sorumluluk), **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 39, S. 1, 1987 s. 241-264.

Zimmermann, R., The Law of Obligations, Roman Foundations of The Civil Trial, Capetown, 1992.

İnternet Kaynakları:

A Latin Dictionary, <https://www.perseus.tufts.edu>. (Lewis, C. T./ Short, C., A)

History-Computer, <https://history-computer.com/karel-capek-and-the-robot-complete-history/>.

Kazancı: <http://www.kazanci.com.tr>

Kubbealtı Lugati, <http://lugatim.com>.

Logeion, <https://logeion.uchicago.edu>

The Brittanica, <https://www.britannica.com/>.

The India Economic Times, <https://economictimes.indiatimes.com/news/web-stories/ai-robot-appointed-as-ceo-of-chinese-metaverse-cop/slideshow/94075132.cms>.

TÜBİTAK, Yeni Sanayi Devrimi, Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası, Tübitak Bilim Teknoloji ve Yenilik Politikaları Daire Başkanlığı, V.03.01.2017, s. 4, https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/akilli_uretim_sistemleri_tyh_v2-03ocak2017.pdf.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, www.tdk.gov.tr.

Antik Kaynaklar ve Sözlükler:

- Achilles, T., Ed. Gaselee, S., Heinemann, London, 1917.
- Aiskhylos, Zincire Vurulmuş Prometheus (Çev.: Erhat, A.), Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020.
- Alova, E., Latince-Türkçe Sözlük, Sosyal Yayınları, 2013.
- Aristoteles, Aristotle's Politics (Çev.: Rackham, H.), Loeb Classical Library, 1959.
- Berger, A., Encyclopedic Dictionary of Roman Law, American Philosophical Society, 1991.
- Cicero, M. T., De Re Publica De Legibus (Çev.: Keyes, C. W.), Harvard University Press, 1928.
- Cicero, M. T., De Officiis, Yükümlülükler Üzerine (Çev.: Çevik, C.C.), İş Bankası Yayınları, 3. Baskı, 2016.
- Cicero, M. T., M. Tulli Ciceronis Orationum pro Tullio, in Clodium, pro Scauro pro Flacco, Sumptibus et typis B. G. Teubneri, 1825.
- Dionysius of Halicarnassus, The Roman Antiquities, Vol. VII (Çev.: Cary, E., Spelman, E.), Loeb Classical Library, 1937.
- Gaius Institutiones (Çev.: Rado, T.), Ankara, 1953.
- Homeros , Odysseia, Türkiye İş Bankası Yayınları (Çev.: Azra Erhat), 2014.
- Homeros, İlyada, Türkiye İş Bankası Yayınları, (Çev.: Azra Erhat), 2014.
- Hornblower, S. & Spawfort, A.: The Oxford Classical Dictionary, Oxford 1996.
- Pauly, A./ Wissowa, G., Realencyclopädie der classischen Altertumwissenschaft, Achterhalbband, Stuttgart, 1901.

Seneca, L. A., Moral Essays, Volume I, De Providentia, De Constantia, De Ira, De Clementia, Loeb Classical Library, 1928.

Tacitus, C., The Annals of Tacitus Books XI-XVI (Çev.: Ramsay, G. G.), Cornell University Library, London, 1904.

Tacitus, C., Germania (Çev.: Mine Sarucan) Alfa Yayınları, 2016.

Vaan, M. de, Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages, Vol. 7, Brill, 2008.

Varro, M. T., M. Terenti Varronis Rerum rusticarum libri tres (de re rustica), Cornell University Library, 1912.

Varro, M. T., M. Terenti Varronis De Lingua Latina Libri, Apud Weidmannos, 1885.

Voss, A., Draft Report with Recommendations to the Commission on a Civil Liability Regime for Artificial Intelligence (European Parliament Committee on Legal Affairs), Mayıs, 2020.

Watson, A., **The Digest of Justinian, Vol. 1**, University of Pennsylvania Press, 1985.

Watson, A., **The Digest of Justinian, Vol. 2**, University of Pennsylvania Press, 1985.

Watson, A., **The Digest of Justinian, Vol. 3**, University of Pennsylvania Press, 1985.

Watson, A., **The Digest of Justinian, Vol. 4**, University of Pennsylvania Press, 1985.

ÖZET

Yapay zekâ alanındaki hızlı gelişmeler ve yapay zekâlı robotların yaygın olarak kullanılması, bir dizi karmaşık hukuki sorunları beraberinde getirmiştir. Bu durum kişiler hukuku, sorumluluk hukuku, hukuk felsefesi, ceza hukuku gibi farklı disiplinlerdeki bilim insanlarının dikkatini çekmiştir. Roma hukukunda “*res*” olarak nitelendirilen köleler ile yapay zekâlı robotlar arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir. Kişilikten yoksun olmalarına karşın hem köleler hem de robotlar hukuki işlemleri gerçekleştirebilme ve eylemleri nedeniyle üçüncü kişilere zarar verebilme potansiyeline sahiptirler. Bu tez yapay zekânın kişiliği ve yapay zekânın neden olabileceği zararlar açısından Roma hukukunun nasıl bir katkı sunabileceği hususunu aydınlatmaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: kölelik, haksız fiil hukuku, yapay zekâ, sorumluluk

ABSTRACT

The rapid advancements in the field of artificial intelligence and the widespread use of AI-powered robots have raised numerous complex legal issues. This phenomenon has caught the attention of scholars from various disciplines such as law of persons, liability law, legal philosophy, and criminal law. The notable parallels between AI-powered robots and slaves (termed “res” in Roman law), are quite remarkable. Despite lacking legal personhood, both slaves and robots possess the potential to engage in legal transactions and cause harm to third parties through their actions. This thesis seeks to shed light on how Roman law can contribute to the personality of artificial intelligence and the potentials harms it may cause.

Keywords: slavery, tort law, artificial intelligence, liability